

Розглянуто актуальні питання функціонування і розвитку мови у сучасному суспільстві, досліджено комунікативно-прагматичні особливості лексики і граматики, мовні засоби реалізації основних принципів мовленнєвого спілкування, висвітлено проблемні питання перекладознавства.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Present edition contains a number of articles, which span actual problem of philology and language analysis within communicative-pragmatic paradigm, namely communicative and organizing functions of lexis and grammar, selection of language unit's in relevance to major principles of communication, major problems of translation studies.

For teachers, researches, post graduate students and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Чередниченко, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д. Белова д-р філол. наук, проф.; В.Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф.; Н.Ю. Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.; В.І. Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.М. Корбозерова д-р філол. наук, проф.; Л.І. Сахарчук д-р філол. наук, проф.; О.М. Старикова д-р філол. наук, проф., Л.В. Клименко, канд. філол. наук (відп. секр.).
Адреса редколегії	02017, Київ, 6-р Т. Шевченка, 14, факультет іноземної філології; ☎ (38044) 239 34 09
Затверджено	Вченою радою інституту філології 05.12.06 (протокол № 3)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 12.06.02
Зареєстровано	Міністерством інформації України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КІ № 251 від 31.10.97
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43; ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

РОМАНСЬКЕ І ГЕРМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Помірко Р.	
Мови і мовна політика в історії становлення романських держав	4
Захарова Ю.	
Природа егоцентричного мовлення дітей, його розвиток і просодичні характеристики (на матеріалі англійської мови)	7
Пономаренко О.В.	
Неологізми політичного дискурсу Італії (1995–2005)	14
Макарова О.	
Причини появи і розвитку французького молодіжного сленгу	18
Задоріжна Н.	
Особливості просодичного оформлення англійських радіореklamних текстів	20

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Чередниченко О.	
Складові професійної компетенції письмового та усного перекладача	25
Карабан В., Ребенко М.	
Природа перекладацьких деформацій	27
Калустова О.	
Художній образ і перекладознавча специфіка поняття	31
Венгрєнівська М.	
Магістерські дослідження з перекладу і сучасна французька художня література	34
Орлова І.	
Принципи перекладу текстів міждержавних угод	37
Білан М.	
Лексико-семантичні трансформації при перекладі військових стратегічних доктрин збройних сил Франції	39
Юндіна О.	
Теорія та практика військового перекладу в Україні	42
Сосніна Т.	
Особливості відтворення стилістично маркованої оказіональної номінації в перекладі	44

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Єфименко В.	
Візуальна проза Реймонда Федермана (на матеріалі повісті "Удвічі більше або нічого")	47
Капінус Д.	
Жіночі образи в ранніх п'єсах Артура Шніцлера	50

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Яскраві грані таланту вченого (до 60-річчя від дня народження професора О. Чередниченка)	54
--	----

CONTENTS

ROMANCE AND GERMANIC LINGUISTICS

Pomirko R. Languages and language policy in the history of romance states development	4
Zakharova Y. The nature of psycholinguistic phenomenon of egocentric speech, its development and prosodic characteristics in children.....	7
Ponomarenko O.V. Neologisms in the Italian political discourse (1995–2005).....	14
Makarova O. Main reasons of appearance of french youth slang	18
Zadorizhna N. Suprasegmental characteristics of sound signal in english radio advertising discourse	20

TRANSLATION STUDIES

Cherednychenko O.I. The components of the professional competence of translators and interpreters	25
Karaban V., Rebenko M. Problem of translation deformations	27
Kalustova O. The form and the content of the image as a mode of existing of literary works	31
Vengrenivska M. The master's translation's researches and the modern french literature	34
Orlova I. Peculiarities of translation of bilateral treaties	37
Bilan M. Lexico-semantic transformations while translation of the texts of French armed forces	39
Yundina O. Theory and practice of military translation in Ukraine.....	42
Sosnina T. Peculiarities in the resreation of stylistically marked occasional nomination in the translation	44

LITERATURE STUDIES

Yefimenko V. Notion of spatial displacement of words introduced by R. Federman.....	47
Kapinus D. Female characters in early Schnitzler's dramas	50

HERO OF AN ANNIVERSARY

Prominent sides of the scientist's talent (on the occasion of the 60 th anniversary of professor Oleksandr Cherednychenko)	54
--	----

РОМАНСЬКЕ І ГЕРМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Р. Помірко, д-р філол. наук

МОВИ І МОВНА ПОЛІТИКА В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ РОМАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Присвячено дослідженню розвитку мови і мовної політики в історії становлення романських держав. Проаналізовано соціально-історичні, політичні та економічні фактори впливів на мови та мовну політику, які за певних історичних обставин сприяли утвердженню і поширенню одних романських мов і, навпаки, витісненню з функціонування інших.

The article is dedicated to the development of language and language policy in the history of Romance states development. Social, historical, political and economical influences are under the analysis, which during crucial periods of the history created conditions for the prestige of certain languages and decline of others.

В історії розвитку романських мов є цікаві факти, пов'язані з особливостями їх поширення і перипетіями становлення як національних. На численних студіях учених можна простежити, як історичні події сприяли утвердженню і поширенню одних романських мов і, навпаки, витісненню з функціонування інших. Лінгвоцид проявляється передусім у поліетнічних лінгвосоціумах, де зіштовхуються інтереси панівного та поневоленого народів. Адже мова, як вважав італійський гуманіст Кампанела (1568–1639), – потужне знаряддя для підкорення народів і панування імперій [9].

Відомо, що імперія є концептом змінним. За певних соціально-історичних умов вона може стати республікою чи монархією. Мова ж є усталеною унікальною комунікативною структурою, за допомогою якої в пам'яті народу зберігається історичний досвід, працюють соціально-історичні парадигми, які забезпечують збереження етносу.

Рим створив імперію, вирішальним фактором панування якої була не тільки військова могутність – сила меча, а й мова. Латина як активна діяльна сила з'єднувала протягом п'яти століть різні мовні етноси. Утворилася універсальна, проте хитка духовна єдність народів. Для імперії така політика була ефективною, однак вона асимілювала інші автохтонні мови на Апеннінському півострові і за його межами. За порівняно нетривалий історичний період зникли одна за одною мови індоевропейського походження (умбрська, оскська, сабінська, самнітська, венетська, месапська та ін.), а також група мов неіндоевропейського походження, серед яких етрусська. Культура етрусків відіграла одну з вирішальних ролей в утворенні римської цивілізації (VII–VI ст. до н. е.). Один з перших дослідників етрусків Т. Демпстер усебічно описав їхню самобутність [8]. Етруски були першими в Італії філософами, законодавцями, художниками, скульпторами, математиками. Розсташування народності в епіцентрі мовно-культурних ареалів сприяло доступності їх наукових здобутків для усього апеннінського півострова. На сьогодні неможливо уявити собі вивчення суспільних відносин стародавнього Риму без ретельного аналізу етрусських мовних даних, іконографії, теоніміки.

Пізніше, у кризові моменти імперії, римський універсалізм поступився індивідуалізму в усіх сферах діяльності людини. З'явилися монархії, а з ними – й особливі ідеології, які були віддзеркаленням течій, тенденцій [10, с. 35–36]. Для прикладу, Франція після столітньої війни (XIV–XV ст.) вступила в соціально-політичну кризу, результатом якої стала роздрібненість країни, автономність регіонів і діалектів. Сама ж королівська влада зрівнялася за силою з владою регіональних феодалів. Однак процеси фрагментації країни тривали не довго [4, с. 372–373]. Нова політична стратегія централізації за допомогою меча пришивала об'єднання феодалських земель з усіма негативними для інших етнічних культур наслідками. Так, колись незалежний південь (Прованс) підкорився королю, який ініціював появу регіональних парламентів у Тулузі (1444), Бордо (1462), Греноблі (1453) та ін. Було продемонстро-

вано силу короля і закладено фундамент нового політично-адміністративного устрою. Ця політика велася ще від Людовіка XI, який започаткував побудову авторитарної держави (XV ст.).

В Іспанії соціально-політичні умови були подібні до французьких і призвели до тих самих наслідків. Непідкореність Арагону могутній Кастилії стала приводом до розв'язання війни, а отже, і завойовання регіональних королівств (XIII–XV ст.). Реконкіста та військові успіхи поза територією півострова зміцнили владу католицьких королів загалом і прискорили крах французького впливу зокрема. Внаслідок централізації держави кастильське мовлення нейтралізувало арагонське, леонське, астурійське. Їх занепад у найважливіших сферах функціонування завершився наприкінці XV – на початку XVI ст.

У цей же період різні соціально-історичні та економічні чинники зумовили кризу валенсійської мови. Серед них слід згадати інтенсивні міграційні процеси з периферійних зон у Кастилію – Мадрид, які дедалі більше загрожували валенсійській мові та культурі. Однак найбільш згубною подією для всіх регіональних мов було політичне об'єднання Кастилії та Арагону завдяки шлюбу Фердинанда та кастильської принцеси Ізабелли. Виправданий з політичного боку, він став, попри сподівання, гальмом у розвитку арагонської мови, яка характеризувалася на той час досить розвиненою літературною традицією й успішно застосовувалася для ведення арагонської документації в різних сферах адміністрування. Кроки в напрямі зміцнення престижу арагонської мови могли б на той час модифікувати мовну картину в Іспанії і змінити сам характер мовних процесів [11; 12; 16, с. 240–409]. Це стосується передусім зближення арагонського мовлення з каталонським, наслідком якого було розширення корелятивних фонетичних процесів з провансальськими і формування арагоно-каталано-провансальського мовного континууму.

У Латинській Америці соціально-історичні події несли у собі відгомін іберійських подій. Іспанська (кастильська) мова була мовою завойовників, а сотні індіанських мов континенту були тим чинником, що гальмував іспанізацію етнічних угруповань. Проте хоч і повільна, але невпинна централізація іспанської мови крок за кроком відвойовувала мовну територію в індіанців, незважаючи на те, що тривалий період векторна політика конкістадорів забезпечувала співіснування автохтонних та іспанської / португальської / французької мов, у всіх її виявах – політичному, економічному, культурному, просвітницькому та ін. Учені дотримувалися думки, що така мовна ситуація не була передумовою занепаду етнічної культурно-історичної спільноти [2, с. 246–161], однак усе це співіснування та його ефект (фактично досягнений і потенційний) знищено за часів правління іспанського короля Карла III (1770). Наслідком його категоричних соціально-історичних заходів у Латинській Америці стало повсюдне запровадження та обов'язкове вивчення іспанської мови. Це стосувалося і школи й інститутів, хоча церква завжди

ставала на захист освіти рідними мовами. Вражає ще й та обставина, що мови і культури зазнавали утисків у кульмінаційний період Просвітництва.

В Італії соціально-політична єдність досягалася не силою меча, а престижем мови. Поети, письменники, митці, високий рівень італійської культури слугували тим стрижнем, який мовно об'єднував країну, а сицилійська поетична школа, твори Данте, Петрарки, Бокаччо, Спероні стали своєрідним культом Італії і всієї Європи. Їхні ідеї щодо зміцнення престижу народної мови мали вплив на відродження європейських націй, самобутності мов. Своїми теоретико-методичними роздумами, викладеними у праці "Dialogo delle lingue" (1542) Спероні вплинув на мовознавчі погляди французького письменника Дю Белле [17]. Книга Бембо "Prose della volgar lingua" (1512) послугувала творчим зразком для великих іспанських поетів і мовознавців Хуана Вальдеса та Гарсілясо де ла Вега. На тлі цих подій ставав чимраз актуальнішим перегляд канонів традицій художньої мови середньовіччя у світлі перспективи розвитку народної літературного мовлення [14].

І все ж не слід спрощувати історичні факти, ані вірити, що чистий детермінізм визначав дух мовно-політичних подій і відіграв відверто деконструктивну роль. Поневолеючи інші народи, іспанські, французькі чи португальські монархи не ставили за першорядну мету виробляти мовну політику, проте сама ситуація вимагала від них того. Яскравим свідченням домінування політики над мовними еволюційними процесами є іспанське середньовіччя (XIII–XIV ст.). Програвши війну у битві за Наварру французькому королю Пилипу III, відомому в історії на прізвище Сміливець, Нахаба, іспанський король Alfonso el Sabio (1252–1284) – Альфонсо Мудрий (пристрасний прибічник народної мови) своїм наказом призупинив надто французький, на його погляд, характер спонтанного розвитку фонетичної будови іспанського слова, особливо його кінцівки (стягнення структури слова внаслідок апокопи, синкопи, поява вторинних консонантних груп), що стало пізніше приводом для численних лінгвістичних дискусій у різні періоди історії мови. Кинуте королем гасло "Захистимо нашу іберійську латину!" дало початок процесам гіперкорекції будови слова, наближення його до латинського зразка (зокрема, реставрації його вокалічної кінцівки, розщеплення консонантних груп усередині слова як наслідку синкопування, а також уникнення вживання французьких неологізмів, синтаксичних зворотів тощо). Отже, монархія послуговувалася мовою еліти для досягнення своєї політичної мети. Неважко уявити собі, що без цієї волюнтаристської королівської реформи мозаїчна мовна картина сучасної Іберії могла бути іншою і мати строкатіший характер з тенденцією наближення кастильського мовлення до провансальсько-каталонської чи французької мовної еволюції.

Отже, коли потрібно заручитися підтримкою народу, то монархи нехтували латиною, якої за інших політичних умов виступали ревними покровителями. Усе ж позитивними наслідками маніпуляції мовними процесами було те, що врешті-решт прискорювалося формування національних мов і, навпаки, звужувалася сфера функціонування латини. Саме з цієї причини динамічніше відбувалася францизація. XVI ст. було кульмінаційним у мовно-політичних процесах, оскільки французька стала єдиною мовою держави у галузі права і художньої літератури. Згодом кардинал Ришельє – велична постать епохи, видав наказ про створення Академії (1626). Відтоді розпочалася кампанія боротьби за чистоту мови, упроваджувалися норми узусу, налагоджувалося видання словників, підручників. Торгівля і

мистецтво "розмовляли" французькою, вивчалася мова провідних письменників минулого і сучасного. Згодом книга Рівароля (Rivarol) "De l'universalité de langue française" (1784) зміцнила відчуття французького мовного імперіалізму, що в епоху революції (1789–1799) переріс у мовний тероризм на завойованих територіях. XVII–XIII ст. французька стала найпрестижнішою мовою культури. Згодом колоніальні війни утвердили її в країнах Магребу, а також у Полінезії, Мадагаскарі, Південно-Східній Азії тощо. Одним із завдань революції була боротьба з федералізмом як пережитком феодалізму. Французький апологет революції Жан-Батист Грегюар (Jean-Baptiste Grégoire) організував справжнє полювання на діалекти, вимагаючи закриття регіональних академій, що врешті-решт розчистило шлях Наполеону до остаточного об'єднання держави, у якій мова набула значення на кшталт державної [6]. Відгомін французького мовного імперіалізму позначився на мовній політиці Іспанії. Після захоплення її територій Наполеоном (1784) зросла популярність французької мови і французького способу життя, склався нетривалий і дуже хиткий період двомовності. З'явився навіть термін пейоративного характеру – "офранцужений" (afrancesado) – яким називали іспанців, надто лояльних до французьких завойовників, своєрідних манкуртів, що легко зраджували національні інтереси. Наслідки Наполеонівської епохи в Іспанії помітні в сучасній мові: синтаксичні звороти, засвоєні прямо, безпосередньо, без "необхідних" структурних і звукових змін, а також численні неологізми в науково-технічній сфері та семантичні кальки. Це пояснює і незвичний для записуваності тематичний склад французьких слів, що пролизували різні аспекти діяльності людини, викликаючи протести не тільки з боку культурної еліти, а й простих малоосвічених громадян, що яскраво відображено в художніх творах, передусім Переса Гальдоса. Саме така соціально-політична і мовна ситуація спричинили протидію у формі пуристичних течій (XVIII ст.).

Хоча мовно-політична ситуація в Іспанії була подібною до французької, проте іспанізація країни виявилася не такою динамічною та імперативною. За французьким зразком король Іспанії (Felipe V) заснував Академію (1714). Водночас зростала кількість університетів. Як і французькі сусіди, іспанський король поставив головною метою боротьбу за чистоту мови. Гасло "мова – чітка, чиста і благородна" утвердило основну доміную мовного розвитку, яка стала імперативною після встановлення в Іспанії влади королівської династії Бурбонів (1701). Завданням створених академій були передусім видавничі справа і переклади. Друкування книжок за кількістю і якістю не поступалося французькому. Можливо, що тоді були закладені основи майбутньої, однієї з найпрестижніших поліграфій у Європі. Ґрунтовне дослідження художньої мови середньовіччя та епохи Ренесансу увінчалася виданням словника "Diccionario de Autoridades" (1726), а також підручників "Ortografía" (1741), "Gramática" (1771), за допомогою яких завершився процес кодифікації іспанської літературної мови. Самі ж праці є доказом життєздатності і науковості академії, бо вони справді ґрунтуються на широкому аналізі, тверезому оцінюванні і синтезі.

Другим, проте не менш важливим, завданням академії була перекладацька діяльність. Як у Франції, так і в Іспанії, Португалії чи Італії насамперед з'являлися переклади на релігійну тематику. Осмислюючи цей факт, слід пригадати, що однією з причин появи релігійних текстів у перекладах було нерозуміння латини більшістю населення нової Романії. Саме це змусило церкву проводити літургію національними мовами, а латину було витіснено із церкви назавжди. Духовна ж

діяльність церкви народними мовами стала яскравим виразником її патріотичних ідеалів. Насамперед перекладалися тексти традиційного католицизму, тоді як розповсюдження реформаторських ідей Еразма було заборонено і королем, і церквою [3]. До речі, сучасні намагання частини католицької верхівки (течія інтегрис-тів у Франції) повернути церкву до середньовічних традицій з літургією латинською мовою були сприйняті вкрай негативно і зазнали нищівної критики з боку як авторитетів церкви, так і широких верств населення.

Ще до епохи Ренесансу почав змінюватися характер діяльності вищих навчальних закладів. Якщо в середні віки університети були редути латини, то з наближенням до Ренесансу ці редути було зруйновано. Учені, педагоги створювали неолатинський (романський) мікросвіт, а поети, письменники своїми творами, написаними народними мовами, слугували для них взірцем.

Політичне об'єднання Італії відбулося в середині XIX ст. За середньовіччя країна знаходилася у константних війнах і була поділена між сицилійським королівством на півдні, церквою в центрі і регіональними незалежними могутніми містами на півночі (Флоренція, Генуя, Мілан, Венеція). Це не зашкодило престижу тосканського діалекту. Його широкий простір був тим стрижнем, який мовно об'єднав країну і зумовив занепад латини навіть швидше, ніж на інших територіях Романії. Цьому також сприяла діяльність Академії делла Круска (Crusca) (переклади, словники, підручники), а також

університетів як віртуального феномена національно-культурного і наукового багатства народу, його ментальності та способу розуміння світу [13].

Спроби применшити в XVIII–XIX ст. значення тосканського діалекту для розвитку італійської культури не мали успіху, бо великі постаті літератури, мистецтва завжди дають той енергетичний заряд, який зберігає мову і могутньо протидіє силовій асиміляції. Письменник Аเล-хандро Мансоні (Manzoni – 1785–1873) поклав кінець тривалим дискусіям з "реформаторами" мовної політики. З цього приводу переконливим є його вислів: "Немає італійської мови, яка б була іншою, ніж тосканська. Саме італійська найкраще відтворює творчу спадщину великих флорентійців і саме італійська є тією силою, яка об'єднує Італію". Італія повинна бути "una d'arme di lingua d'altare, de memorie, di sangue, di cor" [13, с. 97–99].

Згадаймо письменника і кінорежисера Пауло Пазоліні (Paulo Pasolini – 1922–1975), який також у своїх творах відводив мові значну роль. На його переконання, майбутнє Італії та італійської мови залежатиме від політичних і соціально-культурних векторів могутнього індустріального трикутника півночі (Мілан – Турін – Генуя). Зауважимо, що "італійська" мовно-політична ситуація не була унікальною в Європі. Подібний розвиток був характерним для Англії, у якій, попри діалектну диверсифікацію, Лондон став центром поширення і стабілізації свого мовлення як основи майбутньої національної мови.

Основні віхи розвитку італійської мови і культури

Література	Академія	Політичне життя	Мови
XIV ст. Данте, Петрарка, Бокаччо		XIV–XIX Роздробленість країни на численні ворожі держави	Кожна провінція говорить своїм діалектом. Тосканський став писемною італійською мовою
	XVI ст. 1583 р. – заснування Ака- демії делла Круска (перша європейська академія)		XVI–XIX ст. Дискусії навколо питань національної мови
XIX ст. Мансоні і його роман "Наречені" (I promessi sposi)		XIX ст. Об'єднання Італії	XIX ст. Поширення італійської мови
друга половина XX ст. Пазоліні і його погля- ди на мовну ситуацію		друга половина XX ст. Важливість могутнього інду- стріального північного трикутни- ка для мовної ситуації в Італії	друга половина XX ст. Мовлення півночі стає конкурентом тосканської (італійської)

У цій мовній конкуренції центральний римський діалект (романеско), що посідає проміжне місце між тосканським і неаполітанським, почав втрачати своє значення вже з XV ст. й, особливо, під час соціально-політичних подій XVI ст. Так, у 1527 р. прихід Карла V, який зумовив вимушену втечу римлян, а на їхньому місці поселилися народи з інших провінцій.

Деякі порівняння фонетичного розвитку дають підстави вважати, що мовна північ значною мірою корелює з французькими фонетичними формами, хоча останні є більш еволюційними і не залишили слідів інтервокальних приголосних у значному масиві лексем:

Латина	Тосканський діалект	Північна Італія	Французька мова
Ripa	Ripa	Riba/riva	Rive
Vita	Vita	Vida	Vie
Rota	Ruota	Roda	Roue
Securu(m)	sicuro	Segur(o)	Sûr

Етап одзвінчення приголосних на прикладі романського мовного матеріалу, на нашу думку, є переконливим доказом давно висунутої і достатньо обґрунтованої гіпотези мовознавців, зокрема Є. Кириловича про їх

ослаблення з наступною фазою фрикатизації і зникнення з вимови [1].

Сьогодні, на початку нового тисячоліття, ідея мовної єдності поширюється, проте не береться до уваги, що кожна європейська мова, як це видно з прикладу, є наслідком багатьох історико-соціальних перипетій. Якщо в одні періоди векторними були об'єднувальні процеси, то в інших – вони ж слугували приводом до визнання автохтонних мов як основних етнокультурних цінностей. Глобалізація англійської мови, яка стала для світу своєрідною lingua franca, спричинила появу терміна *мовна екологія* за аналогією з терміном *довкілля*. Навколо гіперцентральної англійської мови згуртувалися надцентральні мови: французька, іспанська, арабська, китайська, хінді та інші (близько десяти) притягальна сила яких, у свою чергу об'єднує 4–5 тис. периферійних мов [5]. На тлі їх функціонування рельєфно виступають дві тенденції: перша – "горизонтальна", яка сприяє однаковому володінню двома мовами; друга – "вертикальна", яка передбачає досконале володіння однією "основною" мовою. Наслідком процесів глобалізації є мовна дискримінація в міжнародних організаціях, а саме в Європейському парламенті та ООН, що проявляється у

зменшенні кількості робочих мов, – експерти пояснюють таку ситуацію передусім економією бюджету. Так, на переклад документів різними мовами витрачається приблизно 40 % бюджету європейської спільноти. У міжнародних організаціях на сьогодні не вистачає кваліфікованих перекладачів з мов, які не є поширеними. Це стосується фінської та грецької мов, переклади яких спочатку інтерпретуються англійською чи французькою мовами, і лише потім відтворюються фінською чи грецькою відповідно. Такий спосіб перекладу не менше призводить до значних втрат змісту документів, семантичних девіацій, двозначності. Очевидно, мовна політика в міжнародних організаціях є одним із найскладніших завдань хоча б тому, що відбувається певна регіоналізація романських мов. Наприклад, португальською розмовляє більше людей, ніж французькою. Вона є офіційною мовою більшої кількості держав, ніж китайська чи російська. Проте португальська мова не має жодного визнання ЮНЕСКО й ООН. Курйозними є випадки, коли дипломати Франції і Португалії спілкуються між собою англійською, хоча могли б це робити, з огляду на близькість мовних структур, рідними мовами. Коли у 1994 р. Франція запропонувала зменшити кількість офіційних мов у Європейській спільноті до п'яти (англійська, німецька, французька, іспанська, італійська), це одразу ж викликало жорстку критику. Такою ж була реакція членів Європейського Союзу на запропонований Романо Проді проект про одну робочу мову (англійську) для Виконавчої комісії і вилучення французької та німецької, – проект назвали "мовним заколотом" [7].

На мікрорівні тенденція до мовної дискримінації може спровокувати певний комплекс неповноцінності, позбавити людину свободи висловлювання під час комунікації, оскільки рідна мова закріплена в нервовій системі так само, як "праворукість". Висловлюватися іно-

земною мовою є рівнозначним змушувати праворуких послугуватися лівою рукою [15, с. 25–50].

Отже, мови і мовна політика в Європі й, зокрема, у романських державах є за своєю природою багатогранною сферою. На макрорівні вона об'єднує романський світ і його свідомість, на мікрорівні маніфестує його когнітивно-семантичний континуум, а також етнічні, мовні, історико-культурні цінності. Віртуальним вектором для європейських держав має стати можливість утворювати багатомовні середовища, у яких диверсифікація мов і культур повинна бути головною в національних системах освіти. Саме це може слугувати зразком упровадження в життя принципів мовної екології.

1. Помірков Р. Індоевропейський консонантизм у концепції Єжи Кириловича і сучасне мовознавство // Вісн. Львів. ун-ту. Серія іноземні мови. – Л., 2002. – Вип. 10. 2. Asencio E. La lengua compañera del Imperio. Historia de una idea de Nebrija en España y Portugal // Anais do Primeiro Simposio de Filologia Românica. – Rio de Janeiro, 1970. 3. Bataillon M. Erasmo en España. – Madrid, 1978. 4. Brunont F. Histoire de la langue française des origines à nos jours. – P., 1966. – Т. 1. 5. Calvet L.-J. Le versant linguistique de la mondialisation. – Le Français dans le Monde, 2002. – № 323. 6. Certeau M. de, Julia D., Revel J. Une politique de la langue. La Révolution Française et les patois: l'enquête de Grégoire. – P., 1975. 7. Chandenson R. Mondialisation: la langue française a-t-elle encore un avenir. – Paris, 2000. 8. Dempster Th. Estrutura regalilibrí VII. – Firenze, 1723. 9. Firpo L. Aforismi politici. Testo, introducción y notas. – Turin, 1941. 10. Marovalli A. Estudios de Historia del pensamiento español. – Madrid, 1973. – Т. 1–2. 11. Menéndez Pidal R. Carácter originario de Castilla: la tradición, el idioma. – Madrid, 1945. 12. Menéndez Pidal R. El imperio hispánico y los cinco Reinos. Dos épocas en la estructura política de España. – Madrid, 1950. 13. Migliorini B. Lingua e cultura. – Roma, 1948. 14. Morell Gallego A. Garcilaso de la Vega y sus comentarios. – Madrid, 1972. 15. Piron C. Communication linguistique. Étude comparative faite sur le terrain // Language Problems and Language Planning. – 2002. – № 26. 16. Saitta A. Un problema storiografico: l'impero spagnolomedievale // Revista storica italiana. – 1954. – № 16. 17. Villey P. Les sources italiennes de la Défense et illustration de la langue française Du Bellay. – P., 1908.

Надійшла до редколегії 24.04.06

Ю. Захарова, канд. філол. наук

ПРИРОДА ЕГОЦЕНТРИЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ, ЙОГО РОЗВИТОК І ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ (на матеріалі англійської мови)

Проаналізовано таке психолінгвістичне явище як егоцентричне мовлення дітей 5–12 років, його природа, розвиток і просодичні характеристики. Експериментальні дані для акустичного аналізу були відібрані з реальних комунікативних ситуацій сучасних англійських кінофільмів. Досліджено мелодику, гучність, темп та тембр 13 різновидів егоцентричних висловлювань.

This article introduces the psycholinguistic phenomenon of egocentric speech, analyzes its nature, development and prosodic characteristics in children from 5 to 12. The data for the acoustic analysis was selected from real communicative situations in modern English movies. Such prosodic features as melody, loudness, tempo, and voice quality were investigated in the utterances coded into 13 speech content categories.

Результати досліджень у сфері дитячого мовлення свідчать про те, що просодичні засоби засвоюються дитиною раніше, ніж сегментні звукові засоби мови. Із самого народження дитини між нею і матір'ю встановлюється емоційний контакт. Комунікація між немовлям першого року життя і його матір'ю відбувається передусім на рівні інтонацій. Проте реалізація цих інтонацій у дітей раннього віку (0–4 років) є набагато розвиненішою, ніж розуміння дітьми цих інтонацій.

Як показують дослідження Р. Джозефа, лінгвістичні здібності дитини проходять три стадії. На першій стадії (до 4-х місяців) просодичні характеристики мовлення новонародженого залежать від його емоцій. Тоді мелодику мовлення регулює права півкуля головного мозку, ядра стовбура мозку та лімбічна система, тому мовлення цього етапу називається лімбічним (*limbic speech*). Процес переходу від лімбічного мовлення до мовлення, яке регулює ліва півкуля, відбувається протягом першого року життя. Однак уже у віці 3–4 місяців (друга стадія), у ході дозрівання нової кори лівої півкулі,

обидві півкулі починають брати участь у регулюванні мовленнєвої просодії: ліва півкуля забезпечує ритм, удосконалює мелодичне оформлення емоційних виражень, ініційованих правою півкулею та лімбічною системою. Тільки на третій стадії розвитку лінгвістичних здібностей дитина починає промовляти слова і висловлювати думки вголос. На цьому етапі з'являється егоцентричне мовлення [10]. Воно називається *мовленням у колисці (crib speech)* або *егоцентричним нерозбірливим белькотінням (egocentric jargon babbling)*. Ця стадія триває до 2–3 років. У цей період ліва півкуля переймає на себе функцію регулювання просодичного оформлення мовлення дитини. У зв'язку з недостатньою розвиненістю нової кори головного мозку це мовлення не є повністю розбірливим, однак характеризується правильним наголошуванням та інтонацією. Егоцентричне мовлення є результатом діяльності лівої півкулі та її спробою за допомогою цього мовлення організувати, витлумачити та осмислити поведінку, ініційовану правою півкулею та лімбічною системою [11].

Хоча просодія дитячого мовлення активно вивчається російськими та зарубіжними лінгвістами (Р. Тонкова-Ямпольская, Т. Фрідман, Б. Арама, А. Шахнарович, Ю. Волкова, Л. Крапивіна, Б. Сміт, Дж. Аллен, С. Гокінс, Б. МакУїнні, І. Бейтс, Д. Лоеб, Дж. Аллен, Д. Сноу, Х. Белод), просодичний аспект егоцентричного мовлення дітей не знаходить свого відображення у працях лінгвістів. Об'єктом сучасних досліджень є переважно просодія мовлення дітей 2–5 років. Це пояснюється тим, що у цьому віці відбувається становлення просодії. Як відзначає А. Катлер, тільки з 5–7 років діти коректно починають вживати відповідні до контексту інтонаційні контури, правильно виділяють тему і рему за допомогою просодичних засобів. Проте ще не можна вважати, що діти здатні виявити помилки в інтонуванні висловлювань, чи розрізняти відтінки контексту, виходячи з інтонації [9, с. 146–149]. А. Крутттенден дослідив, що навіть 9–10-річним дітям не вдається правильно тлумачити функції певних інтонаційних контурів у контексті [8, с. 660]. Саме тому для нашого дослідження була обрана вікова група дітей від 5 до 12 років. У такому віці діти уже володіють просодичними засобами мови, і частка егоцентричного мовлення у загальному обсязі мовлення є досить вагомою (10–60 %).

Основа теорії про природу егоцентричного мовлення складають дослідження Ж. Піаже і Л. Виготського. Виходячи з учення Л. Виготського, а також деяких положень теорій Ж. Піаже і Л. Берк, можна дати таке визначення егоцентричного мовлення: "Егоцентричне мовлення – це внутрішнє за своєю психічною функцією і зовнішнє за своєю фізіологічною природою мовлення дитини для себе під час мислення вголос з метою регулювання своєї діяльності, створення плану віддзеркалення у мовленні власних дій, планування власних дій. У деяких випадках воно є засобом непрямого звертання дитини до дорослого з метою привернення його уваги. Як один із різновидів цього мовлення виділяють читання вголос" [1; 14; 6].

Існують кілька термінів для позначення цього явища: егоцентричне мовлення (*egocentric speech*), мовлення для себе (*private speech, speech-to-the-self*), мовлення, спрямоване на себе (*self-directed speech*), мовлення, орієнтоване на себе (*self-oriented speech*), розмова із собою (*self-talk*) та мислення вголос (*thinking aloud*). Деякі лінгвісти (наприклад, І. Маланчук) називають це явище автокомунікацією, що є, на нашу думку, помилковим. У даному випадку комунікація дійсно відбувається у системі "Я – Я", тобто носій і одержувач повідомлення залишаються тією самою людиною, однак, як свідчить учення Ю. Лотмана, у процесі автокомунікації повідомлення перекодовується і набуває нового змісту [4, с. 24], чого не відбувається у випадку егоцентричного мовлення. Жоден із термінів не передає цілком природи цього феномена. У цьому дослідженні використовується термін *егоцентричне мовлення*, оскільки він передає спрямованість цього мовлення і є досить лаконічним.

Егоцентричне мовлення – це складне психолінгвістичне явище у вербальній комунікації, яке в останні роки викликає до себе значний інтерес дослідників когнітивної лінгвістики, і яке, як свідчать дослідження, відіграє важливу роль при вивченні іноземних мов [5]. У більшості праць у цій сфері цільовою групою є діти віком від 14 місяців до 12 років (Д. Фурору, П. Гудена, Ф. Сомулч, М. Азміта, Л. Берк, А. Уінслер, М. Єлісєєва). Сучасні дослідження довели, що хоча з віком і падає коефіцієнт егоцентричного мовлення (за Л. Виготським воно еволюціонує у внутрішнє мовлення), воно не зникає до кінця життя людини. Проблема

егоцентричного мовлення у підлітків вивчала К. Кронк, у дорослих – В. Джон-Стейнер, М. Ахмед, Дж. Санчес, Д. Аларкон. Оскільки розмова із собою є також ознакою певних психічних розладів у людей, їй присвячено низку досліджень із психіатрії (Д. МакГір, Д. Віджил, Дж. Годжис). При цьому всі дослідники одностайні у тому, що це явище є не тільки нормальним, але й позитивним для когнітивного розвитку людини, за винятком випадків песимістичного та критичного мовлення для себе.

Егоцентричні висловлювання класифікуються за різними основами: за функціями, релевантністю до виконання завдань, комунікативною спрямованістю, типами поведінки тощо. Ці висловлювання можуть бути повними і поширеними, а також скороченими і малозрозумілими. Останнє залежить від ступеня інтеріоризації мовлення дитини. Егоцентричне висловлювання може утворювати одне слово, тоді як продовження речення може бути частиною внутрішнього вербального мислення. До егоцентричних висловлювань належать також ледве чутне мурмотіння, ледве помітне ворухіння губами і шепіт. Як зазначає К. Гарнєєва, егоцентричні висловлювання дітей можуть бути цитуванням слів їхніх батьків, особливо у ранньому віці [2].

У пропонованому дослідженні взято за основу найгрунтовнішу класифікацію А. Уінслера. За змістом лінгвіст поділяє егоцентричні висловлювання на:

- 1) Вигук ("Oh!", "Oops!").
- 2) Звукові ефекти / мугикання ("Hmmm", "Vroom").
- 3) Опис себе, своїх думок, почуттів, бажань, поведінки тощо ("I'm looking for blue", "I found a fish", "I'm hungry").
- 4) Опис свого оточення / завдання ("They're the same color", "A blue one", "It's hot in here").
- 5) Оцінні або мотивуючі твердження ("I'm good at this", "Good", "This is easy").
- 6) Плани / припущення ("I need a purple one", "I'll do this first", "If I put this here...").
- 7) Команди, спрямовані на себе ("Pick them up!", "Don't put that one!").
- 8) Питання / відповіді ("Which one should I put next?", "This one", "Where's the blue?").
- 9) Інші [16, с. 10].

Матеріал нашого дослідження складають й інші типи егоцентричних висловлювань:

- 1) Гра слів / повтори ("Put the napkin on your head; put the napkin in your pocket; put the napkin on the table").
- 2) Фантазування (рольова гра) [12, с. 640].
- 3) Читання вголос.
- 4) Команди неживим предметам ("Write" – дитина наказує ручці писати) [7].
- 5) Висловлювання, спрямовані на привернення уваги дорослих, без наміру спілкування з ними [14].

До матеріалу дослідження егоцентричного мовлення ставляться високі вимоги. Якщо збирати експериментальний матеріал у лабораторних умовах, то результати можуть бути хибними. Достовірний матеріал можна зібрати тільки у природних умовах [15, с. 668]. До природних умов можна прирівняти комунікативні ситуації з кінофільмів, телесеріалів, реаліті-шоу, художньої літератури. Твердження про те, що егоцентричні висловлювання використовуються у художній літературі тільки для передачі сюжету спростовуються тим, що ці висловлювання автор міг замінити виразом: "Він/вона подумав(ла)" [13].

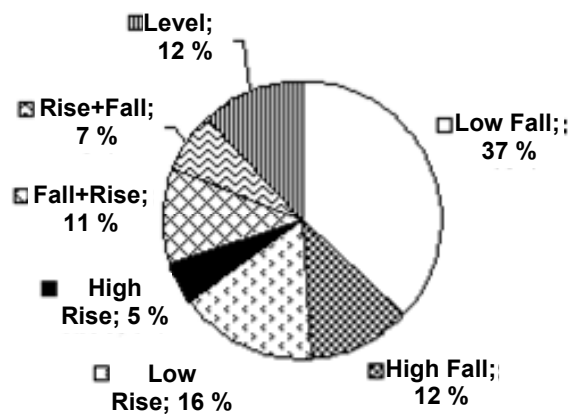
Матеріал пропонованого дослідження утворюють 113 реалізацій (192 інтоногрупи) егоцентричного мовлення дітей, відібраних методом суцільної вибірки з дитячих сучасних англомовних кінофільмів "Home Alone", "Harry Potter and the Philosopher's Stone", "Harry Potter and the Chamber of Secrets", "Jumanji". Загальна кількість мовців – 12 дітей 5–12 років. Тривалість звучання дослі-

джуваних висловлювань – 292 с. Перцептивному та електроакустичному аналізу піддавалися егоцентричні висловлювання 13 вищезазначених типів. Для аналізу просодії звукового мовлення використовувалися комп'ютерні програми *Speech Analyzer Version 1.5 (1996–2000)* та *WaveSurfer 1.7.1 (2004)*. Статистична обробка результатів дослідження здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми *Microsoft Excel*. Досліджувався мелодичний, динамічний, темпоральний компоненти просодії егоцентричного мовлення, а також тембр. В інтоногрупах на рівні мелодики аналізувалися такі диферентори, як мелодична шкала, ядерний тон, діапазон ЧОТ інтоногрупи, пікова і мінімальна ЧОТ, місце максимальної і мінімальної ЧОТ, діапазон ЧОТ на ядрі; на рівні інтенсивності – діапазон інтенсивності інтоногрупи, максимальна і мінімальна інтенсивність, місце пікової і мінімальної амплітуд інтенсивності. Серед темпоральних одиниць аналізувався темп.

Результати комплексного експериментально-фонетичного аналізу показують, що егоцентричне мовлення дітей є емоційно-забарвленим. Емоції варіюють від повністю позитивних (радість, задоволення, захоплення тощо) до абсолютно негативних (злість, гнів, відчай тощо). Емоційність егоцентричного мовлення дитини зумовлює реалізацію у ньому усього різноманіття мелодичних шкал і ядерних тонів (діаграми 1 і 2). Найчастотнішими є рівні мелодичні шкали (56 %), з переважанням поступово-рівних (29 %). Значний відсоток становлять також рівні скандентні шкали (19 %). Основний емоційний ефект егоцентричного мовлення створюють різні типи висхідних шкал, які займають друге місце за частотністю (30 %). Варіативність цих шкал є значно більшою, ніж спадних (15 %).

Діаграма 1. Частотність різних типів мелодичних шкал в егоцентричному мовленні дітей

Діаграма 2. Частотність різних типів ядерних тонів в егоцентричному мовленні дітей

Найбільшою різноманітністю шкал вирізняються описи себе та читання вголос. В обох випадках реєструються всі типи рівних шкал (55 % та 60 % відповідно), поступово-висхідні (11; 17) та поступово-спадні (6; 17), ковзно-спадні (6; 3), а також скандентно-висхідні мелодичні шкали в описах себе (22 %). Дослідження показало, що читання вголос є особливим різновидом егоцентричного мовлення. Його інтонація наближається до інтонації діалогічного мовлення. Під час читання вголос відбувається переосмислення прочитаного. Для кращого розуміння смислу тексту комуніканти послугуються багатим набором мелодичних шкал, усім інвентарем ядерних тонів. Це читання для себе є виразним та емоційно-забарвленим. У ньому реалізуються переважно позитивні емоції, емоційні стани та відчуття (зацікавленість – 18 %, загадковість / таємничість – 12, мрійливість / вдумливість – 12, радість – 6 %). У 16 % випадків читання вголос відбувається у стані спокою. Опис себе характеризується найбільшою емоційністю, оскільки

цей опис є безпосередньо описом почуттів, відчуттів, думок і бажань комуніканта. У ньому реалізуються як позитивні емоції та стани (64 % – загадковість, задоволення, здивованість, мрійливість, рішучість), так і негативні (36 % – відчай, гнів, засмученість, збентеженість, провина, страх).

Найнижча варіативність шкал характерна для описів оточення та рольової гри. Спадні мелодичні шкали взагалі не властиві цим типам егоцентричних висловлювань, рівні шкали складають найбільший відсоток (54 % і 85 % відповідно). При рольовій грі мовці послугуються переважно поступовими рівними шкалами (62 %), а при описах оточення – скандентно-рівними (31 %). В описах оточення реєструється також великий відсоток висхідних шкал (поступово-висхідна – 31 %, скандентно-висхідна – 15 %). Слід відзначити високу частотність різних типів скандентних шкал в егоцентричному мовленні дітей (26 %) порівняно з діалогічним мовленням та мовленням дорослих (рис. 1).

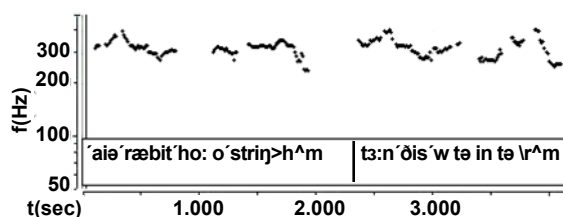

Рис. 1. Скандентно-рівна шкала у команді неживим предметам "I of rabbit, harp string hum, turn this water into rum"

Питання до себе вирізняються малим інвентарем мелодичних шкал на відміну від питань, які ставляться до співрозмовника. Комуніканти використовують зде-

більшого рівні шкали (60 %), 40 % з яких – скандентні. 20 % шкал становлять поступово-спадні, 20 % – поступово-висхідні.

Значно відрізняється мелодичне оформлення команд, спрямованих на себе та на неживі предмети. У командах собі реєструється найбільший відсоток висхідних шкал (56 %) і невелика кількість спадних (17) та рівних шкал (17 %). Висхідні шкали пом'якшують наказовий ефект. Цей тип егоцентричних висловлювань є найменш емоційно-забарвленим. Команди собі супроводжують такі емоції, як побоювання (25 %), страх (25) та рішучість (50 %). Команди неживим предметам реалізуються здебільшого рівним тоном (60 %), 30 – складають висхідні шкали, 10 % – спадні. Мовці дають команди неживим предметам у

25 % випадків спокійно, у 26 % випадків – у стані хвилювання. При цьому комуніканти можуть проявляти також зацікавленість (8 %), захват (8), загадковість (8), роздратованість (8 %).

Приблизно з однаковою частотністю використовуються спадні, висхідні та рівні шкали у планах. При плануванні або припущенні домінують негативні емоційні стани (засмученість – 20 %, злість – 20, побоювання – 20 %) або стан спокою (20 %). Мовці послуговуються при цьому в основному поступовими шкалами (висхідна – 25 %, рівна – 25, спадна – 13 %) (рис. 2). Значний відсоток складають також ковзно-спадні шкали (25 %).

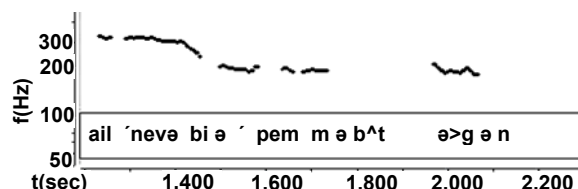

Рис. 2. Поступово-спадна шкала у плануванні "I'll never be a pain in a butt again"

Окремий різновид досліджуваних висловлювань утворюють егоцентричні висловлювання, спрямовані на привернення уваги дорослих без наміру спілкування з ними. Це переважно питальні речення, які не мають на меті одержання відповідей. Дитина ніби звертається до дорослого, однак говорить усе тільки для себе. Мелодика цих висловлювань є оманливою. Вона повторює мелодику питань діалогічного мовлення. Тільки проаналізувавши всі просодичні характеристики висловлювань у комплексі, можна дійти висновку, що адресатом повідомлення є сама дитина, а не присутній дорослий. Що стосується мелодичних шкал, то на відміну від діалогічного мовлення, превалюють рівні шкали (46 %), дещо менший відсоток складають висхідні шкали (36 %). Ядерні тони не є диференційною ознакою его-

центричних висловлювань цього типу та діалогічного мовлення, оскільки висхідні та спадні ядерні тони вживаються у співвідношенні 4 : 3. Цей різновид егоцентричних висловлювань є єдиним, якому не властиві абсолютно негативні емоції. Такі висловлювання реалізуються у стані спокою (25 %), радості (25), збудження (25), схвилюваності (25 %).

Слід відзначити велику варіативність ядерних тонів в егоцентричному мовленні зі значною перевагою спадних (49 %), і майже однаковим відсотком висхідних та складних тонів (21 та 18 % відповідно). Отже, егоцентричне мовлення характеризується великою кількістю складних тонів. Ці тони підвищують емоційну забарвленість мовлення, посилюють функціональне навантаження висловлювання (рис. 3).

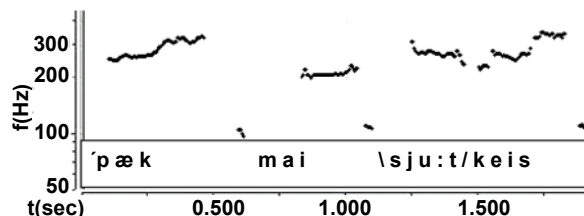

Рис. 3. Складний спадно-висхідний ядерний тон у питанні собі "Pack my suitcase?" (здивування)

Найбільша варіативність ядерних тонів спостерігається в описах оточення та читанні вголос (усі типи, з переважанням спадних – 50 % і 59 % відповідно), у вигуках (усі типи, за винятком спадно-висхідного, з переважанням спадних – 44 %), описах себе (усі типи, крім високого висхідного, з переважанням спадних – 48), командах неживим предметам (усі типи, крім рівного, з переважанням спадних – 53), рольовій грі (усі типи, крім висхідно-спадного, з переважанням спадних – 37 %). В інших типах висловлювань використовується не весь інвентар ядерних тонів. Саме ці різновиди характери-

зуються меншою емоційною забарвленістю, їм властива менша варіативність емоцій.

Найменша кількість ядерних тонів реалізується у командах собі. У цих висловлюваннях превалює високий спадний тон (66 %). Він створює сильний емоційний ефект, особливо у випадках, коли дитина проявляє рішучість у діях, і їй потрібно додати собі сміливості (рис. 4). Даючи команди собі, комуніканти використовують також низький висхідний (17 %) та спадно-висхідний тони (17 %).

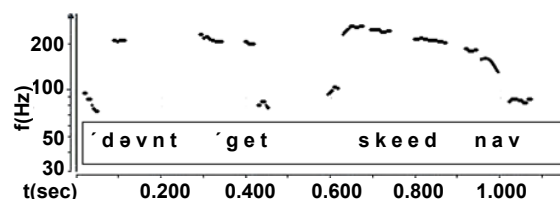

Рис. 4. Високий спадний ядерний тон у команді, спрямованій на себе, "Don't get scared now"

Малим інвентарем ядерних тонів мовці послуговуються у повторях та оцінних висловлюваннях. Як і у попередніх різновидах, в останніх превалюють спадні тони, а саме низький спадний (33 % і 50 % відповідно), у повторях реєструються також високі спадні тони (17 %). Проте у повторях, на відміну від оцінних висловлювань, не використовуються висхідні тони. Ці висловлювання характеризуються найвищим відсотком складних ядерних тонів (34 %). Усі повтори – емоційні висловлювання. Переважають позитивні емоційні стани: здивованість (32 %), захоплення (17), зацікавленість (17), мрійливість/вдумливість (17) – невеликий відсоток утворюють повтори, реалізовані у стані страху чи переляку (17 %). Велика кількість складних тонів спостерігається також в описах оточення (30 %), питаннях до себе (28), командах неживим предметам (27), рольовій грі (26 %). Цей ядерний тон пом'якшує імперативність, полегшує негативний ефект висловлювань.

В оцінних висловлюваннях використовуються, окрім спадних, ще й низькі висхідні (25 %), спадно-висхідні (12) та рівні ядерні тони (13 %). Висхідні ядерні тони в оцінних висловлюваннях підсилюють їхній емоційний ефект. Він може носити як позитивний характер (радість – 22 %, задоволення – 13, захоплення – 13, здивованість – 13 %), так і негативний (засмученість – 13 %, роздратованість – 13, страх – 13 %).

Висхідні ядерні тони переважають над спадними не тільки в егоцентричних висловлюваннях, спрямованих на привернення уваги дорослих, але й у припущеннях / плануванні та питаннях до себе (54 %, 44 та 43 % відпо-

відно). Таким чином, мелодика питань до себе практично не відрізняється від мелодики питань, які ставляться до співрозмовника. Їхня егоцентричність виявляється завдяки іншим просодичним ознакам, про які мова йтиме далі. Більший відсоток висхідних тонів у припущеннях пояснюється невпевненістю мовця та його некатегоричністю. Слід зазначити, що в егоцентричних припущеннях узагалі не зареєстровано складних тонів, тоді як у діалогах у припущеннях вони вживаються досить часто [3, с. 53]. Цьому типу висловлювань властиві, окрім висхідних, ще спадні (33 %) та рівні (23 %) ядерні тони.

Чотирьом різновидам егоцентричних висловлювань не властиві рівні ядерні тони. До них належать егоцентричні висловлювання, спрямовані на привернення уваги дорослих, команди собі, команди неживим предметам, питання до себе. Очевидно, значний відсоток рівних ядерних тонів в інших різновидах егоцентричних висловлювань слід вважати особливістю цього типу мовлення, оскільки в діалогічному мовленні такі тони не є частотними. Найбільша кількість рівних ядерних тонів реєструється у вигуках (28 %) та рольовій грі (27 %). Як показало дослідження, цей тип тонів реалізується переважно у висловлюваннях, які передають засмученість (33 %) або здивування (17 %) (рис. 5).

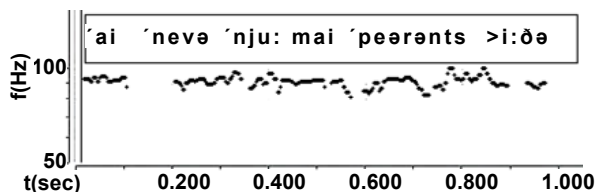

Рис. 5. Рівний ядерний тон у фразі з рольової гри "I never knew my parents either" (засмученість)

Показники ЧОТ (частоти основного тону) є дуже різноманітними у різних типах егоцентричних висловлювань. Те ж саме стосується і показників інтенсивності. Ці просодичні ознаки пов'язані з тембром мовлення комунікантів. Оскільки в егоцентричному мовленні дітей реалізуються всі різновиди тембру (від рівного голосу до шепоту), а також сильні негативні емоції (плач, писк,

крик), то усі ці зміни відповідно віддзеркалюються у показниках ЧОТ та інтенсивності.

Усереднений діапазон ЧОТ інтоногрупи в егоцентричному мовленні дітей складає півтори октави (18,7 пт / 178 Hz), і його можна охарактеризувати як середній. Таблиця 1 побудована у напрямі зростання показників діапазонів ЧОТ у різних типах егоцентричних висловлювань дітей.

Таблиця 1. Діапазон ЧОТ різних типів егоцентричних висловлювань дітей (у герцах і півтонах)

Тип егоц. висл.	Повтори	Команди собі	Оцінні висл.	Вигуки	Команди нежив. предм.	Описи себе	Читання вголос	Питання до себе	Планування	Опис оточення	Рольова гра	Приверн. уваги
Діапазон ЧОТ, Hz	56	119	143	145	154	170	172	187	199	223	263	307
Діапазон ЧОТ, пт	9,1	14,6	17,3	15,5	18,1	17,6	18,5	17,4	18,3	22,5	27,8	27,8

Особливими різновидами егоцентричних висловлювань дітей за показниками діапазону ЧОТ можна вважати висловлювання, спрямовані на привернення уваги дорослих, та повтори. У першому випадку спостерігається найширший діапазон ЧОТ, завдяки якому цей тип мовлення дуже нагадує діалогічне. Комуніканти реалізують ці висловлювання переважно крикливим голосом (50 %), рідше – писклявим (25) та рівним (25 %) голосом. У другому випадку маємо найвузкий діапазон ЧОТ. Справа у тому, що повтори реалізуються притишеним голосом (42 %), поше-

пки (29) або придиховим голосом (29 %). Таке тембральне забарвлення мовлення створюють вузькі діапазони та інтервали ЧОТ, а також інтенсивності.

Порівняно вузький діапазон ЧОТ мають команди собі, які реалізуються рівним голосом (50 %), притишеним (25) або пошепки (25 %). Найбільша варіативність тембру та гучності спостерігається у вигуках: придиховий голос (47 %), рівний голос з окриком (17), хриплий голос (11), шепіт (5), скриплий голос (5), притишений (5), рівний (5), крикливий голос (5 %). Різні типи тембру спостерігаються також в оцінних висловлюваннях. В егоцентричному мовленні цього

типу превалює шепіт (29 %) та придиховий тембр (29), рідше зустрічається скрипучий (14), хрипкий (14) та рівний (14 %) голос. Інші типи егоцентричних висловлювань реалізуються переважно рівним голосом (команди неживим предметам – 30 %, описи оточення – 33, питання до себе – 44, описи себе – 46, планування – 60, рольові ігри – 80 %), рівним голосом з окриком (описи оточення – 25, команди неживим предметам – 40 %), крикливим голосом (описи себе – 4, описи оточення – 17, команди неживим предметам – 20 %). Писклявий голос є частотним не тільки у висловлюваннях, спрямованих на привернення уваги дорослих, але й у питаннях до себе (14 %). В описах себе були зафіксовані також випадки використання фальцету (4) та назального голосу (4 %). Якщо аналізувати тембр егоце-

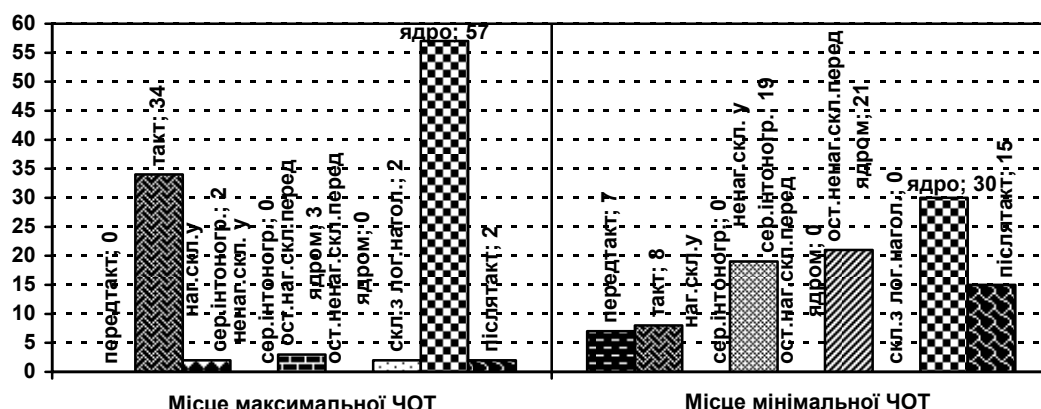
нтричного мовлення в цілому, то можна констатувати, що діти говорять самі із собою переважно рівним голосом (34 %), однак значний відсоток становить притишений голос (16), придиховий (15) і шепіт (9 %).

ЧОТ інтоногруп в егоцентричних висловлюваннях варіює у середньому в межах 262–84 Hz / 56,7–38 пт (табл. 2). Значення середньої максимальної ЧОТ інтоногруп є показними у висловлюваннях, спрямованих на привернення уваги дорослих, та повторях, як і у випадку діапазону ЧОТ. У висловлюваннях, спрямованих на привернення уваги дорослих, вони значно вищі порівняно з аналогічними показниками інших типів егоцентричних висловлювань. А в повторях – навпаки.

Таблиця 2. Середні показники максимальної і мінімальної ЧОТ егоцентричних висловлювань дітей (у герцах і півтонах)

Тип егоц. висл.	Повтори	Команди собі	Оцінні висл.	Вигуки	Команди нежив. предм.	Описи себе	Читання вголос	Питання до себе	Планування	Опис оточення	Рольова гра	Приверн. уваги
max ЧОТ, Hz	126	183	204	227	250	259	288	297	306	305	328	373
max ЧОТ, пт	45,7	49,5	51,7	53,2	56,6	56,8	60,1	59,2	60,8	59,9	63,4	63,8
min ЧОТ, Hz	70	64	61	82	96	89	116	110	108	82	65	66
min ЧОТ, пт	36,6	34,9	34,4	37,7	38,5	39,2	41,6	41,8	42,5	37,4	35,6	36

Максимум ЧОТ в егоцентричних висловлюваннях зосереджується переважно на ядрі інтоногрупи (57 %), рідше – на такті (34 %) (діаграма 3).

Діаграма 3. Місця зосередження максимальної та мінімальної ЧОТ в інтоногрупах егоцентричних висловлювань (показники у відсотках)

Ознакою, що значно відрізняє егоцентричне мовлення від діалогічного, є те, що мінімум ЧОТ часто зосереджується на ядрі (30 %). Це пов'язано з тим, що на ядрі відбуваються суттєві коливання ЧОТ (від максимуму до мінімуму) і діапазон ЧОТ на ядрі є широким (у середньому – 9,5 пт). Серед усіх егоцентричних висловлювань слід виділити висловлювання, спрямовані на привернення уваги дорослих, у яких мінімум ЧОТ реалізується або на ядрі (80 %), або на останньому ненаголошеному складі перед ядром (20 %). Очевидно, саме ця ознака є однією з тих, що вказують на егоцентричність цього типу мовлення, незважаючи на всі зазначені вище просодичні ознаки його подібності до діалогічного. Мінімум ЧОТ ніколи не зосереджується на ядрі тільки при плануванні та у повторях. Не властиве діалогічному мовленню і зосередження мінімуму ЧОТ на такті (8 %).

Останнє пов'язане з тим, що, як зазначалося вище, велика кількість егоцентричних висловлювань вимовляються пошепки чи притишеним голосом, і на перших кількох складах інтоногруп реєструється найнижча ЧОТ. Найбільша варіативність розміщення максимумів і мінімумів ЧОТ спостерігається при читанні вголос, в описах себе й оточення, командах собі та неживим предметам.

Найширший діапазон на ядрі реєструється у найемоційніших висловлюваннях – описах оточення (16,6 пт), вигуках (15,3 пт), а також у питаннях собі, у яких на ядрі найчастіше зосереджуються максимум і мінімум ЧОТ (11,3 пт). Найвузким діапазоном ЧОТ на ядрі характеризуються команди собі (3,1 пт), що пояснюється, очевидно, відсутністю потреби тонального виділення ядра інтоногрупи для себе та порівняно вузьким діапазоном ЧОТ інтоногруп у цілому. Досить вузьким є діапа-

зон ЧОТ на ядрі у рольових іграх (5,4 пт). Діапазони ЧОТ на ядрі усіх інших типів егоцентричних висловлювань наближаються до середнього (9,5 пт).

Слід виокремити такий різновид досліджуваних висловлювань, як звукові ефекти. Вони характеризуються найменшою частотністю з усіх типів егоцентричних висловлювань. Їх, на нашу думку, навіть не слід називати висловлюваннями. Це радше сполучення звуків, що супроводжують певні дії або є вираженням емоцій (найчастіше полегшення, здивування чи незадоволення). До зібраного експериментального матеріалу увійшли три типи звукових ефектів: звук вдиху повітря, звук пе-

реведення дихання і відкашлювання. Середній діапазон ЧОТ звукових ефектів становить 5,2 пт. Середній діапазон інтенсивності звукових ефектів є вузьким – 20 %. Спектральні характеристики є близькими до характеристик висловлювань, вимовлених пошепки (60 %) та хрипким голосом (40 %).

Діапазон інтенсивності інтоногрупи егоцентричних висловлювань можна охарактеризувати як розширений (у середньому – 66 % / 12,6 dB) (табл. 3). Інтенсивність егоцентричних висловлювань варіює в середньому в межах 62,1–49,5 dB.

Таблиця 3. Діапазон інтенсивності егоцентричних висловлювань дітей (у відсотках і децибелах)

Тип егоцентричних висловлювань	Повтори	Команди собі	Оцінні висл.	Читання вголос	Команди нежив. предм.	Рольова гра	Описи себе	Питання до себе	Планування	Опис оточення	Приверн. уваги	Вигук
Діапазон інтенсивності, %	45	63	65	65	65	66	68	69	70	71	74	75
Діапазон інтенсивності, dB	7,7	10	11,3	11,9	11,3	11,9	13	13,1	14	15,3	15,4	16

Тільки один різновид егоцентричних висловлювань дітей має середній діапазон інтенсивності – це повтори. Як і у випадку з діапазоном ЧОТ усе пояснюється пов'язаністю тембру мовлення з ЧОТ та інтенсивністю. Як видно з табл. 1 та 3, розподіл егоцентричних висловлювань за діапазоном ЧОТ не збігається з їх розподілом за діапазо-

ном інтенсивності. Наприклад, вигуки, які характеризуються середнім діапазоном ЧОТ, мають найширший діапазон інтенсивності, а рольові ігри – навпаки. Вигуки мають найширший діапазон інтенсивності за рахунок нижньої межі, а слововловання, спрямовані на привернення уваги дорослих, – за рахунок верхньої (табл. 4).

Таблиця 4. Середні показники максимальної і мінімальної інтенсивності егоцентричних висловлювань дітей (у децибелах)

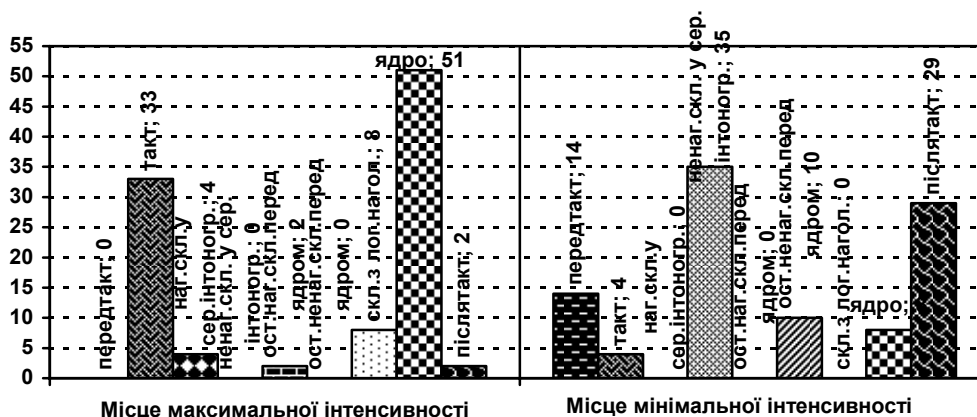
Тип егоц. висл.	Повтори	Команди собі	Оцінні висл.	Читання вголос	Команди нежив. предм.	Рольова гра	Описи себе	Питання до себе	Планування	Опис оточення	Приверн. уваги	Вигуки
max інтенсивність, dB	55,6	58,1	61,3	60,5	66	64,1	60	62,6	60,1	63,3	70	63,8
min інтенсивність, dB	47,9	48,1	50	48,6	54,8	52,2	47	49,5	46,2	47,9	54,6	47,7

Високі показники середньої максимальної інтенсивності у висловлюваннях, спрямованих на привернення уваги дорослих, є однією з ознак егоцентричності цього типу висловлювань. Діти привертають увагу дорослих до себе переважно дуже гучним крикливим голосом, одночасно не маючи на меті вступати з дорослими у комунікацію, при чому висока гучність властива не тільки початковим інтонограмам, але й усім іншим. Тоді як у ситуаціях привернення уваги для спілкування високі показники середньої максимальної інтенсивності спостерігаються здебільшого тільки у початкових інтонограмах.

Максимум інтенсивності в усіх егоцентричних висловлюваннях реєструється переважно на ядрі (51 %),

рідше – на такті (33 %) (діаграма 4). Максимум інтенсивності спостерігається переважно на такті тільки у командах собі (50 %), а також при читанні вголос (56 %). При читанні вголос та в описах себе максимум інтенсивності зосереджується ще на складі з логічним наголосом (11 %) і 36 % відповідно).

Розміщення мінімумів інтенсивності є більш варіативним (діаграма 4). На відміну від мінімумів ЧОТ, мінімуми інтенсивності реалізуються на ядрі та такті інтоногрупи значно рідше. Найчастіше вони зосереджуються на ненаголошених складах у середині інтоногрупи (35 %) та післятакті (29 %), у зв'язку з чим ці склади є ледве чутними.

Діаграма 4. Місця зосередження максимальної та мінімальної інтенсивності в інтоногрупах егоцентричних висловлювань (показники у відсотках)

Найбільш варіативним розміщення мінімумів інтенсивності є в командах неживим предметам, описах оточення, питаннях собі та читанні вголос. У цих типах егоцентричних висловлювань, за винятком команд неживим предметам, мінімум інтенсивності реалізується на ядрі найчастіше (11 %, 17, 17 % відповідно).

Темп є однією з основних ознак, що вирізняє егоцентричне мовлення. Більшість егоцентричних висловлювань характеризуються повільним темпом (вигуки – 48 %, оцінні висловлювання – 75, питання до себе – 57, повтори – 50, рольові ігри (80) та читання вголос – 44 %). У сповільненому темпі діти переважно планують та роблять припущення (40 %). Невеликий відсоток реалізацій швидкого темпу зареєстровано в усіх типах досліджуваних висловлювань, окрім вигуків та рольової гри. Однаковий відсоток становлять егоцентричні ви-

словлювання, реалізовані у середньому (20 %) та прискореному (20 %) темпах. Якщо порівняти середні показники темпу всіх егоцентричних висловлювань (табл. 5), то висловлювання, спрямовані на привернення уваги дорослих, вирізняються найшвидшим темпом. Саме ця просодична ознака є основною, що свідчить про егоцентричність зазначеного різновиду досліджуваних висловлювань. Слід зауважити, що тільки у цього різновиду егоцентричних висловлювань швидкість темпу є ознакою егоцентричності, в усіх інших випадках такою ознакою є повільний темп. Справа у тому, що дитина, привертаючи увагу дорослого, ставить дуже багато питань або розповідає щось у темпі, який виключає можливість відповідей дорослого на ці питання, і дорослий відразу розуміє, що дитині потрібна лише його присутність, а не участь у розмові.

Таблиця 5. Показники середньої тривалості складу в егоцентричних висловлюваннях (у мілісекундах)

Тип егоц. висл.	Приверн. уваги	Описи себе	Команди нежив. предм.	Команди собі	Планування	Описи оточення	Повтори	Питання до себе	Рольова гра	Читання вголос	Оцінні висл.	Вигуки
Темп, мс	225	235	240	241	244	261	308	319	339	349	409	644

Таким чином, емоційно-забарвлене егоцентричне англійське мовлення дітей 5–12 років має особливі просодичні характеристики, які вирізняють його з-поміж інших типів мовлення. До просодичних ознак його егоцентричності можна віднести великий інвентар мелодичних шкал з переважанням рівних, великий відсоток висхідних та складних ядерних тонів, середній діапазон ЧОТ, високу частотність зосередження мінімумів ЧОТ на ядрі і такті інтоногрупи, велику варіативність тембру, розширений діапазон інтенсивності, повільний темп тощо. Особливими різновидами егоцентричного мовлення є повтори, читання вголос та висловлювання, спрямовані на привернення уваги дорослих, без наміру спілкування з ними. Першому зазначеному типу властиві найвужчі діапазони ЧОТ та інтенсивності, відсутність висхідних ядерних тонів і великий відсоток складних, переважання придихового тембру та шепоту. Другому зазначеному різновиду характерний найбільший інвентар мелодичних шкал і ядерних тонів, найбільша варіативність розміщення максимумів і мінімумів ЧОТ та інтенсивності, висока варіативність темпу, реалізація переважно позитивних емоцій та емоційних станів. Третій зазначений тип вирізняється найширшими діапазонами ЧОТ та інтенсивності, найвищими показниками максимальних ЧОТ та інтенсивності, середнім темпом, переважанням крикливого та писклявого голосу.

1. *Выготский Л.С.* О природе эгоцентрической речи : Хрестомат. по общей психологии. Психология мышления / Под ред. Ю. Гиппенрейтер и В. Петухова. – М., 1981. 2. *Гарганеева К.В.* Цитата в речи ребенка и

становление коммуникативных навыков на ранних этапах речевого онтогенеза / Программа Международной научной конференции "Детская речь как предмет лингвистического исследования". – СПб., 31 мая – 2 июня 2004. 3. *Давыдов М.В., Малюга Е.Н.* Интонация коммуникативных типов предложений в английском языке : Учеб. – М., 2002. 4. *Лотман Ю.М.* Автокоммуникация: "Я" и "Другой" как адресаты // Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М., 1996. 5. *Ahmed M.* Private speech: A cognitive tool in verbal communication. – 1993. <http://www.iuj.ac.jp/faculty/mkahmed/research.html>. 6. *Berk L.E.* Child development. 2nd Edition. – Boston, 2006. 7. *Berk L.E., Garvin R.A.* Development of private speech among low-income Appalachian children // Developmental Psychology. – 1984. – Vol. 20. No. 2. 8. *Cruttenden A.* Intonation comprehension in ten-year-olds // Journal of Child Language, 13. 1985. 9. *Cutler A., Swinney D.* Prosody and the development of comprehension // Journal of Child Language, 14. – 1987. 10. *Joseph R.* Development of Language, Thought, & Egocentric Speech // Neuropsychiatry, Neuropsychology, Clinical Neuroscience. – N.-Y., 2000. 11. *Joseph R.* The Neuropsychology of Development. Hemispheric Laterality, Limbic Language, the Origin of Thought // Journal of Clinical Psychology. – 1982. – <http://brainmind.com/NeuropsychologyDevelopment.html>. 12. *Kraft K. & Berk L.E.* Private speech in two preschools: Significance of open-ended activities and make-believe play for verbal self-regulation. Early Childhood Research Quarterly, 13. – 1998. 13. *Kronk C.M.* Private speech in adolescents. – 1994. <http://www.findarticles.com/p/articles>. 14. *Piaget J.* The Language and Thought of the Child (translated by M. Gabain). – Cleveland, 1962. 15. *Winsler A., Carlton M.P., & Barry M.J.* Age-related changes in preschool children's systematic use of private speech in a natural setting // Journal of Child Language. – 27. 2000. 16. *Winsler A., Fernyhough C., McClaren E.M., & Way E.* Private speech coding manual. Unpublished manuscript. George Mason University, Fairfax, VA, USA. – 2005. <http://classweb.gmu.edu/awinsler/Resources/PSCodingManual.pdf>

Надійшла до редколегії 14.03.06

О. Пономаренко, канд. філол. наук

НЕОЛОГІЗМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ІТАЛІЇ (1995–2005)

Досліджено неологізми, що виникли в італійському політичному дискурсі упродовж останнього десятиріччя. Проаналізовано їхнє походження, розвиток значення, актуальні конотації. Запропоновано класифікацію неологізмів.

The article deals with neologisms appeared in the Italian political discourse during the last ten years. Their etymology, the development of their meaning and actual connotations are investigated. The classification of neologisms is laid out.

В останні десятиріччя дослідники тієї чи іншої мови аналізують не лише суто лінгвістичні явища, але й такі, що частково стосуються суміжних галузей. Почасті причиною цьому є невпинна глобалізація, що охоплює політику, торгівлю, промисловість, освіту, екологію тощо. Відтак інтенсифікація економічної, політичної та культурної взаємодії дала поштовх і для вивчення мов, що обслуговують діяльність людини у цих сферах, під

іншим кутом. Зокрема, у сучасних наукових розвідках значну увагу приділено особливостям мови окремої професійної групи чи прошарку населення.

Відомо, що кожній сфері діяльності людини притаманна низка мовних особливостей його користувачів. Це може бути вузькою професійною лексика чи загальноновживані слова, але з певним значенням й обмеженою сферою використання. Так і з'являються секторальні/спеціальні диску-

пси (i linguaggi settor(i)ali/speciali [23; 30]), кожен з яких має власну історію, традиції, характерні риси та нововведення. Свого роду дзеркалом, у якому чітко відбиваються всі зміни у дискурсах, є засоби масової комунікації, матеріали яких стають невичерпним джерелом фактичного матеріалу для філолога.

У даній статті обмежимо коло досліджень лексичними одиницями, вживаними італійськими політиками, та зосередимось на неологізмах, які виникли в сучасному італійському політичному дискурсі за 1995–2005 рр.

Слід зазначити, що аналізу політичного дискурсу Італії вже було присвячено праці як українських лінгвістів, так і – більшою мірою – зарубіжних науковців [30; 35; 10; 35; 29; 17–16; 35; 26; 35; 16; 29; 30; 1; 35; 36; 17; 17; 10 та ін.]. Принагідно наголосимо, що на відміну від італійських мовознавців ([2], [8], 12–14], С. Новеллі [26] та ін.), вітчизняні колеги не вивчали детально новоутворені лексичні одиниці італійського політичного дискурсу. Водночас, ця тема на нашу думку є цікавою та перспективною в межах комплексного аналізу мовлення італійських політиків, який набуває популярності серед українських дослідників італійської мови.

За словами італійського мовознавця Сільверіо Новеллі [26], після виборів 1994 р. в Італії встановилася перевага сил, згуртованих довкола *Forza Italia* в об'єднаному фронті *Polo della Libertà*. Для італійського політичного дискурсу це означало початок десятиріччя, упродовж якого змінюється не стільки спосіб займатися політикою, як спосіб повідомляти про політичні події. Перші два роки Другої Республіки були ознаменовані появою в мовленні італійських політиків значної кількості досі не використовуваних слів, що, власне, було спричинено втіленням у життя нового політичного курсу. Оскільки в цей час до лав професійних політиків почали приєднуватися "політики за ремеслом" – *"politicanti di mestiere"* [11; 22], то і політичний дискурс зазнав відчутного припливу лексики з інших сфер діяльності й родів занять. У справі пропаганди неологізмів помітною була й роль засобів масової інформації. Журналістів, які відстежують політичні події і, певною мірою, займаються політикою, охопила свого роду *"euforia neologistica"* [26] (неологічна ейфорія), і вони завзято почали доносити до широкої аудиторії на шпальтах друкованих видань й Інтернет-сайтів, у теле- та радіоповідомленнях новостворені терміни, котрі почали розцінюватися як політичні.

Таким чином, доцільно виділити два типи політичних неологізмів останнього десятиріччя: це вирази чи терміни, які вперше пролунали з уст професійних політиків, а також новоутворення, запроваджені в коментарях політичних подій представниками мас-медіа, що дедалі частіше з'являються на політичній арені та стають відомими широкому загалу. Слід зазначити, що, як це часто трапляється з лексикою політичного дискурсу, багато з цих неологізмів не є власне новоствореними словами, але існуючими в мові давно (можливо, притаманними іншій сфері). Такі лексичні одиниці потрапляють до номенклатури політичних термінів, попередньо набувши пересмисленого (нового) значення чи його відтінку.

У статті розглянуто найтипівші приклади неологізмів (окремих слів і цілих виразів), які увійшли в італійський політичний дискурс у 1995–2005 рр. За нашими спостереженнями, такі лексичні одиниці можна розділити на групи, залежно від їхнього походження, форми тощо.

Так, попередньо варто розмежувати:

- неологізми, створені чи перенесені у сферу політики власне її професійними діячами (*illiberale, illiberalità, posto al sole*) та

- неологізми, що зобов'язані своєю появою в політичному дискурсі журналістам й іншим представникам за-

собів масової інформації (*ribaltone, traghettare, cliente elettore*). Зауважимо, що друга група неологізмів значно розширилася за 1994–1997 рр.

Наприклад, іменник/субстантивований прикметник *illiberale* зі значенням, яке вкладають у нього політики, – *ворог, супротивник політичних свобод, неприхильник лібералізму; людина авторитарна; реакціонер* – зафіксований ще у XIX ст. в епоху, що передувала об'єднанню Італії (*pre-risorgimentale*), а саме – у період повстання карбонаріїв та створення альбертинського статуту. Зокрема, у 1848–1849 рр., а також у Рісорджіменто цей термін широко використовували учасники повстання та патріоти. У сучасному політичному дискурсі іменник *illiberale* отримав друге народження завдяки Сільвіо Берлусконі. *La puntata di "Porta a Porta", in onda stasera, si apre proprio così. Con un primo piano di un tavolo da lavoro. Sorriso di circostanza del premier e poi via al torrenziale attacco nei confronti dell'opposizione. La prima accusa è quella più volte ripetuta. "L'opposizione è illiberale perché mi contesta – si accalora il premier. – Ovunque vado trovo chi mi attacca"* [5]. У наведеній цитаті поєднано і власне слово Сільвіо Берлусконі (зокрема, політик вживає прикметник *illiberale*, характеризуючи опозицію), і коментар представника ЗМІ, що засвідчує неодноразове використання мовцем слова *illiberale* при "нападах на опозицію".

Від самої своєї появи у політичних колах, і вже згодом, після відомого *"discesa in campo"* [6; 21] (*entrata in politica* [21]) – буквально: *спускання на поле* – виходу на велику політичну арену, "вступу в гру", прем'єр-міністр Італії звинувачував у *illiberalità* – ворожості й супротиві політичним свободам своїх політичних суперників: *Il sequestro da parte della Guardia di Finanza delle videocassette delle elezioni del Tg 4 dopo gli esposti presentati all'Authority dimostrano l'esistenza di un sistema illiberale. Lo afferma Silvio Berlusconi, durante la sua visita al mercato romano Trionfale. "Questo – sottolinea il Cavaliere – la dice lunga sulla illiberalità di questo sistema in cui tutti possono dire di tutto, anche difamare, e invece chi fa il proprio mestiere come Fede, in modo positivo e bonario, magari dando più spazio a qualcuno ma certamente senza fare nessuna accusa cattiva e pensare a qualcuno, si vede arrivare contro gli strali di un sistema generale sui mezzi di informazione palesemente illiberale"* [25]. Зокрема, у наведеному щойно прикладі політик кваліфікує словом *illiberalità* – *неліберальність* існуючої системи та пояснює вжитий іменник як "можливість для всіх казати все, що завгодно, навіть знеславлювати".

Однак, з плином часу Сільвіо Берлусконі дедалі менше використовує це слово у своїх промовах. І тоді значенний іменник підхоплює опозиція прем'єра та починає вживати, характеризуючи його самого, а також його політичний курс, використовуючи *illiberale* у загальному значенні *авторитарна, нетолерантна людина, котра єнобить інших*.

Поширеними неологізмами, що увійшли в італійський політичний дискурс за допомогою професійних політиків, є також: *buon senso, cose buone, mezze ali, nuovo miracolo italiano, pacificazione, postfascista, premier, premierato, rivoluzione italiana, scendere in campo (la discesa in campo), sdoganare, squadra, unto del Signore, viceministro, vicepremier* тощо.

Як приклад новоутворених слів, які належать до другої групи (неологізми, створені представниками ЗМІ) проаналізуємо іменники *ribaltone* – *переворот* і *traghettare* – *перевезення, перетягання*.

За тлумачним словником De Mauro Paravia, *ribaltone* [32] у політичному дискурсі означає *"improvviso e radicale mutamento di una situazione politica – раптова й радикальна зміна у політичній ситуації"*. У сфері політики це

слово не втратило свого початкового значення *rapto-ve* різке і сильне порушення рівноваги транспортним засобом, здатне перевернути цей засіб чи тих, хто знаходиться в ньому, але закріпило за собою нове окреме значення *переворот*; різкий перехід з однієї партії, блоку, групи політичних сил в іншу: *Nel 1994 le elezioni si risolvono in un successo per il suo partito consociatosi in un'alleanza di centrodestra ad Alleanza nazionale e alla Lega Nord; ma la sua esperienza di governo ha vita breve e si conclude pochi mesi dopo quando la lega di Umberto Bossi esce dalla maggioranza di governo per appoggiare dall'esterno un governo della, allora, opposizione (il cosiddetto ribaltone)* [21]. Таким чином неологізм *ribaltone* стосується, у наведеному прикладі, ліги на чолі з Умберто Боссі, члени якої спочатку входили до урядової більшості, а потім вийшли без попереджень і почали підтримувати опозицію.

Цитоване лексикографічне джерело визначає *traghetare* [37] як *перевозити (переправляти) з одного берега на інший за допомогою невеликого судна, на поромі*. В італійському політичному дискурсі це дієслово також зберегло початкове значення, розширивши його негативними відтінками: *плавати* (= не знати/не вміти/не бути спроможним), протягувати (закон, проект) і позитивними/нейтральними: *провести, перевести, перейти; бути поводителем*. Прикладом до першого випадку є характеристика депутата Клементе Мастелла, здатного *"traghetare tra i rami del Parlamentare"* [33] – *плавати/перебігати між парламентськими гілками*. Ілюстрацією до другого випадку є наступний коментар політики Сільвіо Берлусконі: *"Il Governatore? Sono certo che saprà traghetare la Regione da un'epoca all'altra"* [27] – *"Глава уряду? Я впевнений, що він зможе провести (безболісно) регіон з однієї епохи в іншу"*.

До дослідженої групи неологізмів, створених працівниками ЗМІ, належать також: *cliente elettore, coraggio di prendere tutto, epurazione, gente, liste di proscrizione, remare contro, ribaltista, riconciliazione, sovraesposizione, traghetatore* тощо.

У свою чергу, серед новоутворених слів і виразів італійського політичного дискурсу, що походять зі сфери мас-медіа, можна виокремити лексичні одиниці, що частково чи повністю запозичені з латинської (*idem sentire, par condicio*) – часто зрозуміліші, звичніші для італійців, такі, що не потребують пояснень, – або англійської мови (*spoils system*). Наведемо приклади цих виразів: *Questa è la nuova condizione di povertà; economica innanzitutto. Una progettualità di vita che è costretta entro gli margini limitati. È il ritratto di una Italia precaria, tecnologizzata, moderna ma senza più la capacità, il desiderio di immaginare il proprio futuro; di scommettere su una nuova generazione. La perdita di fiducia rappresenta l'esito più grave di questa fase storica che si sovrappone ad una transizione politica che sembra riproporre, a volte letture già viste senza una autentica e profonda innovazione dell'idem sentire pubblico* [4]. *Il dibattito sullo "spoils system"*. *Ragioni i problemi dello "spoils system"* [9]. Лексична одиниця *spoils system* запозичена в італійську мову з англосаксонських політичних системах і позначає право/здатність політичної партії-переможниці у виборчих змаганнях призначати своїх довірених осіб на ключові пости бюрократичного апарату: *spoils system* – (італійський аналог: *"presa delle spoglie"*) – розподіл державних посад серед членів/прихильників партії, яка перемогла на виборах; надання державних посад за політичні послуги. Цей вираз увійшов до італійського політичного дискурсу на початку 90-х рр. минулого сторіччя одночасно з утвердженням мажоритарних виборчих систем. Відтоді ним

позначають комплекс прав, які дозволяють політичним органам різних рівнів (міністри, Раді міністрів, керівникам областей, обласних центрів, мерам міст тощо) обирати – зазвичай серед підлеглих адміністративних працівників – фігури нової державної "вертикалі" (наприклад, генеральних секретарів, начальників відділів, генеральних директорів тощо). Ця система передбачає, що термін перебування на посаді осіб, призначених у такий спосіб, не перевищує термін повноважень тих, хто їх обрав.

У деяких випадках італійські політики вживають наразі іншомовний варіант неологізму та його відповідник: *...negli USA la legge impone l'obbligo di dichiarazione patrimoniale, ma non detta al presidente e al vicepresidente alcuna soluzione per risolvere l'eventuale conflitto di interessi che ne derivi: la situazione patrimoniale non è disciplinabile per via normativa (la decisione di affidare i propri beni a un blind trust, cioè a fondo cieco, è stata una libera scelta dei presidenti americani, da Carter in poi)* [28].

Третю велику групу неологізмів, яку маємо на меті розглянути, складають лексичні одиниці, утворені від імен і власних назв. Зазначимо одразу, що переважну кількість представників цієї групи було створено журналістами, однак політичні діячі також долучилися до справи поповнення італійського політичного словника, особливо – у період виборів різних рівнів. З одного боку, неологізми цієї підгрупи можна надалі розподіляти за підкласами, залежно від відтінків значень (як це запропоновано нижче), або об'єднувати у "гнізда", залежно від твірної основи – імені політика чи назви партії, незважаючи на відтінки значень (напр., "гніздо" похідних від імені *Berlusconi*, *Prodi* чи назви партії *Margherita*, *Ulivo*).

Отже, виділяючи підкласи неологізмів, утворених від імен відомих політичних діячів, проілюструємо використання лексичних одиниць, які позначають:

а) спосіб або манеру говоріння: *berlusconiano* [26]. Наведений іменник утворений сполученням двох іменників основ: від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) та іменника *italiano*.

б) риси характеру, психологічні особливості: *berluscottismo*. Цей іменник утворено від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) та від іменника *ottimismo* (*ottimismo*) і вживається на позначення недоречного чи безпідставного оптимізму: *Berluscottismo: l'ottimismo di Berlusconi sul rilascio degli ostaggi si è rivelato del tutto inappropriato... – Come sempre accade a chi vuol vendere la pelle dell'orso* [31].

в) симпатію до політичної фігури, наслідування політика: *filoberlusconiano, berlusconiamente*. Ці лексичні одиниці утворено від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) за допомогою префікса *filo-* й закінчення *-iano* чи, у другому випадку, за допомогою прислівникового закінчення *-mente*: *Caro Sindaco Rossitto, io non L'ho votata; ma Le (mi) auguro che la Sua giunta, che peraltro non è partita con il piede giusto, Le consenta di operare così come era stato "berlusconiamente" annunciato in campagna elettorale* [3].

г) прихильника окремого політика чи його програми, політичного курсу тощо: *berlusconista*. Досліджуваний іменник походить від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) за допомогою іменникового суфікса *-ista*, який позначає належність (пор., наприклад, зі словом *socialista*: *Ma mentre il progetto berlusconista-leghista per il Nord è chiaro, il Sud tace in attesa che il potere romano freni tale innovazione e la Sardegna si distingue per il suo iper-mutismo a livello nazionale* [20]. Як видно з прикладу, неологізми, похідні від імен і власних назв, можуть бути використані, у свою чергу, для творення інших неологізмів (шляхом складання основ): *berlusconista-leghista*.

д) схожість, подібність до політичного діяча: *simil-Berlusconi*. Досліджуваний іменник утворено від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) та прикметника *simile* – схожий. *Anche Silvio Berlusconi ha il suo Michael Moore personale. Nelle sale cinematografiche newyorchesi c'è un film di un regista americano di culto, James Toback, uno che gioca a fare un po' Woody Allen un po' Spike Lee ma con risultati spesso diludenti. [...] A un certo punto si scopre che il miliardario arrapato è il nostro caro cav., cioè Silvio Berlusconi. Non in persona, ovviamente. [...] Il simil Berlusconi è a New York per sbrigare affari, ovviamente misteriosi...* [34].

е) ідеологію, політичний курс певного діяча: *berlusconismo, anti-berlusconismo*. Перший з наведених іменників утворено від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) за допомогою флексії *-ismo*, а другий – від того самого прізвища (*Berlusconi*) за допомогою заперечного префікса *anti-* та флексії *-ismo*: *Si dissolve il berlusconismo* [7]. У цьому прикладі досліджуване слово позначає спосіб управління країною її прем'єр-міністром, у той час як наступна цитата ілюструє використання іменника, що вказує на курс, спрямований проти політики Сільвіо Берлусконі: *E appare anche chiaro che, con l'On. Mastella che fa da traghettatore delle anime perse alla causa dell'anti-berlusconismo, nulla possono le forze politicamente e moralmente integre del centro sinistra* [15].

є) епоху, період до чи після правління певного політика: *pre-Berlusconi, dopo-Berlusconi*. Ці іменники утворено від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) за допомогою префіксів зі значенням передування (*pre-*) та наступності (*dopo-*) відповідно: *Italo Calvino e Paolo Volponi, non certo di destra ed entrambi autori per l'Einaudi pre-Berlusconi* [19]. *Secondo il quotidiano della City il suo obiettivo "è trasformare Alleanza Nazionale in un rispettabile partito di massa di centro-destra sulla scorta del Partito popolare di Aznar, in Spagna. Ma c'è un ostacolo evidente sul suo cammino: Forza Italia". Il che spiega – scrive ancora il Financial Times – il sospetto di Rutelli che "Finì già guardi al dopo-Berlusconi"* [18].

ж) будь-що (рису, манеру, спосіб діяти тощо), притаманне певному політику: *berlusconiano*. Цей прикметник утворено від прізвища прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі (*Berlusconi*) за допомогою флексії *-iano*: *È quel sentimento berlusconiano di estraneità alle istituzioni e allo Stato, quel senso di "alienità" che lo fa abitare il vertice della Repubblica come un altrove, sentendosene insieme dominatore ed estraneo, occupante più che rappresentante, possessore esclusivo ma straniero, con tutti i diritti della leadership ma mai nessun dovere* [24].

У межах третьої підгрупи окремо виділимо неологізми, що позначають належність до політичного альянсу, групи, об'єднаного фронту політичних партій, союзу тощо: *margherito* [8]. Аналогічно, їх можна розділити за підгрупами, залежно від вужчих значень, які вони передають:

а) спосіб або манеру говоріння: *margheretaliano* [8]. Зазначений іменник утворено сполученням двох іменникових основ: від назви політичної партії (*Margherita*) та іменника *italiano*.

б) спосіб учинення дії, впровадження політичного курсу тощо: *margheritare*. Це дієслово утворено від назви політичної партії (*Margherita*) за допомогою дієслівної флексії *-are*: *Margheritare vuol dire andare verso i cittadini, per scoprire cosa si aspettano da noi, vuol dire sedersi al tavolino del bar in quattro con idee diverse e alzarsi solo dopo aver scoperto il loro intento comune. Margheritare è una missione che deve diventare abitudine, vocazione che deve trasformarsi in stile* [8].

в) члена партії, прихильника руху: *margherito*. Цей іменник/субстантивований прикметник утворено від назви політичної партії (*Margherita*) за допомогою дієслівної флексії *-ito*. За словами Емануеле Кавалларе, пропозиція ввести такий неологізм, попри його немилословність, пояснюється браком відповідного іменника/прикметника на позначення людини з *Margherita*: *Margherito non ha un bel suono, ma è questione di abitudine: lo propongo come neologismo* [8]. Зазначений термін створеної за зразком слів, які використовують лівоцентристи: *"Popolare, Democratico, Democratico di Sinistra"*.

г) глибину думки, ідей певного політичного утворення: *marghericca*. Досліджувана лексична одиниця утворена від назви політичної партії (*Margherita*) додаванням прикметника жіночого роду *ricca*: *Noi, la ricchezza, la abbiamo nelle idee. Non abbiamo potentati economici alle spalle, ma possiamo contare su un'altra risorsa: quel tesoro che è rappresentato dalle idee di ognuno di noi e sulla cultura del confronto dialettico. Per questo la Margherita è Marghericca, perché ha molto da dire, molto da fare, molto da dare agli italiani* [8].

д) швидкість впровадження намірів, планів, реформ тощо певної партії: *margheritmo*. Зазначене слово утворено від назви політичної партії (*Margherita*) додаванням іменника *ritmo*. Зокрема, прихильники Маргерити стверджують, що їхня партія втілює свої обіцянки швидко і просто, а також закликають інших політиків виробити звичку щоразу якомога більше скорочувати час реагування на різні суспільні події, підвищувати готовність діяти чи спілкуватися з громадянами, якщо цього вимагають обставини: *Dobbiamo prendere il Margheritmo, cercare di adeguarci ad esso e non di rallentarlo o ostacolarlo. E' un ritmo scandito dall'anima del Paese, dal pulsare di una nuova società, dalla voglia di nuovo. Non perdiamo l'equilibrio, ma cerchiamo di continuare a percepire questa vibrazione* [8].

Підсумувати викладений вище матеріал можна у вигляді такої класифікації неологізмів сучасного політичного дискурсу Італії:

1. неологізми, створені чи перенесені у сферу політики власне її професійними діячами;

2. неологізми, що зобов'язані своєю появою в політичному дискурсі журналістам й іншим представникам засобів масової інформації:

2.1. неологізми, що частково чи повністю запозичені з латинської мови;

2.2. неологізми, що частково чи повністю запозичені з англійської мови;

2.3. неологізми, що вживаються паралельно у двох формах: іншомовній та відповідній італійській;

3. неологізми, утворені від імен і власних назв:

3.1. неологізми, що характеризують/кваліфікують політика:

3.1.1. спосіб/манеру говоріння;

3.1.2. риси характеру, психологічні особливості тощо;

3.1.3. симпатію до політичної фігури, наслідування політика;

3.1.4. прихильника окремого політика;

3.1.5. схожість, подібність до політичного діяча;

3.1.6. ідеологію, політичний курс певного діяча;

3.1.7. епоху, період, до чи після правління певного політика;

3.1.8. будь-що (рису, манеру, спосіб діяти тощо), притаманне певному політику;

3.2. неологізми, що позначають належність до політичного альянсу, групи, об'єднаного фронту політичних партій, союзу тощо:

3.2.1. неологізми, що позначають манеру говоріння представника цього альянсу;

3.2.2. неологізми, що позначають спосіб учинення дії, впровадження політичного курсу тощо членами певної партії;

- 3.2.3. члена партії, прихильника руху;
- 3.2.4. глибину думки, ідей певного політичного утворення;
- 3.2.5. швидкість упровадження намірів, планів, реформ тощо певної партії.

Запропонована щойно класифікація є орієнтовною і може бути доповнена на основі подальших досліджень неологізмів як у межах політичного дискурсу, так і вивчення в цілому процесів, що відбуваються в італійській мові упродовж останніх років.

Стосовно ж ситуації, що склалася в італійському політичному дискурсі за останнє десятиріччя (1995–2005), не зайвим буде наголосити на очевидній значній появі неологізмів в італійському політичному дискурсі, джерелами творення яких стали водночас як самі політики, так і засоби масової інформації. Доречно процитувати слова дослідника історії італійської мови Луки Серіанні [26], який стверджував, що "лінгвістичну творчість журналістів живить, передовсім, полеміка: улюблені об'єкти – це найвідоміші речі та найзнаменитіші чи, у певних сферах, найпопулярніші особи". Наведене визначення сповна стосується нинішнього прем'єр-міністра Італії, якого не оминає ні схвалення прихильників, ні критика опонентів. Цей політик перебував і залишається в центрі численних дискусій і процесів, що підтримує цікавість представників мас-медіа і забезпечує тривале життя неологізмам (похідними від *Berlusconi*), створеним ним самим чи іншими – політиками й журналістами. Власне, особистість, манера спілкуватися, жести Сільвіо Берлусконі роблять з нього протагоніста досліджень нової політичної комунікації, що утверджується в Італії упродовж останнього десятиріччя.

1. Пономаренко О.В. Лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004.
2. Adamo G., Della Valle V. Neologismi Quotidiani. Un dizionario a cavallo del millennio (1998–2003) // Lessico intellettuale europeo. – Casa Editrice Leo S. Olschki, 2003. – Vol. 95 // <http://www.olschki.it/plus/52888/52888.htm>. 3. Al neo-Sindaco. – Lunedì, 15 luglio 2002. – Ora: 11:04 // http://www.lentinonline.it/cult_comunichiamo_old.htm. 4. Arrupe P. Il forum dell'Istituto di formazione politica. Famiglia italiana. – 11.11.04. – Ora: 12:49 // http://tools.mrwebmaster.it/work/forum_showthread.php?forum_id=1223&thread_id=8707&pg=1. 5. Berlusconi a "Porta a Porta". "Sulla Sme indagherò il Parlamento". – 22.05.03 // <http://www.repubblica.it/online/politica/elezionitv/berlusconi/berlusconi.htm>

<http://www.repubblica.it/online/politica/elezionitv/berlusconi/berlusconi.htm>
I. 6. Berlusconi S. Il discorso della "Discesa in campo" – 26.01.94 // http://www.forza-italia.it/notizie/nov_2801.htm. 7. Bocca G. Il Cavaliere dimezzato. Si dissolve il Berlusconi. – 16.06.04. // <http://www.repubblica.it/2004/ff/sezioni/politica/dopo/eleboc/eleboc.html>. 8. Cavallaro E. I neologismi seguendo gli sviluppi della politica italiana. – Da Il Popolo. – 04.07.01 // <http://www.popolarimanager.it/testi/02006.htm>. 9. Cerbo P. Il dibattito sullo "spoils system". – 12.11.02 // http://www.lavoce.info/news/view.php?cms_pk=167. 10. Cerdoni L., Dell'Era T. Il linguaggio politico. – Roma, 2002. 11. Comune di Capurso. Forza Italia? // <http://www.capurso-online.it/forza/chi%siamo20siamo.htm>. 12. Cortelazzo M.A. Annali del Lessico Contemporaneo Italiano. Neologismi 1993–94. – Padova, 1995. 13. Cortelazzo M.A. Annali del Lessico Contemporaneo Italiano. Neologismi 1995. – Padova, 1996. 14. Cortelazzo M.A. Annali del Lessico Contemporaneo Italiano. Neologismi 1996. – Padova, 1997. 15. De Luca R. Il figlio prodigo. Centrosinistra e diversità politica. – Bollettino "Osservatorio sulla Legalità" onlus: approfondimenti // http://www.osservatoriosullalegalita.org/04/comm/03/01rob_integrita.htm. 16. Donegà G.P., Piva P. Educazione linguistica. – Firenze, 1998. 17. Donegà G.P., Tondelli M.A., Traini M.L. Strumenti per l'educazione linguistica. – Firenze, 1991. 18. Financial Times su Fini. "Si prepara al dopo-Berlusconi". – 17.10.03 // <http://www.repubblica.it/2003/ff/sezioni/politica/immigrazione2/ff/ft.html>. 19. Giovannini F. La polemica suscitata... – Il Foglio di Fantafoglio // <http://www.nigralatebra.it/archivio/file20/evangelisti.htm>. 20. Il progetto politico. (La Sardegna attraversa una fase delicata della sua storia) // <http://www.miliagraziano.it/programma/progetto%20politico.htm>. 21. La discesa in campo. – 26.01.94 // http://it.wikipedia.org/wiki/Silvio_Berlusconi. 22. Leftorium. Berlusconi for dummies // http://xoomer.virgilio.it/fysalvat/berlusconi_dummies.html. 23. Margherini A. Guida all'apprendimento della nostra lingua // <http://spazioinwind.libero.it/grammatica/grammatica/settoriali.htm>. 24. Mauro E. Chiampi e Berlusconi. Una crisi istituzionale. Il commento. – 28.02.05 // <http://www.repubblica.it/2005/b/sezioni/politica/rifoguidue/crisistitu/crisistitu.html>. 25. Notiziario speciale per la Presidenza del Consiglio. Editoria: Par Concilio. Berlusconi contro Fede. Sistema iliberal. – Roma, 26.04.01 // <http://www.adnkrone.com/news/prod/bolletti/storia/2001/aprile/edtapr4.htm>. 26. Novelli S. La lingua della politica italiana del 1994–2004. – IV // http://www.treccani.it/site/storia_storie/archivio/linguaggiopolitico04.htm. 27. Pecile Gorizia D. I leaders e le sfide. DS-FVG // <http://www.ds-fvg.it/dettaglioDoc.php?id=41&tipo=documenti>. 28. Perché è una buona legge // http://www.forza-italia.it/speciali/conflitto_interessi_buona.htm. 29. Pichiassi M., Zaganelli G. Contesti italiani. – Perugia, 1998. – P. 98–99. 30. Pittano G., Bersani S. L'Italiano. – Milano, 1993. 31. Politica & Fantapolitica. – 22.04.04 // http://www.barparadiso.net/ARCH_POLIT04/Barp22_04_04_Berluscottimismo/Barp_22_04_04.htm. 32. Ribaltone // <http://www.demauroparavia.it/93829>. 33. Ricci M. "Mastellare", traghettare tra i rami del Parlamento // <http://old.lapadania.com/2001/luglio/05/05072001p04a2.htm>. 34. Rocca Chr. Camillo. Anche Silvio Berlusconi ha il suo Michael Moore. – Vanity Fair. – 23.09.2004 // <http://www.iffoglio.it/uploads/camillo/cavotback.html>. 35. Silvestrini M., Bura C., Chiocchella E., Giunti A.V., Pavase R. L'Italiano e l'Italia. – Perugia, 1999. 36. Sorrentino V. Analisi del linguaggio politico // http://www.unipg.it/difilile/Sezione_Filosofia/Programmi_Corsi_Filosofia/analisi_del_lingua_ggio_politico.htm. 37. Traghettare // <http://www.demauroparavia.it/121802>.

Надійшла до редколегії 20.06.06

О. Макарова, асп.

ПРИЧИНИ ПОЯВИ І РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

Розглянуто передумови появи французького молодіжного сленгу, а також дана характеристика феномена передмість, як одного із визначальних чинників його розвитку.

The article examines main reasons of appearance of French youth slang – "parler des banlieues" – and characterizes the phenomena of suburbs, where this slang develops.

Французька мова, як і будь-яка інша мова світу, упродовж усього існування ніколи не була однорідною й уніфікованою. В історичному розвитку система французької мови змінювалася і набувала різних форм. Поряд з унормованою літературною мовою існувала велика кількість варіантів розмовної мови, які відрізнялися від зафіксованої у словнику (просторіччя, розмовна мова, жаргони, аргі, професійні соціолекти). Процеси формування і появи таких відмінностей відбувалися внаслідок задоволення лінгвістичних потреб різних прошарків суспільства через соціальні або культурні причини. Для задоволення комунікативних потреб, а також для кодифікування розмов, різні соціальні групи винаходили свої власні варіанти мови.

Такі "відхилення" від мовної норми завжди привертати до себе увагу вчених-лінгвістів, адже особливості соціуму відображаються у мові, і вивчення "закритих гові-

рок" дає змогу не тільки глибше зрозуміти внутрішні проблеми певної частини суспільства, а й пояснити причини виникнення нових мовних явищ, а інколи навіть спрогнозувати вплив таких явищ на унормований варіант мови. Останнім часом французькі лінгвісти зосереджують свою увагу на вивченні та аналізі такого явища як *langue des banlieues* (інша назва – *langue des cités*) – специфічного молодіжного сленгу. Цей феномен властивий для передмість, приміських районів і спальних кварталів великих міст – своєрідних гетто, де молодь живе за своїми законами і спілкується своєю мовою.

На думку французького вченого-лінгвіста Анрі Буайє, явище молодіжної говірки не можна назвати абсолютно новим у французькій мові [1, с. 8]. Він підкреслює, що в усі часи молодь була новатором у сфері мови, формуючи не тільки нову лексику, а й удосконалюючи сам процес спілкування. Власна говірка допомагала молоді під-

креслити особливий статус, відокремитися від суспільства батьків і вчителів і нерідко служила для самоідентифікації з певною соціальною групою (друзі, співучні, приятелі). Однак кінець XX – початок XXI ст. піднесли молодіжну говірку на якісно новий рівень розвитку.

Поява і розвиток цього складного і неоднорідного мовного явища пояснюється багатьма причинами, як соціальними, так і культурологічними. Серед соціальних причин, на нашу думку, рушійною є демократизація суспільства, яка пов'язана з розмиванням суспільних бар'єрів, певною кастовістю окремих, особливо найвищих, соціальних прошарків. Крім того, останнім часом посилюється роль молоді, яка претендує на вагомішу роль у суспільстві, через що її мовлення стає менш маргінальним, тяжіючи до просування з мовної периферії до її центру. Дедалі слабшає сила і впливовість родини як ланки патріархального устрою, тому молодь менше, ніж колись підпорядковується авторитету батьків і вихователів. Вагомими соціальним чинником є також наплив іммігрантів із сусідніх країн й із колишніх колоній, які не можуть повністю адаптуватися до французьких реалій через недосконале знання мови, тому змушені створювати власний варіант французької мови, змішуючи слова різного походження. До того ж, у сучасному французькому мовному просторі поживався англо-американський вплив на сучасну мову (проти нього держава тепер змушена вживати запобіжних заходів). Важливу роль у появі молодіжного сленгу грає соціальна нестабільність у самих передмістях – високий рівень жорстокості і злочинності, невлаштованість у житті, криза світосприйняття, які змушують молодь шукати захисту хоча б через мову.

На формування сучасного французького молодіжного сленгу також вплинула низка культурологічних причин, серед яких варто виділити етнічну різноманітність сконцентрованих у містах імміграційних спільнот, тенденцію в різних етнічних групах до перенесення слів із рідних мов на тло французької і вплив молодіжної субкультури на світосприйняття молоді.

Варто згадати кілька психологічних чинників, які стимулюють розвиток молодіжної говірки. Головним чином, молодіжний сленг виникає як реакція на родинні проблеми (розлучення батьків, релігійні конфлікти, інцест, жорстокість у родині) або проблеми у школі, про які молодь не наважується розповідати батькам і, водночас, не має можливості вирішувати їх самостійно, тому "ховається" за специфічною мовою, вдаючи, ніби усе гаразд і ніби вона – всесильна.

Молодіжний сленг, як мовний, культурний і соціальний феномен, має свою передісторію. У 80-х рр. XX ст. лінгвісти заговорили про появу *français branché* (модної французької мови) – молодь активно вживала під час розмов так звані модні слова, які нерідко кодували звичайні поняття. Дуже скоро таке кодування стало зрозумілим широкому загалу, окремі лексичні одиниці зазвучали з екранів телевізорів, тому молодь була змушена звернутися до нових форм словотворення, щоб відокремити себе від суспільства.

Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. XX ст. активно розвивається явище верлану (*Biv'єн Мела* влучно охарактеризувала це як "складну гру простого переставлення складів" [2, с. 33]), мова молоді стає не такою зрозумілою для широкого загалу. До того ж, починається нова хвиля імміграції, молодь арабо-африканського походження активно завоює мовний простір, прагнучи зберегти свою самобутність;

У 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. починає формуватися молодіжний сленг, який поєднує в собі арго-

тичні процеси, верлан та запозичення, і поступово стає окремою субсистемою мови.

Слід ще раз наголосити, що, незважаючи на значне поширення цього явища, молодіжний сленг не є однорідним. При наявності спільних тенденцій словотвору у кожному регіоні існують свої особливості.

Феномен молодіжного французького сленгу дуже тісно пов'язаний саме із передмістями – визначальним чинником його появи і, водночас, місцем, де відбувається його невинний розвиток. Останнім часом у Франції передмістя і спальні квартали перетворюються на зони, де відбувається накопичення проблем – відсутність житла або погані умови для проживання, конфлікт національних інтересів, проблеми в освіті, безробіття. Французькі передмістя перетворюються на "території несвободи" [3, с. 1]. Молодь, яка там живе, страждає не лише від проблем між поколіннями, а й від того, що решта суспільства її не приймає. Це, головним чином іммігранти, що відчувають дедалі більший тиск з боку країни, до якої приїхали. Процеси соціалізації стають дедалі примарнішими.

У таких осередках, справжніх кризових центрах французького суспільства, виникають інші культурні цінності і поведінка. Молодь, відтіснена практично за межі міста, перетворює передмістя (*banlieue*) на територію, як знаходиться *au ban de lieu* – поза межами наповненого соціального життя. Молодь може дозволити собі повноцінно почуватися лише в окремих кварталах, де панують свої закони. Там розвивається новий тип особистості, яка росте під впливом взаємопроникнення культур і слухає музику хіп-хоп. Такий молоді притаманний специфічний спосіб самовираження, який має чотири головні ознаки – музичний стиль реп, графічний код – графіті, особливий одяг (футболка, спортивні штани або джинси, кросівки і кашкет, одягнений задом наперед) і специфічний спосіб висловлення [3, с. 2].

Будь-яка мова показує ступінь сприйняття або неприйняття іншої культури. Для молоді передмість сленг – це можливість висловити свою ненависть до французького суспільства, оголосити про нетерпимість і несправедливість корінного населення. Завдяки особливим формальним чи семантичним процесам, використовуваним у сленгу, молодь передмість постає проти свого виключення із суспільства. Своя мова для них – це спосіб виявити свою індивідуальність і відокремитися від інших. Молодіжний сленг із різними течіями функціонує як знак приналежності до групи, яка повстає проти несправедливості. Завдяки різноманітним процесам (верлану, усиченням, метафорам, метоніміям, запозиченням) сленг перетворюється на герметичну комунікативну структуру між етнічними спільнотами.

Отже, французький молодіжний сленг, як мовний і соціальний феномен, завдяки своїм особливостям дає широке поле для досліджень. Вивчення й аналіз його особливостей, які спричинені низкою причин, дадуть змогу не лише глибше зрозуміти процеси, що відбуваються у цій субсистемі мови, а й допоможуть пояснити його вплив на сучасну культурну та мовну ситуації у Франції.

1. Boyer Henri, "Nouveau français", "parler jeune" ou "langue de cité"? Remarques sur un objet linguistique médiatiquement identifié // *Langue française* (revue trimestrielle). Les mots des jeunes, observations et hypothèses – Juin 1997, éditions Larousse. – P., Numéro 114. 2. Méla Vivienne, Verlan 2000 // *Langue française* (revue trimestrielle). Les mots des jeunes, observations et hypothèses – Juin 1997, éditions Larousse. – P., Numéro 114. 3. Messili Zouhour, Ben Aziza. Langage et exclusion. La langue des cités en France // *Cahiers de la Méditerranée. Etre marginal en Méditerranée* (XVIème – XXIème siècles). – 2004. – Vol. 69.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ РАДІОРЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Досліджено супрасегментні характеристики звукового сигналу в межах англійського радіореklamного дискурсу; особливу увагу приділено розгляду особливостей акторських та дикторських актуалізацій радіореklamних текстів та аналізу гендерної варіативності мовлення.

The article is devoted to the problem of functioning of suprasegmental characteristics of sound signal in English radio advertising discourse; a special attention is paid to the investigation of radio spots actualizations, interpreted by actors and narrators. Gender differences in speech were considered as well.

Притаманний сьогоденню стрімкий розвиток засобів масової інформації та їхній вплив на діяльність людини зумовлюють актуальність лінгвістичних досліджень дискурсів мас-медіа тому, що останні не лише інформують про теперішні події, але виступають також джерелом формування моделей суспільної поведінки і способу життя. Одним з найпоширеніших жанрів масової комунікації є рекламний дискурс [8, с. 1], у межах якого радіореklamний дискурс займає досить вагоме місце.

Англомовний радіодискурс не потрапляв дотепер до кола гендерних досліджень у сфері просодії. Недостатнє висвітлення особливостей актуалізації англійських радіореklamних текстів різними групами мовців обумовлює необхідність детального вивчення просодичної організації відповідних типів висловлювань.

Матеріалом дослідження слугував корпус рекламних аудіоспотів, відібраних з електронної бібліотеки радіореklamних оголошень на сайті www.rab.co.uk. Загальний експериментальний корпус налічує 75 рекламних роликів (250) інтоногруп, загальний об'єм звучання яких складає 60 хв.

Завданням дослідження є виявлення особливостей просодичного оформлення різних типів висловлювань, а саме: наративів та спонукальних фраз, що функціонують в англійській радіореklamі (РР). Такі речення розглядалися в межах класифікації, запропонованої А. Багмут [1, с. 11–12, 14]. Серед розповідних речень були виокремлені такі комунікативні типи як власне розповідь, повідомлення, заява та пояснення. У межах спонукальних речень розглядалися такі комунікативні типи як прохання, порада та пропозиція. Досліджувані радіореklamні тексти є монологіями.

Аналіз здійснювався на основі комп'ютерних програм *Speech Analyzer Version 1.5 Test 15.3*, *WaveSurfer 1.0.4* та *Cool Edit Pro v.1.2.a*. Для статистичного опрацювання даних експериментального дослідження було залучено комп'ютерні програми *Microsoft Excel Office XP* та *Mathcad 2001i Professional*.

Просодичний аналіз передбачав реалізацію аудитивного та акустичного аналізу. Аудитивний аналіз складався з двох етапів та виконувався двома групами аудиторів. На першому етапі експериментальний матеріал прослуховувався інформантами – носіями англійської мови з Великої Британії, а на другому – експертами-фонетистами, що володіють досвідом фонетичного аудіювання.

При здійсненні першого етапу аудитивного аналізу інформанти прослухали весь корпус експериментального матеріалу на предмет визначення природності звучання відібраного матеріалу (наявності чи відсутності акцентів або діалектів), тривалості звучання текстів та ступеня емоційного забарвлення.

Другий етап експериментального дослідження полягав у визначенні аудиторіями-експертами діапазону ЧОТ, гучності, типу інтонаційної шкали, типу ядерних та термінальних тонів, темпу та пауз.

Тривалість звучання аналізованих РР варіює від 10 до 160 с. Відповідно до цих даних рекламні ролики можна поділити на короткі (10–30), середні (30–60) та довгі (60–160), серед яких ролики із середньою тривалістю звучання переважають.

Короткі ролики зазвичай складаються із 2–3 речень та супроводжуються музичним оформленням або шумовими ефектами. Вони привертають увагу слухача своєю лаконічністю та простотою викладу. Важливу роль у таких роликах відіграє музичне оформлення. Дуже часто рекламисти залучають до створення РР незвичні музичні інструменти, що допомагає підкреслити унікальність, ексклюзивність та елітарність товару чи послуги, що рекламується. Наприклад: (*Music/ Sitar and Piano*) *Listen... The world is closer than you think. British Airways – the world's favorite airline!*

Середні за тривалістю ролики, як правило, мають традиційну структуру, тобто їх можна умовно поділити на експозиційну, основну та фінальну частину, наприклад: *We'd like you to take part in a little experiment – a radio commercial where you provide the pictures. Ready? Here goes // Imagine three teapots. All of them are transparent, so you can see them piping hot water inside. Okay. Now a PG bag is being dropped into each one: one bag is square, one is round and the other is one of those new PG Tips pyramid bags. Now look! The leaves inside the pyramid bag are swelling round. They seem to have a lot more room to move. Effortlessly, the leaves are in their flavor to create the best cup of PG Tips ever! // Now, if you can imagine what it looks like, can you imagine what it tastes like?*

РР тривалістю більше ніж 60–90 с зустрічається де-що рідше. Як правило, це зразки оголошень, що озвучені професійними акторами, мовлення яких можна трактувати як квазіспонтанне. Таке мовлення часто містить у собі елементи розмовного стилю, навмисне відхилення від вимовної норми, що відображається у способі артикуляції звуків (діалектна вимова чи територіальний варіант) як ознаки приналежності мовця до певної соціальної групи [4, с. 124]. Наприклад: *Well, my Lord, up until then it was an ordinary day, really. Far as I remember, my Lord, I got up same as usual – made the tea, woke the children, got dressed, got Fred out of bed, cooked Fred's breakfast, made his sandwiches, wrapped them up, said good buy, fed the children, took them to school, washed the dishes, swept the floor, made the beds, fed the Tuku, called the plumber, ran for the bus, collected Kate, scrambled the eggs, made the toast, scoffed a lot, washed the dishes, baked a cake, collected Tom, dried the dishes, made the tea, played with the kids, fed the cat, made the supper, ran a bath, washed the dishes, bathed the kids, read them a story, got them to bed, dried the dishes. Then Fred and I sat down and put our feet up in front of the telly and poured down ourselves a nice couple of bottles of Guinness. (sighs). Oh, lovely it was, my Lord. And Fred took a long drink of his Guinness and turned to*

me and said: "You don't know how lucky you are", he said, "not having to work". And that's when I shot him!

Жінка-актор, яка озвучує дану РР, вочевидь імітує мовлення Елайзи Дулітл з усім відомого художнього фільму *My Fair Lady* за однойменним романом Бернарда Шоу. Мовлення останньої можна охарактеризувати як лондонський акцент кокні, який має притаманні лише йому риси, зокрема таке явище як опускання літери h (*h dropping*), подовження звуку /i/ (*/i/ lengthening*) тощо. Даний рекламний ролик озвучений від першої особи робить споживача ближчим до рекламованого товару, у той час як елементи гумору та емоційне забарвлення допомагають утримати увагу слухача.

На відміну від інших видів реклами, які переконують, зацікавлюють, привертають увагу за допомогою кольору, графіки, РР компенсує ці засоби впливу фонетичною організацією аудіотексту. Аналіз реклами показує, що фонетичні засоби в ній дуже широко використовуються з прагматичною метою. Так, для збільшення виразності рекламного тексту використовуються звукові повтори. Аналогічний ефект досягається при використанні графона – графічної фіксації індивідуальних особливостей вимови тих груп споживачів, на яких спрямована реклама (напр., імітація дитячого мовлення) [7, с. 19].

Отже, тон або стиль рекламного звернення є надзвичайно важливим, оскільки імідж товару або послуги має бути співзвучним очікуванням потенційних покупців, на яких розрахована реклама, він має знаходити відгук у їхніх душах [5, с. 52].

Аналізуючи ступінь емоційності досліджуваних радіореklamних текстів, аудитори виокремили ролики, озвучені акторами як емоційні, охарактеризувавши одночасно дикторське мовлення як емоційно-нейтральне, подекуди просто нейтральне. Отже, РР в інтерпретації дикторів є перш за все предметною, раціональною та менш виразною порівняно з РР у реалізаціях акторів, яка характеризується високим ступенем емоційності.

Незважаючи на високий рівень емоційності акторських реалізацій РР, рекламні оголошення, що повідомляються діловим тоном, диктором з добре поставленим та приємним голосом, часто здійснюють сильніший вплив на потенційних покупців, ніж драматизовані сцени за участю артистів, оскільки у цьому випадку увага слухача розсіюється [2, с. 51].

Відсутність у практиці РР візуальних засобів, таких як параграфеміка, кольоровий символізм, які здатні в сучасній рекламі повністю витіснити мову [3, с. 155], обумовлює необхідність пошуку нових форм впливу на аудиторію. Для ефективного здійснення впливової фун-

кції РР, креативні рекламисти вдаються до різних засобів, серед яких:

- залучення великої кількості позитивно-оціночної лексики та використання іншомовних слів для акцентуації унікальності товару. Наприклад: *Next Mr. Figaro of Ashington tells us in song exactly what he thinks of the continental package supplied with this brand new freshment system – Wittenburg drinks machine: 'Brilliant, fantastic great, smashing, wonderful, excellent, top of the business, super! Marvelous, terrific, groovy, mega stupendous, unbelievable! Pitchy ripper, beauty, bonzer, spectacular, out of this world, tip-top, first-rate, spitting, capital, wunderbar, tremendous, incredible, ford, grand, outstanding, superlative supplied, admirable, masterly, top art and first-class champion'!*

- використання прямих звертань до групи споживачів. Наприклад: *Soar throat? High temperature? A bit sweaty? Funny raspy voice? Strange pulsating graphics in your nose? People keep calling you Malcolm? Then you need Extra Cold! Guinness Extra Cold – a unique formula! Served at four degrees Centigrade and designed to get to the heart of the problem fast!*

- використання спонукальної конструкції, завуальованої як питальна. Наприклад: *Isn't it frustrating when your car won't start properly in the cold? Maybe it's damp plugs, maybe it's the points, maybe the ignition... Or maybe it's time for a new Citroen Visa Diesel which doesn't have any plugs or points, or ignition. So, it doesn't have any trouble getting started. Drive over to your Citroen dealer and test drive the new Visa Diesel today!*

Головна перевага радіо – увага слухача. РР високого рівня використовує фоносемантичну специфіку, музичне оформлення, що підсилює її емоційний тон. Тут лінгвальні та екстралінгвальні чинники взаємодіють: використовуються лексеми з позитивною семантикою, рекламні кліше, супроводжувані суперсегментними характеристиками (тоном голосу, наголосом), приємною музикою, що зумовлює позитивне сприйняття [6, с. 49–53].

Одним із найважливіших акустичних параметрів, що впливає на створення просодичної специфіки РР є ЧОТ. Як показали результати інструментального аналізу діапазон ЧОТ у жінок-акторів (FA) є ширшим від діапазону жінок-дикторів (FN) (табл. 1). Це пояснюється тим, що РР в реалізаціях FA є прикладом квазіспонтанного мовлення, яке є емоційнішим порівняно з мовленням FN, що характеризується виваженістю та стриманішим способом викладу матеріалу.

Таблиця 1. Діапазон ЧОТ у півтонах (пт) та відсотках (%)

Мовець:	Повідомлення		Пояснення		Розповідь		Заява		Пропозиція		Порада		Прохання	
	пт	%	пт	%	пт	%	пт	%	пт	%	пт	%	пт	%
FA	17,84	134	16,04	144	12,80	103	27,78	188	-	-	-	-	26,12	141
MA	15,17	159	18,40	231	13,94	73	28,31	251	15,55	196	26,41	208	13,92	101
FN	15,70	145	15,52	160	-	-	26,92	154	19,32	211	22,02	292	19,64	89
MN	14,14	140	15,45	155	19,43	86	17,40	156	12,95	117	18,07	199	19,48	159

У межах комунікативного типу розповіді найширший діапазон ЧОТ демонструють FA в реалізаціях заяви, у той час, як FN характеризуються дещо вужчим діапазоном ЧОТ.

Серед диференційних особливостей оформлення спонукальних фраз останніми категоріями мовців є реалізація прохання. Діапазон ЧОТ FA є ширшим від частотних показників FN. Така різниця у числових значен-

нях обумовлюється нейтральнішим, іноді вельми категоричним викладом прохання в інтерпретації FN, у той час як відповідні спонукальні речення в озвученні FA є дуже емоційними.

Частотні показники чоловіків-акторів (MA) також є вищими від аналогічних даних чоловіків-дикторів (MN) (пор.: рис. 1 та рис. 2). Винятковими є такі комунікативні типи фраз як розповідь і прохання.

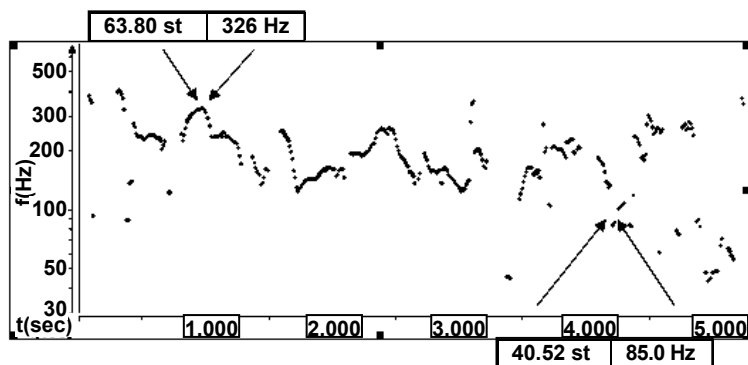

Рис. 1. Інтоніграма пояснення MA and I can't honestly say I see any sort of difference in the colour of the skin

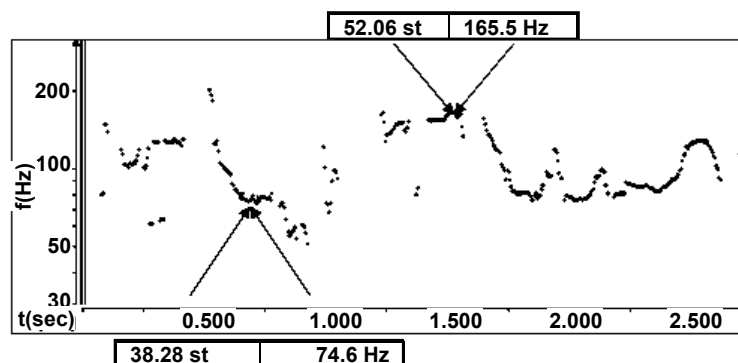

Рис. 2. Інтоніграма заяви MN British Gas – keeping prices on low

Власне розповідь в інтерпретації MN вирізняється дещо ширшим діапазоном ЧОТ. Дану різницю у числових показниках можна обґрунтувати тим, що розповідні фрази в реалізаціях МА, порівняно з іншими типами наративів, мають досить спокійний, констатуючий характер, як це зазвичай відбувається у спонтанному мовленні, у той час як в озвученні MN вони звучать напруженіше та емоційно зважаючи на апелятивний характер звернення до аудиторії.

Діапазон ЧОТ МА в реалізації прохання є значно вужчим порівняно з MN. Такі розбіжності пояснюються тим, що чоловіки у спонтанному мовленні (відповідно і в квазіспонтанному) намагаються уникати форми прохання або ж озвучують прохання менш емоційно та експресивно ніж представники слабкої статі. Прохання в озвученні МА є вельми категоричними і за своїм інтонаційним оформленням наближаються до "м'якої" вимоги.

Найширшим діапазоном ЧОТ серед чоловіків у межах комунікативного типу розповіді характеризується заява, а серед спонукальних фраз – порада.

Порівнюючи відповідно діапазон ЧОТ MN та МА в інтерпретації прохання, можна простежити, що частотні показники MN вищі від аналогічних показників МА. Це, очевидно, пов'язане з тим, що прохання в аудіоспотах, озвучених MN, перш за все, мають на меті переконати слухачів у необхідності виконання певної дії, що вима-

гає від диктора використання широкої палітри інтонаційних засобів впливу, що не може не відобразитися на широті діапазону ЧОТ.

Діапазон ЧОТ є диференційною ознакою FA та МА лише в заяві та проханні. У межах FN та MN значні розбіжності у показниках ЧОТ спостерігаються в реалізаціях заяви, пропозиції та поради.

Отже, середні показники діапазону ЧОТ дикторів є нижчими за рахунок великої кількості фраз, де подається додаткова, деталізуюча інформація на зразок адреси, номера телефону, умов отримання товару чи послуги, у яких діапазон ЧОТ є переважно вузьким. Що стосується акторських реалізацій такого типу фраз, то цей просодичний параметр, незважаючи на нейтральний з погляду лексичного наповнення характер матеріалу, варіює від звуженого до розширеного.

Порівняння середньої мінімальної та максимальної ЧОТ дало змогу виділити низку диференційних ознак у межах аналізованих груп мовців. Диференційні ознаки максимальної ЧОТ мають FA та FN в повідомленні, поясненні та заяві (табл. 2). У реалізаціях прохання FA та FN демонструють схожі показники. Найнижчими частотними показниками в межах відповідних категорій мовців вирізняється розповідь, а найвищими – заява в інтерпретації FA.

Таблиця 2. Показники середньої мінімальної та максимальної ЧОТ, у півтонах (пт) та герцах (Гц)

Комунікативний тип		FA				MA				FN				MN			
		Max		Min		Max		Min		Max		Min		Max		Min	
		ПТ	Гц	ПТ	Гц	ПТ	Гц	ПТ	Гц	ПТ	Гц	ПТ	Гц	ПТ	Гц	ПТ	Гц
Розповідні	Повідомлення	63,3	336	48,5	143	55,5	217	39,6	83	56,1	217	42,4	100	52,3	181	38,2	77
	Пояснення	61,2	306	45,1	126	55,0	215	36,6	72	57,7	242	42,2	107	53,9	193	38,4	78
	Розповідь	53,5	194	42,7	103	44,2	106	35,2	63	-	-	-	-	50,9	158	40,4	86
	Заява	67,5	423	44,8	155	57,1	244	36,8	75	60,4	307	40,5	126	56,4	233	39,1	93
Спонукальні	Пропозиція	-	-	-	-	50,1	156	34,5	62	58,4	244	39,0	83	52,4	179	39,5	85
	Порада	-	-	-	-	59,2	255	39,8	83	61,5	296	39,5	91	52,6	184	34,5	61
	Прохання	61,1	289	46,0	120	43,9	104	32,0	53	59,0	253	48,3	134	51,9	169	36,4	70

Загалом, показники середньої мінімальної ЧОТ у FN є дещо нижчими від FA. Виняток становлять реалізації прохання, де мінімальні частотні показники FN вищі за відповідні показники FA.

Що стосується показників середньої мінімальної ЧОТ у MN та MA, то певні розбіжності можна простежити як у наративах, так і в спонукальних фразах, хоча вони не є значними.

Серед диференційних ознак середньої максимальної ЧОТ у межах останніх категорій мовців вирізняються розповідь та прохання, де числові показники MN в оформленні наративів та пропозиції є на 6, 7, 8 півтонів вищими від MA, хоча в реалізаціях поради вищі показники максимальної ЧОТ мають MA.

Як свідчать результати розвідки, за середньою максимальною ЧОТ можна диференціювати FA та MA в усіх залучених до аналізу комунікативних типах фраз, де FA демонструють значно вищі частотні показники. Різниця в

показниках складає 6–17 пт. Щодо мінімальних показників ЧОТ, у межах відповідних категорій мовців, то розбіжності спостерігаються в реалізаціях наративів (7,5–9 пт) та прохання (14 пт), у яких FA характеризуються вищими частотними показниками порівняно з MA.

За максимальними частотними показниками FN та MN мають певні розбіжності, які виявляються у дещо вищих показниках максимальної ЧОТ у реалізаціях FN. За мінімальною ЧОТ у межах таких категорій мовців як FN та MN можна вирізнити повідомлення, пояснення, пораду та прохання, де MN мають нижчі частотні показники.

Діапазон інтенсивності MN та MA характеризується як розширений, хоча MN мають вузький діапазон інтенсивності, ніж MA (рис. 3). Діапазон інтенсивності також вирізняє FA та FN в таких комунікативних типах речень як пояснення, заява та прохання, де FA мають розширений, а FN середній діапазон інтенсивності.

Таблиця 3. Показники діапазону інтенсивності, у %

Мовець	Повідомлення	Пояснення	Розповідь	Заява	Пропозиція	Порада	Прохання
MA	72	70	77	77	62	81	66
FA	55	60	65	64	-	-	66
MN	61	60	68	62	-	60	61
FN	52	56	-	53	50	50	54

Диференційною просодичною ознакою в межах таких категорій мовців як MA та FA є діапазон інтенсивності в інтерпретації повідомлення, де MA мають розширений, а FA середній діапазон інтенсивності. В інших типах наративів діапазон інтенсивності MA є також дещо ширшим

порівняно з ідентичними реалізаціями FA. Різницю в діапазоні інтенсивності можна простежити в озвученні різних комунікативних типів фраз при порівнянні числових показників MN та FN, оскільки MN характеризуються розширеним, а FN середнім діапазоном інтенсивності.

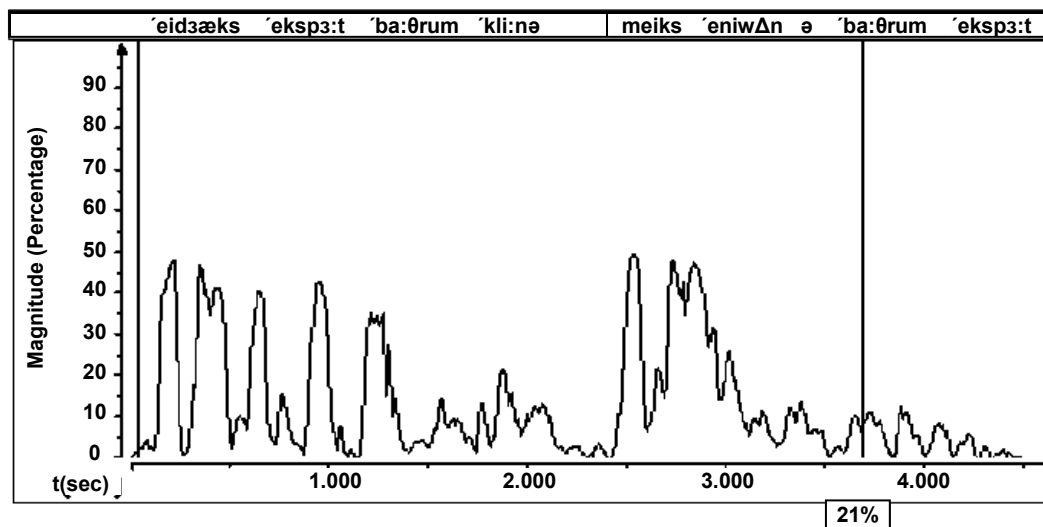

Рис. 3. Графічне зображення інтенсивності заяви MA (діапазон інтенсивності становить 79 %) *Ajax Expert Bathroom Cleaner – makes anyone a bathroom expert*

Перцептивний аналіз гучності, що здійснювався експертами-фонетистами, підтвердив результати електроакустичного аналізу інтенсивності. Під час експериментального дослідження було встановлено, що акторським реалізаціям загалом притаманний високий та підвищений рівень гучності, у той час як дикторське мовлення переважно характеризується помірною гучністю.

Порівнюючи показники середньої максимальної та мінімальної інтенсивності, можна виділити деякі диференційні риси, зокрема те, що найвищі показники максимальної та найнижчі показники мінімальної інтенсивності загалом притаманні акторам чоловічої та жіночої статі (табл. 4). Найвищі числові показники демонструють MA в реалізаціях повідомлення та поради, а найнижчі FA в озвученні повідомлення, заяви та пояснення.

Таблиця 4. Показники максимальної та мінімальної інтенсивності, у децибелах

Мовець	Повідомлення		Пояснення		Розповідь		Заява		Пропозиція		Порада		Прохання	
	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min
MA	66,7	46,5	60,2	41,4	59,9	41,4	60,0	40,4	57,3	40,0	64,3	43,3	58,4	41,0
FA	57,0	40,6	59,8	41,6	57,4	41,5	59,3	41,5	-	-	-	-	53,5	43,5
MN	62,0	48,5	59,2	43,5	57,3	45,3	60,1	41,6	60,6	41,5	61,7	47,7	57,0	44,0
FN	53,6	45,5	57,6	48,6	56,4	48,1	56,1	46,0	57,0	45,5	61,5	48,8	50,0	40,0

Спільною характеристикою аналізованих груп мовців щодо різних типів мелодійних шкал є велика частотність використання поступово-низхідних шкал як у розповідних, так і в спонукальних фразах. Диференційною ознакою наративів в інтерпретації акторів жіночої та чоловічої

статі є висока рекурентність рівних шкал (рис. 4), у той час як відмінною рисою таких категорій мовців як МА та MN є те, що вони послуговуються низькими шкалами з порушеною поступовістю (рис. 5), а FA та FN – поступово-низхідними, рідше поступово-висхідними шкалами.

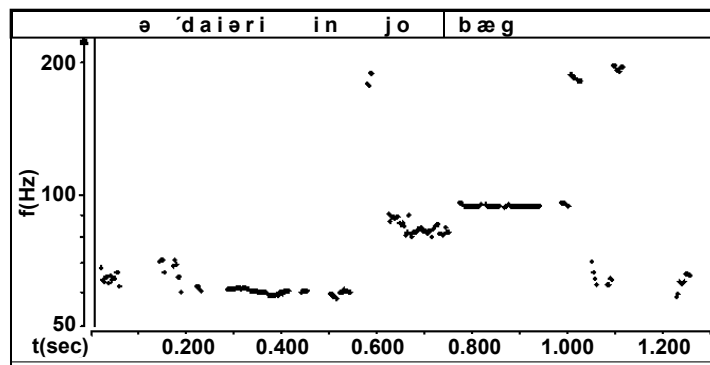

Рис. 4. Приклад рівної шкали у розповідній фразі FA *a diary in your bag*

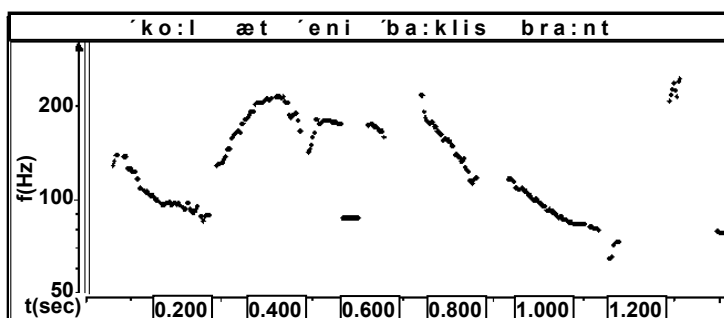

Рис. 5. Приклад низхідної шкали з порушеною поступовістю у пропозиції MN *call at any Barclay's branch*

Спільні та диференційні риси можна також відстежити на рівні ядерних тонів. В усіх комунікативних типах розповідних та спонукальних фраз у реалізаціях акторів та дикторів найчастотнішим є простий низхідний ядерний тон. Дещо рідше відповідні мовці послуговуються простим висхідним та простим рівним ядерним тоном. Характерною рисою наративів та спонукальних фраз МА є реалізація складного висхідно-низхідного тону, а складний низхідно-висхідний тон найчастіше реєструється в МА та MN.

Найчастотнішими термінальними тонами в межах досліджуваних категорій мовців є простий низький низхідний, простий високий низхідний, подекуди простий рівний тон. Прості низькі висхідні тони найчастіше спостерігаються в МА та MN, у той час, як FA переважно послуговуються простим високим висхідним тоном. Дещо рідше в мовленні акторів та дикторів фіксуються складні тони, серед яких складний низхідно-висхідний тон є найчастотнішим. Останній є найхарактернішим для МА та FA.

Слід також зазначити, що характерною рисою дикторського мовлення є актуалізація досить довгих інтоногруп на одному подиху, без пауз вдиху і з використанням спеціального підйому (*special rise*) для розстановки акцентів.

Досліджуючи темпоральний компонент інтонації наративів та спонукальних фраз, вдалося з'ясувати, що загалом темп мовлення акторів є швидшим порівняно з реалізаціями дикторів (табл. 5), що дозволяє охарактеризувати темп акторського мовлення як швидкий, а дикторського – як прискорений. Виняток складають інтерпретації власне розповіді та пояснення, озвучення яких акторами здійснюється переважно у прискореному темпі. Диференційною ознакою MN є реалізація відповідних типів фраз у помірному темпі.

Таблиця 5. Показники середньоскладової тривалості фраз, у мілісекундах

Комунікативний тип фрази	FA	MA	FN	MN
Повідомлення	173	164	211	199
Пояснення	193	179	200	224
Розповідь	199	178	-	228
Заява	169	174	206	209
Пропозиція	-	173	184	200
Порада	-	171	184	215
Прохання	160	-	193	209
Заклик	-	-	-	-

Дещо повільніший темп акторських реалізацій власне розповіді і пояснення, та навіть помірний темп MN в оформленні відповідних комунікативних типів фраз пов'язаний з констатуючою природою розповідних фраз та деталізуючим характером пояснювальних висловлювань, за допомогою яких мовець намагається донести до реципієнта релевантну інформацію, знижуючи відповідно темп мовлення для акцентуації та маркування найважливіших моментів.

Швидший, порівняно з дикторським, темп мовлення акторів очевидно пов'язаний із сильною емоційною напругою, яка загалом притаманна акторським реалізаціям PP. МА та FA дозволяють собі більше свободи в процесі інтерпретації текстів PP, оскільки вони відтворюють квазіспонтанне мовлення. Досить різкі зміни темпу можна спостерігати в межах однієї фрази, інколи синтагми. Темп дикторського мовлення характеризується гармонійністю викладу матеріалу та повною відсутністю різких змін теми чи невиправдано довгих пауз. Спираючись на традиційні канони щодо актуалізації рекламної інформації MN та FN озвучують PP в оптимальному для сприй-

няття темпі, що сприяє кращому сприйняттю та запам'ятовуванню рекламного аудіоспоту.

Слід також зазначити, що одним з улюблених прийомів рекламистів є акселерація темпу мовлення за рахунок технічних засобів. Наприклад, показники середньоскладової тривалості повідомлення в інтерпретації FA в дуже швидкому темпі складають 213 мс, у той час як аналогічні показники того ж мовця в межах аналогічного комунікативного типу фраз, мовлення якого було модифіковане за рахунок електронних ефектів, складає 140 мс. Серед психологічних пауз, у межах акторських реалізацій, превалюють емфатичні паузи. Диктори, у свою чергу, надають перевагу паузам логічним.

Паузація в мовленнєвих реалізаціях акторів та дикторів також характеризується певними особливостями. Перцептивні паузи реєструються у мовленні всіх категорій мовців та є вельми частотними у всіх комунікативних типах фраз. Мовлення акторів багате на велику кількість коротких пауз, у той час як дикторські інтерпретації PP характеризуються переважно паузами середньої тривалості. Короткі паузи тривають у середньому 241 мс, а паузи середньої тривалості близько 477 мс.

Узагальнення результатів проведеного аудитивного та електроакустичного аналізу з його подальшим статистичним опрацюванням дозволяє зробити висновок про

те, що кожна із досліджуваних категорій мовців має свої акустичні портрети, які ілюструються просодичними характеристиками мовленнєвих реалізацій досліджуваних текстів PP та є яскравим прикладом розбіжностей в оформленні різних комунікативних типів фраз, пов'язаних як із гендерним фактором, так і з особливостями інтерпретації PP акторами та дикторами. Основні диференційні ознаки, у межах досліджуваних категорій мовців, виявляються в таких просодичних параметрах як ЧОТ та інтенсивність, включаючи середні максимальні та мінімальні показники останніх, у темпі та паузації, типах інтонаційних шкал, а також варіативності ядерних та термінальних тонів.

1. Багмут А.Й. Типологія інтонації мовлення. – К., 1977.
2. Беклешов Д.В., Воронов К.Г. Реклама в торговле. – М., 1968.
3. Бєлова А.Д. Лінгвістичні аспекти аргументації. – К., 1997.
4. Борисова Е.Г. Перлокутивна лінгвістика и её преподавание студентам-филологам // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. – 2001. – № 1.
5. Деян А. Реклама: Пер. с фр. – М., 1993.
6. Кутуза Н.В. Ергонімічні константи в раціональній та емоційній рекламі // Мова і культура. – К., 2004. – Вип. 7. – Т. 3.
7. Лившиц Т.Н. Реклама в прагмалінгвістическом аспекте. – Таганрог, 1999.
8. Лисичкіна І.О. Просодична організація англомовного дискурсу реклами : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005.

Надійшла до редколегії 17.01.06

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

О. Чердиченко, д-р філол. наук

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПИСЬМОВОГО ТА УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Описано спільні складові професійної компетенції перекладача для двох основних видів перекладацької діяльності – письмової та усної.

Common components of the professional competence of translators and interpreters are analysed.

Вимоги ринку праці підштовхують до роздумів про завдання університетської підготовки письмових та усних перекладачів з метою гарантування її якості на виході. Магістерські цикли дають змогу передбачити складну формулу такої підготовки, що має відповідати потребам різних галузей діяльності. Автоматично виникає запитання: яку перекладацьку компетенцію ми хочемо мати по закінченні магістерського циклу? Легше було б відповісти на нього, якби заздалегідь була відома сфера застосування перекладацької праці. У цьому випадку можна було б обмежити профілі підготовки практичними завданнями конкретної галузі.

У протилежному випадку підготовка тяжіє до набуття багатогалузевого, універсального характеру, і саме так більшість університетів готує перекладачів, здатних працювати у будь-якій галузі без обмежень, зокрема в управлінській, бізнесовій, технічній чи мистецькій. Цей другий тип підготовки все ж таки має свої переваги, оскільки він дозволяє майбутнім магістрам перекладу розраховувати на різні сегменти ринку праці.

Критерії перекладацької компетенції випливають із функцій, які виконує переклад у сучасному світі. Є підстави вважати, що цей вид людської діяльності призначений для виконання чотирьох основних функцій.

Переклад був і залишається потужним засобом спілкування між людьми, народами і культурами. Для забезпечення такого опосередкованого спілкування потрібно мати відповідну мовну та культурну компетенцію у вихідній та цільовій мовах.

Переклад є засобом передавання знань, що окреслює його когнітивну функцію. Реалізація цієї функції вимагає від перекладача володіння солідним когнітивним багажем та референційною компетенцією у конкретній галузі.

Переклад створює новий текст, який входить у стилістичну систему іншої мови та іншої культури, й, отже, має враховувати їхні рецептивні можливості. Креативна функція перекладу передбачає стилістичну компетенцію, тобто володіння мовленнєвими жанрами і репертуаром виражальних засобів у межах окремого жанру. Саме ця перекладацька компетенція є запорукою адекватного сприйняття інформації, відтвореної засобами цільової мови.

До традиційних функцій перекладу, про які йшлося вище, нещодавно додалася порівняно нова функція, зумовлена глобалізацією світового інформаційного простору. Вона полягає у захисті менш поширених мов від тиску однієї або декількох глобальних мов, які прагнуть захопити інформаційний простір. Захисна функція перекладу ставить перед перекладачами суворі вимоги: чинити опір надмірному іншомовному впливу, берегти національну культурну спадщину та сприяти розвитку і поширенню її головного надбання – рідної мови.

Досвід підготовки перекладачів, набутий у Київському університеті ім. Т. Шевченка протягом понад 40 років, доводить, що перекладацька компетенція прямо залежить від обізнаності з рідною культурою та ступеня прилучення (акультурації) до іншомовної культури. Для досягнення необхідної культурної компетенції двомовність (білінгвізм) "рідна мова (А) – іноземна мова (Б)" має супроводжуватися двокультурністю (бікультуризмом). Це передбачає володіння довготерміновими та короткотерміновими соціокультурними, або фоновими, знаннями, включаючи ключові концепти двох контактуючих культур, їхні реалії та символи.

Курс лінгвокраїнознавства покликаний допомогти набуттю соціокультурних знань майбутніми переклада-

чами. Однак для того, щоб бути ефективнішим, він має доповнюватися курсами літератури, читанням художніх та публіцистичних текстів. Це дозволить краще пізнати культурні відмінності, які часто лежать в основі труднощів розуміння та перекладацьких похибок.

У вихідному тексті соціокультурна (фонова) інформація сигналізується присутністю власних назв, слів-реалій та особливих національно-маркованих образів (асоціативних реалій), які нерідко є важкоперекладними. Магістр перекладу має бути здатним ідентифікувати ці елементи і знати найпоширеніші об'єктивні та асоціативні реалії в обох культурах, а також національні символи. Досить часто вони ховаються у фразеологічних зворотах та прислів'ях, засвоєння яких є надзвичайно важливим для перекладача. Наприклад, в англійській традиції ім'я Джек у фразеологізмі *Jack of all trades* символізує майстра на всі руки. У французькій традиції власна назва середньовічного замку Вовер увійшла до фразеологічного виразу *au diable vauvert* як символ дуже віддалених місць і за законом аналогії перетворилася у розмовному мовленні на фактичний омонім прикметника *зелений* (пор., *au diable vert*).

В українській традиції гарбуз став символом чоловічої невдачі у спробі одружитися, а в широкому розумінні – будь-якої невдачі. Ось чому дослівний переклад виразів *дати гарбуза, отримати гарбуза* нічого не скаже представникам англійських або французьких культур. Натомість є точно такий же символічний образ в іспанській культурній традиції (пор. ісп., *dar el calabaza*).

Порівняння мов як форм культури відіграє першорядну роль у процесі навчання перекладу. Спираючись на добре знання культурних традицій А і Б, таке порівняння дозволяє виявити в обох мовах різноманітні відповідності, які полегшують перекладацьку діяльність, та розбіжності, що перешкоджають їй. Засвоєння розбіжностей має на меті подолання мовних перешкод (термін Ж. Мунена [4]) для того, щоб уникнути небажаних інтерференцій та буквалізмів, які можуть спричинити непорозуміння.

Опанування мовними нормами А і Б спрямоване на вироблення умінь легко змінювати код усного та письмового висловлювання і застосовувати різні типи лексико-граматичних трансформацій з метою збереження норми цільової мови.

Стосовно лексичного рівня, то треба знати, де і як застосовуються такі можливі трансформації, як: рекатегоризація, тобто зміна морфологічної категорії слова, синонімічна заміна, гіпонімічна заміна (трансформація конкретизації), гіперонімічна заміна (трансформація генералізації), зміна причинно-наслідкових відношень (модуляція), уживання лексичних конверсивів (зокрема, дієслів, що описують той же процес або ту ж ситуацію з протилежних поглядів: *posséder – appartenir*).

На синтаксичному рівні, мова йде про вміння застосовувати різні способи переформулювання речень, а саме: зміна порядку слів, зміна суб'єктно-об'єктних відношень, заміна активного стану пасивним і навпаки, антонімічний переклад, об'єднання та роз'єднання речень, прийоми лексико-синтаксичної компресії та декомпресії.

Оволодіння вищезгаданою технікою досягається на практичних заняттях з перекладу текстів, обов'язкового коментування перекладів, а також при виконанні комплексу вправ, які навчають використовувати різноманітні типи лексико-граматичних трансформацій.

Мовна компетенція перекладача покликана забезпечити еквівалентність перекладу щодо оригіналу на двох основних рівнях: системному (формальному) і текстовому (комунікативному). Звідси впливають два типи еквівалентності, які можуть характеризувати від-

ношення цільового тексту до вихідного і які фактично перебувають у діалектичній залежності один від одного. Їх називають "формальною еквівалентністю" (або "формальною відповідністю", за Кетфордом [2]) та "динамічною (функціональною, прагматичною) еквівалентністю" (Е. Найда [5], М. Коллер [3]). На нашу думку, для другого типу еквівалентності краще підходить термін *адекватність*, який дозволяє чітко розмежувати поняття еквівалентного перекладу і адекватного перекладу. Останній може бути еквівалентним на системному рівні (мова), тобто спиратися на міжмовні відповідники, але він може і не бути таким у разі, якщо формальний відповідник не передає функцію тексту оригіналу і комунікативну мету стосовно одержувача. Обидва підходи до перекладного тексту слід обов'язково враховувати у навчанні перекладачів.

Наголошуючи на холістичному характері тексту, як цілісного об'єкта перекладу, у якому всі елементи взаємопов'язані єдиною концепцією і підпорядковані єдиній меті, варто поставити адекватність, або текстову еквівалентність, на вищий щабель порівняно із системною (формальною) еквівалентністю в ієрархії параметрів, що дозволяють оцінити якість перекладу.

Що стосується референційної компетенції, то очевидно, що вона є передумовою успішної роботи перекладача у конкретній галузі (технічній, юридичній, дипломатичній, мистецькій тощо). Для цього потрібен достатній фонд позамовних предметних знань і навички здобувати такі знання за допомогою різних джерел, як друкованих, так і інформатизованих. Тож референційна компетенція сьогодні неможлива без технічної компетенції, яка передбачає вміння користуватися різноманітними засобами добування інформації. Ідеться, зокрема, про доступ до електронних баз даних, які є в мережі Інтернет, уміння користуватися електронними енциклопедіями, термінологічними глосаріями, двомовними та багатомовними словниками, а також програмами машинного перекладу. У навчальному плані магістрів перекладу присутні спеціальні курси, які допомагають розвинути преференційну та технічну компетенції. Мова йде про курси термінознавства, комп'ютерної лексикографії, інформаційних технологій у перекладі, науково-технічного, ділового юридичного та інших типів перекладу. Однак жоден курс не може замінити щоденної самостійної роботи майбутнього перекладача над підвищенням рівня своєї компетенції шляхом створення тематичних дос'є для певної галузі, укладання власних глосаріїв, опрацювання спеціальної літератури тощо.

Будучи творчою діяльністю, переклад усе ж базується на стилістичній компетенції, яка включає глибокі знання мовленнєвих (або дискурсивних) жанрів та їхньої стилістики, адже саме від неї залежить вибір виражальних засобів. Стилїстика жанру складається з певного стилістичного інваріанту, характерного для всіх текстів цього типу, допускає варіативну частину, зумовлену авторською концепцією конкретного тексту. Знання стилістичного інваріанту, або, як його ще називають – жанрово-стилістичної домінанти, є неодмінною запорукою успішного виконання перекладачем своєї місії. Кожен дискурсивний жанр має свою естетику (остання не зводиться лише до художньої естетики) і свою комунікативно-прагматичну мету, які мають бути відтворені у перекладі. Для цього потрібно врахувати і відновити у перекладеному тексті такі складові жанрово-стилістичної домінанти, як композиційна будова, лексичний та синтаксичний контексти.

Звичайно, стилістична компетенція набувається у процесі практики перекладу. Поза тим курс порівняльної стилістики може допомогти розв'язанню цієї проблеми у

разі, якщо в ньому увага акцентуватиметься на стильових розбіжностях двох мов і шляхах їхнього подолання.

Описані тут складові професійної компетенції перекладача є спільними для двох основних видів перекладацької діяльності – письмової й усної. Натомість усний переклад (*interpreting, interprétation, interpretazione*) висуває додаткові вимоги до перекладача, пов'язані зі специфікою саме цього виду діяльності. Сукупність таких вимог, включаючи правила поведінки усного перекладача, прийнято називати деонтологією усного перекладу.

Головна відмінність між письмовим й усним перекладом полягає у тому, що останній забезпечує безпосередньо міжособистісне спілкування. Це вимагає відповідних знань у галузі психології та етики такого спілкування. Оскільки в усному перекладі задіяно, окрім читання і письма, два інших види мовленнєвої діяльності, а саме слухання і говоріння, то це покладає на перекладача обов'язки сприймати і вміти розпізнавати різні типи усного мовлення, правильно артикулювати власні висловлювання, тобто дотримуватися норм літературної вимови. Отже, ідеться про вимогу мати високий рівень фонетичної компетенції у плані аудіювання та вимовляння, як у рідній, так і в іноземній мовах.

Що стосується читання і письма, то вимоги до них теж мають свою специфіку в різних ситуаціях усного перекладу. Загалом цей вид діяльності не можна уявити без застосування техніки швидкочитання і скорочення, які супроводжують ті чи інші підвиди усного перекладу, наприклад, швидкочитання вихідного тексту (про себе) є неодмінним компонентом усного перекладу з аркуша і

відбувається паралельно з його промовлянням цільовою мовою. Аналогічна техніка застосовується при синхронному перекладі із зоровою опорою на попередньо перекладений текст оригіналу.

Системи скорочення є надзвичайно корисними для усного послідовного перекладу, бо дозволяють упоратися з проблемою меморизації, або запам'ятовування, значних обсягів інформації, яка передається. Попри те, що такі системи скеровані на передавання цілісних думок, а не окремих слів і давно відомі у світі як "мови стрілок" (зокрема системи швейцарця Ж.-Фр. Розана [6] та росіянина К. Міньяра-Белоручева [1]) кожен кваліфікований усний перекладач виробляє для себе власну систему швидкозапису інформації, яка, як правило, базується на поєднанні графічних символів та літерних скорочень слів.

Підсумовуючи сказане, слід підкреслити, що магістерські цикли підготовки з письмового та усного перекладу дають змогу опанувати різні складові професійної компетенції за умови раціонального співвідношення аудиторних та позааудиторних занять, наявності сучасної лабораторної бази та науково обґрунтованого розподілу контингенту студентів за спеціалізаціями згідно з індивідуальними нахилами.

1. Міньяр-Белоручев Р.К. Курс устного перевода. – М., 2000.
2. Catford J. A Linguistic Theory of Translation. Oxford, 1978.
3. Koller M. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. – Wiesbaden, 1997.
4. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction. – P., 1962.
5. Nida E. Toward a Science Of Translating. – Leiden, 1964.
6. Rosan J.-Fr. La prise de notes en traduction consécutive. – Genève, 1979.

Надійшла до редколегії 10.04.06

В. Карабан, д-р філол. наук, М. Ребенко, перекладач

ПРИРОДА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ДЕФОРМАЦІЙ

Досліджено проблему перекладацьких деформацій на сучасному етапі розвитку перекладознавства та розглянуто основні типи деформацій при перекладі.

The paper analyzes the problem of translation deformations in the modern period of the translation theory development and discusses also the main types of translation deformations.

Учитися розмовляти – означає вчитися перекладати. Коли дитина запитує у матері про значення того чи іншого слова, вона таким чином просить її перекласти невідомий термін зрозумілою їй мовою. Переклад у межах однієї мови в цьому значенні суттєво не відрізняється від перекладу іншою мовою [7, с. 159]. Неможливість створення перекладу без жодної трансформаційної операції довела багатовікова перекладацька практика.

На сучасному етапі розвитку перекладознавства природа перекладацьких трансформацій виявляється відносно висвітленим явищем. Проблема перекладацьких деформацій є похідною феномена трансформацій при перекладі. Виходячи з того, що на сьогодні недостатньо вивченим, на наш погляд, є явище деформації при перекладі, тобто усвідомленого перекручування перекладачем якого-небудь параметра тексту оригіналу (ТО), що обґрунтоване прагненням вирішити певне глобальне перекладацьке завдання [1, с. 513], вибрану нами тему вважаємо актуальною.

Мета роботи полягає у дослідженні феномена деформації як перекладознавчої проблеми. Для досягнення поставленої нами мети даного дослідження треба вирішити наступні завдання: окреслити ступінь вивчення явища деформації при перекладі на сучасному етапі розвитку перекладознавства, охарактеризувати типи деформацій, з'ясувати причини їх застосування, визначити прийоми з деформації першотвору, розглянути феномен реалій та *гри слів* у контексті даної проблеми та довести універсальність явища перекладацької деформації. Вважаємо, що це дозволить глибше зрозуміти

природу перекладацьких деформацій (предмет нашого дослідження) та підійти до аналізу проблеми деформації при перекладі, яка приймається за об'єкт дослідження.

Уперше деформацію було розглянуто окремо від перекладацьких трансформацій у монографії М. Гарбовського "Теория перевода". Російський учений окреслює деформацію як деякий тактичний хід у руслі певної перекладацької стратегії і, проводячи аналогію з військовим мистецтвом, порівнює дане явище зі свідомим змушенням відходу на одному напрямі для завдання головного удару по іншому. У підрозділі "Деформация добавлением и опущением" Гарбовський наводить цікаві приклади вживання деформацій при перекладі з власної перекладацької практики [1, с. 506–514].

Цікавим для нашого дослідження у колі проблем перекладацьких відхилень є стаття Н. Несторової, у якій авторка при порівнянні перекладів перших реплік трагедії Шекспіра "Юлій Цезарь", виконаних у різні епохи різними перекладачами [М. Карамзін (1787), О. Фет (1858), М. Зенкевич (1959), О. Величанський (1990)], піднімає проблему явища "зсуву змісту" при перекладі. У статті особливу увагу приділено процесу перекладацького пошуку нашого сучасника – О. Величанського, який, наприклад, точніше від своїх попередників передає зміст слова *a cobbler* (*a mender of shoes; a clumsy workman*). На нашу думку, перекладацькі пошуки Величанського можуть бути взірцем для інших перекладачів. Він робить усе, щоб знайти найточніші лексичні засоби відобразити у перекладі різницю у глибинних змістових периферіях мовних виразів англійсь-

© В. Карабан, М. Ребенко, 2007

кої і російської мов і вирішити проблему семантичної розбіжності, створюючи у мові перекладу (МП) нові не-сумісності. Зазначаючи, що кожен твір є таємницею, Величанський підкреслює, з одного боку, неможливість перекладати іншими мовами цей "тайнопис" оригіналу, а з іншого боку, він вважає, що тут можна поміркувати й "обрести надіжду". У наведених словах дослідника звучить думка іншого перекладача – В. Беняміна, автора відомого "завдання перекладача". Це ідея про вихід поезії, а значить і перекладу за межі мови, про вихід в іншу, "вищу", ніж природна мова, атмосферу. Саме такий відхід від мови усуває проблему неперекладності, проблему "підпорядкування" перекладача автору й оригіналу. Таким чином, у перекладі неминуче має з'явитися особистість перекладача, яка є запорукою деформації першотвору. Така неминуча деформація оригіналу, можливо, є єдиною гарантією певної відповідності йому.

Отже, на думку О. Величанського і В. Беняміна, визначних перекладачів сучасності, а також авторки статті, текст перекладу (ТП) є споконвічним викривленням ТО, з моменту появи в ньому особистості перекладача [3, с. 50–51].

Ще один цікавий погляд на проблему деформацій при перекладі знаходимо у дослідженнях російського філолога А. Кретова [2, с. 89]. У статті "Деформація тексту при перекладі" на прикладі твору "A Scandal In Bohemia" Артура Конан Дойля та його російської версії перекладу "Скандал в Богемії" В. Штангеля автор розглядає деформацію ТО при перекладі як явище кількісних розбіжностей одиниць в оригіналі та його перекладі. Використовуючи метод кількісного підрахунку, при порівнянні аналізованих творів дослідник робить висновок, що, як правило (якщо не йдеться про адаптацію або скорочений варіант твору), такі природні членування ТО і його відображення в ТП, як кількість книг (томів), частин (розділів), глав (параграфів) залишаються без змін. Зазвичай деформації підлягають: довжина тексту в символах, довжина тексту в словах, відношення між кількістю абзаців в оригіналі та перекладі (як явище авторського членування тексту), відношення між кількістю речень. Відношення між кількістю символів у реченні – параметр, який, як правило, не витримується.

Отже, перекладач, свідомо деформуючи ТО, діє відповідно до обраної стратегії перекладу, в основі якої лежить ідея відповідності: уявленню перекладача про красне письмо, його розумінню потреб читача і здатності останнього зрозуміти переклад, або нормам літературної творчості й літературних смаків, що панують у період роботи над перекладом.

Деякі сучасні перекладознавці (наприклад, М. Гарбовський) визначають усі можливі перетворення, які відбуваються в процесі перекладу як трансформації або деформації [1, с. 358–366]. Під терміном *перетворення* розуміємо "надання нового вигляду; трансформація, перевтілювання" [5, с. 306]. Спробуємо проаналізувати значення цих слів, перш за все, безвідносно до теорії перекладу, тобто як загальномовні слова, точніше – загальнонаукові терміни. Зазвичай під *трансформацією* (у неспеціальному значенні) розуміють певне перетворення, зміну виду, форми, істотних властивостей; метаморфоз, видозміну речень [6, с. 561].

Деформація – це 1) зміна форми або розмірів тіла під впливом прикладених сил чи нагрівання; 2) природне або штучне відхилення форми тіла від нормальної [4, с. 740]. Цей термін в українській мові виявляється однозначно закріпленим лише за фізичними процесами, його словникове тлумачення мало що додає для розрізнення понять *трансформація* і *деформація* в теорії перекладу.

Говорячи про можливість використання терміна трансформація для визначення категорії теорії пере-

кладу, слід зазначити: у процесі перекладу не виникає жодного перевтілення об'єкта, бо будь-яке перетворення несе за собою знищення первинного стану та форми об'єкта, їх заміну новими формами тощо. У перекладі об'єкт, тобто вихідний текст, залишається незмінним. Завдяки перекладу створюється новий мовленнєвий твір, новий об'єкт, тому реально жодні перетворення об'єкта, які не трансформують і не деформують його, при перекладі неможливі.

Слід зауважити, що у процесі перекладу відбувається не перетворення ТО в ТП, а перетворення (трансформація або деформація) віртуального об'єкта – певної ідеальної сутності, тобто уявлення перекладача про систему значень висловлювання, яка закодована в ТО, у більш чи менш близьку, не тотожну систему значень, що викрита в матеріальній формі МП.

Таким чином, не кожен процес перекладу є перетворенням (трансформацією чи деформацією), навіть якщо ззовні структури висловлювань на мові оригіналу (МО) і МП не збігаються. При перекладі в більшості випадків трансформується система значень вихідного твору. З іншого боку зміст висловлювання може деформуватися при збереженні зовнішньої структури висловлювання і навіть деяких схожих за формою лексичних одиниць.

Отже, деформація, так само як і трансформація, нерідко є свідомим, раціональним процесом перетворення вихідного тексту в перекладі, який базується на уявленні перекладача про кінцеву мету своєї роботи. Деформацію як свідому перекладацьку дію не слід плутати з перекладацькими помилками, про які писали великі майстри минулого: св. Ієронім, Леонардо Бруні, Де Мезіріак і багато інших критиків перекладу [1, с. 510–514].

Семіотичні категорії (відношення знаків до учасників комунікації, до предметів, які вони означають, і між собою в мовному потоці) прагматики, семантики і синтактики складають основу перекладацьких перетворень тексту. Відповідно можна виділити три групи перекладацьких операцій з перетворення системи значень ТО: *прагматичні, семантичні і синтаксичні*.

У випадку, коли перекладач свідомо змінює комунікативний ефект, якого прагнув досягти автор ТО, можна казати про *прагматичні деформації*. Крім прикладів перекладів законодавчих текстів з інформативною метою (наприклад, при підготовці закону про російську мову перекладалися закони про мови інших країн з метою ознайомлення з їхнім змістом і, можливо, запозичення певних ідей), можна згадати відомі в історії випадки, коли поетичні твори перекладалися прозою. Перекладачі свідомо змінювали комунікативний ефект й естетичну функцію ТО. Вони вдавалися до свідомої прагматичної трансформації, вважаючи, що "їхньому" читачеві важливо якомога детальніше ознайомитися зі змістом оригіналу. Ці твори почали виконувати нову для них просвітницьку функцію, повідомляючи про події, вдачу, ідеї іншого народу. М. Гарбовський наводить класичний приклад прагматичної деформації – фрагмент з перекладу Дж. Філіпса, у якому висловлювання оригіналу *вітати один одного святим поцілунком* замінено на загальноприйнятий сучасний вислів – *обмінюватися сердечним рукошлясанням*.

Прагматично обумовлені перетворення мають за мету досягнення в ТП комунікативного ефекту, еквівалентного ТО. Вони можуть охоплювати не весь текст, а окремі його елементи. Однак слід мати на увазі важливу властивість прагматично обумовлених трансформацій – зміна окремих елементів значення ТО має за мету збереження у перекладі значення цілого. Саме прагматична обумовленість, яка має на меті цілісне сприйняття мовного твору, і передбачає перекладацькі трансформа-

ції семантичного і синтаксичного рівнів. Інакше кажучи, більшість трансформаційних операцій обумовлено прагматикою. Необхідність передачі при перекладі комунікативного значення ТО всупереч асиметрії мовних і культурних систем і зумовлює доцільність найрізноманітніших перекладацьких перетворень [1, с. 395, 397].

Перекладачі часто вдаються до **стилістичних деформацій** шляхом пошуку в МП форм, які іншими мовними засобами передають аналогічний об'єктивний зміст і мають відповідне стилістичне значення, або шляхом нейтралізації стилістичного забарвлення і збереження лише об'єктивного змісту тих чи інших одиниць перекладу. В останньому випадку втрата стилістичного компонента дозволяє говорити не про перекладацькі трансформації, а швидше про деформації.

It had all happened at a point in her life where the discouragement of ill health and adverse circumstances made it necessary for her to believe in tangible villainy and a tangible villain [10, с. 108]. – Сталося все те в пору її життя, коли безнадія, викликана хворобами і скрутою, упевнила її в думці, що світом заправляє зло й людина людині – вовк [9, с. 110].

У наведеному фрагменті з роману "Babylon Revisited" (Scott Fitzgerald) перекладач (М. Пінчевський) пропонує своє бачення оригінального висловлювання автора ("to believe in tangible villainy and a tangible villain" – *буке*. вірити в існування мерзотності і злочинства). Свідоме введення перекладачем додаткових образів у ТП, хоч і деформує уявлення реципієнта про вихідні образи, але й полегшує сприйняття уривку для українського читача.

Семантичний рівень через відому асиметрію мовних картин світу виступає найчисленнішим полем для перекладацьких перетворень найрізноманітнішого характеру. Інтерпретація ТО як знакової даності за допомогою іншої знакової системи неминуче передбачає цілу низку різноманітних трансформаційних операцій. Деякі з них імітують семіотичні перетворення, які часто застосовуються несвідомо в історії культур. Наприклад, у деяких ритуалах кочівників, які спочатку не знали коней, коні маскувалися під оленів, відомих раніше. Перші автомобілі також на початку виглядали як карети та маскувалися під карети без будь-якої на те технічної необхідності.

Наведемо приклад з роману "Babylon Revisited":

Charlie gripped the sides of the chair. This was more difficult than he expected; he wanted to launch out into a long expostulation and explanation, but he only said: "The night I locked her out – " and she interrupted, "I don't feel up to going over that again" [10, с. 106].

Чарлі вчепився пальцями в бильця крісла. Стримуватись було важче, ніж він сподівався, – хотілось вибухнути криком, спростувати, заперечити... Він уже почав був здавленим голосом:

– Тієї ночі, коли я не впустив її... Але Меріон перебила його:

– Тільки не починай знову, бо нерви мої не витримують [9, с. 109].

Напруження головного героя досягло максимальної позначки, його нервова система на межі вибуху, але він усвідомлює наслідки подібного зриву і робить над собою колосальне зусилля, вгамовуючи бурю почуттів і даючи спокійну відповідь. Відмінне від авторського сприйняття перекладачем зображуваної ситуації (порівняймо: *перебороти себе і спокійно сказати* (ТО) – *почати здавлено підбирати слова, ніби перед вибухом* (ТП)) викривляє оригінальний задум автора. У наведеному прикладі має місце свідомо деформація авторської думки, яка пояснюється індивідуальним баченням перекладачем даної ситуації.

У наступному фрагменті з роману "Babylon Revisited" (Then, in the flatness that followed her outburst, she saw him plainly and she knew he had somehow

arrived at control over the situation. Glancing at her husband, she found no help from him, and as abruptly as if it were a matter of no importance, she threw up the sponge [10, с. 108]. – А потім, спустошена після вибуху почуттів, вона побачила все як є й зрозуміла, що Чарлі взяв гору. Вона глянула на свого чоловіка, але не знайшла в його очах підтримки й несподівано легко, так немов ішлося про якусь дрібязкову справу, здалася – підхопилася на ноги й вигукнула... [9, с. 110–111]) прислівник *abruptly* замінено словосполученням *несподівано легко*. Вочевидь, розмова була дуже емоційною, вибух енергії скоріше спустошив Меріон, ніж надав її словам легкості. Викривлення даної одиниці першотвору, як приклад семантичної деформації при перекладі, є виправданим, бо в цілому перекладач вдало передав головні елементи змісту повідомлення.

Наведемо приклади заміни предметної ситуації при перекладі.

The image of Helen haunted him. Helen whom he had loved so until they had senselessly begun to abuse each other's love, tear it into shreds [10, с. 108]. – Перед очима в нього стояла Гелен. Гелен, яку він так кохав, поки вона не почала зловживати його коханням, а він не відповів їй тим самим, поки вони не порвали своє кохання на шматки [9, с. 111]. У даному прикладі перекладач розкладає займенник *they* на елементи: *вона* і *він*. Подібне вільне оперування вихідними одиницями оригіналу деформує контекст, який передбачає, що обидва герої винні у тому, що трапилося. Перекладач, у свою чергу, зображує ситуацію, у якій першою скривдила кохання Гелен, а Чарлі потім нічого не залишилося, як відповісти тим самим, що не відповідає авторському задуму, але в цілому виправдовує дії перекладача на користь творчого підходу до вирішення даної проблеми.

Синтактика, яка є відношеннями між знаками, головним чином у мовному ланцюгу і взагалі в часовій послідовності, передбачає перекладацькі перетворення протягом усього мовного ланцюгу, який складає завершене мовне висловлювання.

До **синтаксичних деформацій** слід віднести також зміни, яких при перекладі зазнає "схема думки", прийнята автором оригіналу. Відомо, що мови по-різному можуть оформлювати одне й те ж саме судження, надаючи йому більшої чи меншої виразності [1, с. 486].

Цікавим прикладом перетворення порядку слів є переклад фрагмента роману Фіцджеральда, який ми досліджуємо: Two familiar names from the long list of a year and a half ago. Charlie scribbled an address in his notebook and tore out the page [10, с. 96]. – Тільки два прізвища з довгого переліку знайомих, яких не бачив півтора року. Чарлі вирвав із блокнота сторінку й записав на ній адресу [9, с. 100]. В англійському тексті порядок слів відображає не тільки авторське бачення реальності, а й характеризує логічність і природність дій. В іншому прикладі ("We came to invite you out to dinner. Lorraine and I insist that all this [chichi], cagy business 'bout your address got to stop" [10, с. 111]). Пінчевський викривляє стиль автора – Ми прийшли запросити тебе на обід. Нам з Лоррейн набридла ця гра в котика-мишки, і ми заявляємо, що ти не маєш права ховатися від нас [9, с. 114]. У першому прикладі перекладу ми бачимо не логічне розгортання висловлювання про референтну ситуацію оригіналу, а у другому – оригінальний авторський стиль перетворюється на нормативну "загальну" структуру в ТП з відсутнім натяком на "проковтнуті" слова, характерні для мови п'яної людини. Подібні приклади синтаксичних деформацій не створюють у читача хибного уявлення про загальний зміст твору, що виправдовує дії перекладача.

Підсумовуючи особливості розглянутих нами типів перекладацьких деформацій, узагальнюємо їх у табл. 1.

Таблиця 1. Характеристика перекладацьких деформацій

Тип деформації	Причини вживання деформації	Особливості деформації
Прагматична	Асиметрія "культурної картини світу"	Зміна комунікативного ефекту та естетичної функції ТО. Зміна окремого з метою збереження цілого.
Семантична	Асиметрія "мовної картини світу"	1. Механізм розщеплення змісту одиниці ТО на елементарні змісти з метою збереження в ТП найсуттєвішого.
Синтаксична	Асиметрія "динамічної картини світу"	Безперервність перекладацьких перетворень упродовж усього мовного ланцюгу. Зміна "схеми думки" автора ТО в ТП.

Ми підійшли до визначення прийому деформації як перекладацької стратегії. Для ґрунтовнішого аналізу проблеми деформацій вважаємо необхідним розглянути такі комплексні види перекладацьких перетворень, як вилучення та додавання.

У монографії "Теорія перекладу" М. Гарбовський [1, с. 388–389] наводить узагальнюючу таблицю зіставлення різних поглядів перекладачів (Я. Рецкера, Л. Бархударова, В. Комісарова, О. Миньяр-Белоручева, Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельє) на проблему класифікації перекладацьких перетворень. Визначальним для нашого дослідження є класифікація перекладацьких перевтілень Л. Бархударова, у якій учений окремо виділяє вилучення та додавання. Дані види перекладацьких перетворень, якщо вони не зумовлені системними розбіжностями мов, являють собою виявлення перекладацького "Я". Перекладач, приймаючи рішення додати що-небудь до авторського або, навпаки, відкинути те, що здається йому зайвим і недоречним, навмисно викривляє систему значень ТО, тобто деформує її. Усяке перетворення в перекладі супроводжується неминучими додаваннями та вилученнями. Однак ідеться тут не про формальну лінійну довжину тексту. Ще Цицерон зазначав, що не слід у перекладі очікувати однакової кількості слів. Формальні розбіжності, наприклад, коли одне й те ж саме поняття в МО виражене одним словом, а в МП – словосполученням і, навпаки, не становить жодного інтересу для теорії перекладу. Внаслідок міжмовної асиметрії перекладач змушений практично в кожному випадку перетворення системи значень додавати або усувати ті чи інші елементи значення.

Порівняймо наступний фрагмент з роману "Great Gatsby" (Scott Fitzgerald) з його перекладом українською мовою, виконаним М. Пінчевським:

"You make me feel **uncivilized**, Daisy," I confessed on my second glass of corky but rather impressive claret. "Can't you talk about **crops** or something?" [11, с. 9].

– Дейзі, поряд з тобою я почуваю себе **справжнім дикуном**, – признався я після другого келиха чудового бордо, якого анітрохи не псував легкий присмак корка. – Чи не можна завести розмову про щось простіше, ну, скажімо, про **види на врожай**? [8, с. 14]

Англійську номінацію *uncivilized* перекладено словосполученням *справжній дикун*. При цьому жодних додавань нових елементів значення не виникає. Навпаки, замість слова *crops* (види зернових), знаходимо *види на врожай*. Одне слово перекладено необхідними в МП двома словами, але до них додані нові елементи значення, які не конкретизують зміст знака оригіналу, а навпаки абстрагують його, викликаючи у читача хибне уявлення про зміст розмови.

Якщо ми визначили процес перетворення вихідного тексту в ТП, до якого відносимо і трансформацію, і деформацію, як свідомий раціональний процес, в основі якого лежить певна перекладацька концепція, то, на перший погляд, твердження, що перекладач може свідомо деформувати ТО, видається абсурдним, хоча й теоретично можливим. Реальна ж перекладацька практика свідчить про те, що свідомо деформація вихідного тексту в перекладі не таке вже рідкісне явище, наприклад:

How could he know she would arrive an hour later alone, that there would be a snowstorm in which she

wandered about in slippers, too confused to find a taxi? Then the **aftermath**, her escaping pneumonia by a miracle, and all the attendant horror [10, с. 99]. – Звідки було йому знати, що вона приїде за годину сама, що надворі лютуватиме хуртовина й Гелен блукатиме вулицями в бальних туфельках, **напівпритомна після п'яної істерики**, неспроможна навіть зупинити таксі? А після того – **тяжке похмілля**: дивом уникнувши запалення легенів, вона впала, однак, у найчорнішу депресію [9, с. 111]. Нульовий знак оригіналу переданий перекладачем виразом *напівпритомна після п'яної істерики*, іменник *aftermath* (букв. наслідки) – *тяжке похмілля*. Подібні перетворення свідчать про певну концепцію перекладача, який такими замінами та додаваннями хоч і деформує авторську думку, але робить це з метою глибшого розкриття змісту ситуації, що зображується в оригіналі.

Додавання, що деформують ТО, можуть мати й інші підстави, зокрема, – прагнення перекладача створити текст, що відповідає смакам публіки або догмі, яка панує на даний момент у художній творчості. Так, можна згадати перший переклад "Гамлета" Шекспіра російською мовою, здійснений у 1745 р. О. Сумароковим, який перебував під владою російського класицизму та свідомо деформував текст англійської трагедії, прагнучи підкорити його канонам періоду, що панували у літературі того часу. За свідченням дослідників тексту сумароковського "Гамлету" порівняно з англійським оригіналом, перекладач увів у трагедію безліч додаткових персонажів, адже норми класицизму XVII–XVIII ст. вимагали, щоб у трагедії в кожного героя або героїні був наперсник або повірниця. І в Афелії з'являється мамка.

У наступному прикладі перекладач не вводить жодних нових персонажів, але додає, на перший погляд, одне несуттєве слово, яке деформує уявлення читача про стосунки батька і доньки:

Then he [Charlie] opened the door of the dining room and said in a strange voice, "Good night, children" [10, с. 113].

Потім, **згадавши**, вернувся, прочинив двері дитячої кімнати й сказав якимсь чужим голосом:

– До побачення, діти [9, с. 116].

Для Чарлі зайвий раз побачити свою доньку, попроситися з нею – не просто приємно, а життєво необхідно. З одного боку, "незначне" додавання *згадавши* характеризує щось несуттєве, дрібязкове для героя, що не відповідає змісту ТО. З іншого боку, це свідчить про індивідуальне сприйняття автором даної ситуації.

Перетворення тексту, що деформує переклад, виявляється, насамперед, пов'язаним із категорією перекладацької втрати, точніше, з усвідомленням перекладачем того, що переклад без певних втрат неможливий.

Існує й протилежний тип деформації, до якого свідомо вдається перекладач. Він полягає у вилученні деяких фрагментів вихідного тексту. Причини такої деформуючої операції можуть бути різними. У згаданому вже перекладі "Гамлета" О. Сумароков виключив з тексту сцену з гробарями, тому що норми класицизму вимагали жанрової суворості й різкого відділення трагедії від комедії. У даній сцені згадувалися елементи комедії і написана вона була прозою, а не білим віршем. Розмовний характер діалогу гробарів і комедійність персо-

нажив відповідали не трагедії, а скоріше низькому стилю. Крім того, ця сцена порушувала правило трьох єдностей, що і стало підставою для перекладача виключити даний фрагмент ТО з перекладу [1, с. 486].

Розглянемо, як приклад вилучення при перекладі, ще один фрагмент із роману Фіцджеральда та його переклад українською:

"I hope you keep to it," said Marion.

Her dislike was evident in the coldness with which she spoke, but Charlie only smiled; **he had larger plans**. Her very aggressiveness ... [10, с. 100].

– Що ж, дай боже, щоб так воно було й далі, – сказала Меріон дуже холодно й неприязно, але Чарлі тільки усміхнувся. Нехай лютує ... [9, с. 103].

He had larger plans – важливий момент, який пояснює стриману реакцію Чарлі на холодність Меріон. Цим автор підкреслює готовність героя стерпіти будь-які напади з боку опікунів його дитини задля досягнення своєї мети – забрати доньку до себе. Незважаючи на те, що вислів *he had larger plans* є важливим моментом, який, на перший погляд, бажано зберегти при перекладі, перекладач вдається до вилучення і, тим самим, свідомо деформує авторське повідомлення. Перекладач усуває з ТП дане висловлювання, що деякою мірою

знижує коефіцієнт емоційності фрагменту, але не зменшує когнітивної цінності фрагменту в цілому.

Усе ж є ще одна причина, що змушує перекладача деформувати оригінальний текст, свідомо спотворюючи і збіднюючи його. Це неможливість передати засобами МП фрагментів оригінального тексту, що містять у собі так звану гру слів, тобто ту площину, на якій відбувається зіткнення асиметричних фонетичних, семантичних і культурно-асоціативних характеристик мов, що вступають у контакт.

У романі "Повернення до Вавилону" знаходимо фрагмент уведення автором явища гри слів: "Come and dine. Sure your cousins won't mine. See you so *sel'om*. Or *solemn*" [10, с. 112]. Пінчевський, вдаючися до свідомої деформації фрагменту, пропонує, на нашу думку, цікавий варіант перекладу:

– Ходім обідати. Твої родичі не образяться. Адже ми з тобою сто років не бачилися. Згадаємо **давнину**. Чи **пак дивину** [9, с. 115].

Таким чином, такі лексичні феномени, як реалія та гра слів, становлять неабияку проблему для перекладача, змушуючи його часом іти на свідому деформацію першоджерела. Наведемо причини деформацій оригіналу та перекладацькі прийоми у випадку вживання автором ігрових реплік або реалій у узагальнюючій табл. 2.

Таблиця 2. Феномен реалії та гри слів у контексті проблеми перекладацької деформації

Особливість ТО	Причини вживання деформації	Перекладацькі прийоми
1. Реалія	1. Обважнення ТП поясненням даної реалії і, як наслідок, ускладнення сприйняття читачем тексту.	1. Вилучення, додавання.
2. Гра слів	2.1. Неможливість передачі засобами МП фрагментів ТО. 2.2. Абсурдність передачі ігрової репліки на МП.	2.1. Компенсація можливими лексичними засобами (ідея відповідності). 2.2. Абсолютне виключення ігрової репліки у перекладі (відсутність ідеї відповідності).

Підсумовуючи результати нашого дослідження, слід зазначити, що, по-перше, сучасні перекладацькі студії виділяють три основні типи деформацій: прагматичні, семантичні та синтаксичні, кожному з яких притаманні певні характерні особливості, причини вживання, а також різні перекладацькі прийоми (додавання, заміни, вилучення, компенсації).

По-друге, слід окремо зазначити причини виникнення перекладацьких деформацій у випадку вживання у першотворі таких стилістичних та лексичних явищ, як гра слів і реалія. Зазначимо, що перекладацькі прийоми з деформації першотвору, до яких вдається перекладач у своїй практиці перекладу ігрових реплік та реалій, є свідомим та неминучим процесом.

По-третє, одним із сучасних положень щодо проблеми деформації при перекладі є те, що будь-який текст, який перекладається, приречений бути деформованим з таких причин:

1) тому що має місце явище кількісних розбіжностей одиниць ТО порівняно з ТП;

2) унаслідок неминучої появи в ТП особистості перекладача.

Таким чином, результати проведеного нами дослідження довели універсальність явища деформації при перекладі та підтвердили твердження про те, що ТП є споконвічним викривленням ТО.

1. Гарбовский Н.К. Теория перевода. – М., 2004.
2. Кретов А.А. Деформация текста при переводе // Социокультурные проблемы перевода. – 2002. – № 5.
3. Нестерова Н.М. Категория смысла и перевод: "смысловый сдвиг" как онтологический признак перевода // Вопросы филологии. – 2005. – № 3 (21).
4. Новий тлумачний словник української мови : У 4 т. – К., 1999. – Т. 1.
5. Новий тлумачний словник української мови : У 4 т. – К., 1999. – Т. 3.
6. Новий тлумачний словник української мови : У 4 т. – К., 1999. – Т. 4.
7. Октавіо П. Перевод // Перевод – средство взаимного сближения народов. – 1987.
8. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі. Ніч лагідна. – К., 1982.
9. Фіцджеральд Ф.С. Повернення до Вавилону // Американська новела. – 1978.
10. Fitzgerald F.Scott. Babylon Revisited // Saturday Evening Post. – 1931. – P. 96–111.
11. Fitzgerald F.Scott. The Great Gatsby. – В., 1980.

Надійшла до редколегії 22.02.06

О. Калустова, канд. філол. наук

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА СПЕЦИФІКА ПОНЯТТЯ

У художньому образі як способі існування літературного твору проаналізовано співвідношення форми та змісту, виділено його специфічно перекладознавчі ознаки; виявлено потенціал, здатний об'єднати літературознавчий та мовознавчий підходи у теорії художнього перекладу.

A correlation between the form and the content of the image as a mode of existing of literary works is analyzed, translatology specific features of the image are identified and the importance of the concept is revealed, as soon as its potential for uniting the literary and linguistic approaches to the translation of literary production.

Питання перекладу літературних творів займають у перекладознавстві особливе місце, що пояснюється, насамперед, визначною соціальною роллю художньої літератури і долею художніх творів у загалі перекладних текстів. Попри можливі розбіжності у класифікаціях

перекладу, дослідження художнього перекладу виділяється в окрему теорію за загальною одноставною згодою фахівців. Разом з тим, у теорії художнього перекладу існують і розвиваються досить відокремлено два самостійних напрями: літературознавчий та мовознавчий

© О. Калустова, 2007

чий, які розрізняються самим підходом до проблематики художнього перекладу.

Це розмежування існує вже не одне десятиліття, і його можна вважати одним з наслідків бурхливих дискусій, які розгорталися у 60–70-ті рр. XX ст. навколо проблем перекладу і у яких взяло участь чимало діячів науки та культури. Формування і становлення лінгвістичної теорії перекладу розвивалося як процес виявлення проблематики перекладу, об'єкту теорії перекладу, її місця серед інших теорій. При цьому лінгвісти, які й ініціювали формування теорії перекладу, часто звертали-ся у своєму аналізі до прикладів з перекладів літературних творів. У свою чергу, письменники та поети, які складали переважну частину перекладачів літературних творів, піддавали нищівній критиці розвідки окремих лінгвістичних проблем художнього перекладу і навіть самі формулювання на зразок "граматичні питання перекладу", наполягаючи на тому, що має відтворюватися ідея, дух твору, а не його мовна форма. Дискусії, безумовно, збагатили обидві сторони. Літератори визнали, зрештою, що "дух" літературного твору має певну матеріальну форму, яку зовсім відкинути неможливо, якщо послідовно залишатися на матеріалістичних позиціях. Визнавалося також і те, що переклад з підрядника не забезпечує повноцінного відтворення оригіналу і що необхідно оволодівати мовою оригіналу. Лінгвісти у свою чергу усвідомлювали, що переклад літературних творів має свою специфіку. Утім, визнання кожною зі сторін, що в позиції опонентів є сенс, не завершилося об'єднанням двох підходів. У працях, які відбивають літературознавчий підхід, головна увага приділяється ідейно-образній (за В. Коптіловим) структурі твору і пов'язаними з нею позамовними чинниками; питання лінгвістичного характеру висвітлюються переважно тоді, коли виникають особливі труднощі у відтворенні певних мовних одиниць, як правило тих, що займають ключові позиції у структурі твору. При лінгвістичному підході досліджуються переважно проблеми, пов'язані з відтворенням окремих стилістичних рис художніх текстів, різного роду стилістичних фігур, власне того, що становить особливі труднощі для перекладу, а визнання тексту визначальною одиницею перекладу залишається дещо декларативним. Ця ситуація відбиває не так складну природу об'єкта пізнання, як стан самого пізнання. Її можна вважати розвитком аналітичного етапу в теорії художнього перекладу, на зміну якому має прийти етап синтезу.

У зв'язку із цією ситуацією можна звернутися ще до одного наслідку тодішніх баталій, показового і навіть повчального. Не тільки літератори-перекладачі відстоювали самобутність художнього перекладу та неможливість його інтеграції до загальної лінгвістичної теорії перекладу. Також і ентузіасти машинного перекладу, досягнення у якому вивели Радянський Союз на одне з провідних місць у світі, виявляли критичне ставлення до загальної лінгвістичної теорії перекладу. Специфіка машинного перекладу дійсно не могла вміститися у суто лінгвістичні межі. Розбіжності у поглядах об'єктивно відбивали загальну ситуацію: пошук спільних основ у проблемах перекладу, що засвідчує, наприклад, постановка питання про саму можливість загальної теорії перекладу [8]; і навіть пошук місця питань перекладу у колі лінгвістичної проблематики. Згадаймо, що Ж. Мунен ставив на перших сторінках своєї книги питання про можливе включення проблем перекладу до теорії мовних контактів, поруч з питаннями білінгвізму. Енергія відцентрових сил виявилася у той період сильнішою. З головного енциклопедичного словника країни – "Большая советская энциклопедия", 1970–1979 рр. – було вилучено поняття 'переклад', представлене у по-

передньому виданні енциклопедії, і натомість введені дві окремі статті про художній і про машинний переклад. Згодом інтеграційні процеси подолали цей розкол, і у тлумачних словниках перекладознавчих термінів, що стали видаватися, фіксується вже практично загально прийняте синтезоване визначення.

Інтегруючі процеси не менш важливі й для розвитку теорії художнього перекладу. Синтез літературознавчого та мовознавчого підходів відповідає, по-перше, самій природі художнього перекладу як об'єкту теоретичного пізнання. По-друге, для цього вже виникають певні передумови у самому пізнанні. Зокрема, це інтерес до психології художнього перекладу [1], до тексту як визначальної одиниці перекладу у перекладознавстві, у мовознавстві – здобутки лінгвістики тексту, виявлення проблем, що тяжіють до об'єднання в окремий напрям – лінгвопоетику [2], який точніше, на нашу думку, було б назвати лінгвоестетикою.

Для розвитку інтеграційних процесів у теорії художнього перекладу особливий синтезуючий потенціал має поняття художнього образу, що є поняттям естетики і у перекладознавстві набуває специфічних ознак. Вони зумовлюються, по-перше, загальною специфікою художнього перекладу, по-друге, особливостями співвідношеннями форми та змісту у перекладі.

Загальна специфіка художнього перекладу формується природою художньої літератури як виду мистецтва, яке є однією із форм суспільної свідомості, своєрідним способом пізнання. Об'єктом пізнання є саме людське життя у його цілісності, яке мистецтво відтворює у формах художніх образів [6, с. 227]. Поняття художнього образу є одним із ключових у мистецтвознавстві, це загальна категорія художньої творчості. У цьому загальному смислі художній образ – це сам спосіб існування художнього твору, узятий з боку його виразності, вражаючої енергії та осмисленості [6, с. 728]. Він характеризується цілісністю духовного змісту, єдністю думок, почуттів та уявлень і виражається у конкретно-чуттєвій формі [6, с. 227].

Літературний твір є продуктом емоційного, образного, художнього, як його ще називають, мислення, який отримує свою матеріальну форму у процесі художнього мовлення. Основними одиницями образного мислення виступають уявлення та образи-уяви. У художньому мовленні уявлення та образи-уяви сплітаються у цілісну тканину, утворюючи образно-сміслову структуру літературного твору. Образний характер є основною диференційною ознакою, що відрізняє художнє мислення від мислення наукового, яке теж матеріалізується у словесній формі, але за своєю природою є понятійним, логічним, і його основні одиниці – це поняття [3, с. 714–715]. У науковому мовленні поняття організуються за логічними зв'язками, утворюючи понятійно-сміслову структуру тексту.

Отже, у художньому перекладі об'єктом відтворення є образно-смістова структура твору.

Конкретно-чуттєвою формою літературного твору, його духовно цілісного змісту, є текст, що створюється певними матеріальними засобами. Матеріальні засоби, якими створюється художній образ, взагалі відіграють важливу роль у класифікації видів мистецтва. Спосібом матеріального існування художньої літератури є мова. Відомо, зокрема що як будівельний матеріал для художнього тексту особливу цінність мають мовні одиниці з конкретним значенням та стилістичні фігури (порівняння, метафора, персоніфікація тощо). Вони найпридатніші для того, щоб викликати у нашій свідомості уявлення та образи-уяви. Образні мовні засоби вплітаються у тканину тексту, утворюючи його мовленнєво-мовну структуру, яка виступає матеріальною опорою образно-сміслові структурі літературного твору.

Через призму поняття художнього образу літературознавчий та мовознавчий підходи до художнього перекладу розрізняються за тим, як розглядається в об'єкті дослідження співвідношення художнього образу як способу духовного існування твору та мови як способу його матеріального існування. Іншими словами, різниця між літературознавчим та мовознавчим підходами до перекладу літературних творів виявляється як переважна або навіть виключна увага до однієї з його сторін. У дослідженні перекладу з літературознавчих позицій первинним стає образно-сміслова структура, а мова якщо й аналізується, то як засіб конструювання образно-сміслової структури. При мовознавчому дослідженні художнього перекладу безпосереднім предметом аналізу стає мова, а образно-сміслова структура виступає визначальним чинником функціонування мовних одиниць у конкретному творі, оскільки саме художній образ є найвищим критерієм при виборі адекватних засобів мови перекладу.

Отже, художній образ – двоплановий: у ньому є план духовного змісту і план матеріальної форми, тому безпосередньо дотичними до позначеної проблематики виявляються категорії форми та змісту. Зміст і форма – це філософські категорії, у взаємному зв'язку яких зміст, що є визначальною стороною цілого, є єдністю всіх складових елементів об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, протиріч і тенденцій, а форма є способом існування і вираження змісту [7, с. 621]. Форма – це насамперед зовнішній обрис, зовнішній вид предмета, зовнішній вияв якогось змісту, а також і внутрішня будова, структура, визначальний і водночас визначений порядок предмета, порядок протікання процесу [5, с. 489]. Зміст є "що" і "як" форми; є те, що наповнює форму і з чого вона здійснюється [5, с. 422]. Між формою та змістом існує тісний зв'язок, у якому провідну роль відіграє зміст. Проте, діалектика цього зв'язку така, що не лише зміни у змісті зумовлюють пристосування до них форми, а й зміни у формі можуть тягнути за собою зсуви у змісті.

Поняття форми вживається також у значенні внутрішньої організації змісту, і в цьому значенні проблематика форми отримує свій подальший розвиток у категорії структури [7, с. 621]. Отже, поняття образно-сміслової структури та мовленнєво-мовної структури художнього твору повністю відповідають філософському тлумаченню змісту та форми у поглибленому розумінні, розвиненому до поняття структури, що тлумачиться як сукупність усталених зв'язків об'єкта, які забезпечують його цілісність [5, с. 438].

При перекладі мовно-мовленнєва структура художнього тексту, створена засобами вихідної мови, замінюється на іншу, створювану засобами цільової мови; при цьому образно-сміслова структура твору має залишатися, в ідеалі, незмінною. Саме ця обставина – наявність двох матеріальних форм в одній образно-сміслової структури твору, яка є субстанцією ідеальною, і становить основну перекладознавчу специфіку поняття художнього образу. Предметом пізнання стає триада, у якій важливі співвідношення двох мовно-мовленнєвих структур і одночасно – відношення кожної з них до образно-сміслової структури. З викладених міркувань випливає, що адекватний теоретичний і практичний підхід до перекладу літературного твору має бути комплексним і враховувати як ідейно-образну структуру твору (літературознавчий вимір), так і його мовленнєво-мовну структуру (мовознавчий вимір). Переважна увага до однієї з цих двох сторін художнього образу веде до змін у співвідношенні між формою та

змістом твору, тобто до зміни художнього образу. Якщо перекладач неповідно враховує мовленнєво-мовну структуру твору і зосереджується на відтворенні його образно-сміслової структури, остання може значно змінюватися у його суб'єктивному сприйнятті, що веде не до перекладу, а до інтерпретації. Переважна увага до мовленнєво-мовної форми веде до буквалістського перекладу. При буквалістському перекладі стратегія перекладача, незалежно від того, свідомо вона чи неусвідомлювана, полягає у максимально точному відтворенні форми оригіналу. Як зазначає Л. Коломієць, "Головною для буквалістичного перекладу, звичайно ж, є мовна організація (лексичний склад та граматична структура) тексту оригіналу, тому слово у його звуковій та морфологічній формах і синтаксичних зв'язках тут виступає основною одиницею перекладу. При цьому смисли вихідного тексту зводяться до рівнів звуку (рідко), слова чи мінімальної синтагми" [1, с. 129]. Буквалістський переклад веде до втрати естетичної цілісності тексту.

Ще одним аспектом проблеми є методологія аналізу, який теж має бути комплексним і поєднувати методи літературознавчого та мовознавчого аналізу. У літературознавстві існує великий досвід аналізу образно-сміслової структури художніх творів. У мовознавстві дотичні до проблеми художнього образу питання розглядаються у стилістиці та лінгвістиці тексту. Дослідження художнього стилю зосереджується переважно на виявленні часто вживаних і характерних для стилю мовних одиниць, аналізі експресивних засобів вираження (насамперед тропів), особливостей індивідуального стилю. У лінгвістиці тексту цілісність тексту досліджується переважно у площині мовних одиниць, що забезпечують його зв'язність та єдність. Проте цілісність художнього тексту як основної одиниці перекладу формується саме художнім образом як естетичною категорією, тому для перекладознавства особливе значення має система мовних засобів, яка утворює мовленнєво-мовну структуру твору і не може бути визначена без урахування даних естетики. Сучасний стан розвитку лінгвістики художнього тексту та стилістики художнього мовлення є недостатнім для теорії перекладу, що значно ускладнює перекладознавче дослідження художнього образу як проблеми перекладу. Проте досвід лінгвоестетичного аналізу у перекладознавстві все ж таки існує. Блискучим прикладом поєднання літературознавчого та мовознавчого підходів є глибокий, тонкий і всебічний аналіз відомого лермонтовського перекладу вірша Г. Гейне – "На севере диком", – проведений А. Федоровим та Є. Еткіндом [4, с. 167–168; 9, с. 26–30]. Порівняльний аналіз охоплює всі елементи мовленнєво-мовної структури твору і його образно-сміслову структуру, а також зміни у мовленнєво-мовній структурі перекладу відносно оригіналу, які призводять до змін у структурі образно-смісловій.

1. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на мат. перекл. з англ., ірланд. та америк. поезії). – К., 2004.
2. Корольова А.В. Теорія художнього мовлення в контексті лінгвоестетичної парадигми // Мовні і концептуальні картини світу : 36. наук. праць. – К., 2003.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К., 2006.
4. Федоров А.В. Творчество Лермонтова и западные литературы // Литературное наследство. – М., 1941. – Т. 43–44.
5. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е. Губский, Г. Кораблева, В. Лутченко. – М., 2000.
6. Философский энциклопедический словарь / Под ред. С. Аверинцева. – М., 1989.
7. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.
8. Швейцер А. Возможна ли общая теория перевода // Тетради переводчика. – М., 1970. – Вып. 7.
9. Эткінд Е.Г. Поезія і переклад. – М.; Л., 1963.

Надійшла до редколегії 20.03.06

МАГІСТЕРСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПЕРЕКЛАДУ І СУЧАСНА ФРАНЦУЗЬКА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

Присвячено магістерським дослідженням з перекладу сучасної французької художньої літератури.

This article deals with the master's translation's researches and the modern French literature.

Останнім часом студенти перекладацького відділення (тут ми говоритимемо лише про майбутніх перекладачів з французької мови) сумлінно пишуть і захищають іноді просто велетенські магістерські дослідження (іноді понад 100 сторінок комп'ютерного набору!), сумлінно ж заносючи до списку використаної літератури "не менше п'ятидесяти позицій" і дбаючи про те, щоб згадати видання після 2000 р., публікації членів кафедри... Звісно, прискіпливий розбір стилістичних засобів Рамкової конвенції, можливо, і дуже на часі, але всього розмаїття, усього багатства тих засобів на таких текстах не засвоїти. Щороку сумлінно складаються десятки глосаріїв з найнесподіваніших і найоригінальніших галузей, які обіцяють занести до комп'ютерів на кафедри і використовувати ("практичне значення роботи"), де лише можна! Не заносять і не використовують, зате в одного і того ж керівника з проміжком у два роки пишуть (щоправда, бакалаврську) роботу, присвячену укладанню глосарію з термінології виробництва сирів і... молочної промисловості... Можливо, поглиблена сирна, косметична, машинобудівельна термінологіядесь і знадобиться, але у своїх знаннях французької літератури студенти дійшли хіба що до Франсуази Саган. Парадокс, але за більшої відкритості кордонів, за більших можливостей відвідати Францію (щоправда, для студентів французьких філологів та перекладачів, а за одне і їхніх викладачів посольство Франції в Україні стає явним не передбачає), мало хто знає, що у Франції ще є якісь, навіть молоді, навіть цікаві письменники. Не знають навіть не такого вже й молодого й новітнього Пеннака (модного ще наприкінці 80-х минулого сторіччя), не знають Анну Гавальду 1970 р. народження, не знають Франсуазу Дорен, не знають П. Бордажа [3], не знають, що в 2006 р. Франція зачитується "Самаркандом" і... детективами киянина Куркова.

Можливо, надто обмежені в годинах курси зарубіжної літератури нездатні охопити увесь шанований світовий доробок, але ж мають бути і спецкурси [1]. У далекі семидесяті проф. Тетяна Якимович читала спецкурс про сучасний французький театр, куди входив й "інтелектуальний театр", доц. Вадим Пашенко читав курс сучасної французької літератури. Для того, щоб ознайомитися із франкомовною літературою, студентам, які впродовж п'яти років вивчають французьку мову з усіма її тонкощами, не потрібні переклади [2]. Або коментовані власні переклади можуть стати об'єктом дослідження в їхніх бакалаврських, дипломних та магістерських роботах. Адже шалено розрекламована "Програма Сковороди", якою посольство Франції в Україні буцім-то підтримує переклади найвідоміших сучасних авторів в Україні, мало що дає. Як можна вважати сучасними М. Пруста (за переклади його творів перекладач А. Перепада отримав навіть премію!), чи "Пісню про Роланда", чи нещодавній "повний" переклад "Гаргантюа та Пантагрюеля" Фр. Рабле (того ж таки А. Перепаді, який, вважаючи себе майстром стилізації усіх фундаментальних творів, не завжди відтворює їх адекватно (і Пруст, і Рабле швидше за все перекладалися як не зовсім повністю, то все ж за допомогою російських перекладів!). Свого часу на початку 70-х рр. минулого сторіччя "прикрасивши" "Маленького принца" Сент-Екзюпері "деренчливою гортопхайкою", А. Перепада не завжди має рацію й у своїх останніх пошуках. Ми не буде-

мо тут заглиблюватися в панську манірність української мови романів М. Пруста в перекладах (можливо, стилізація під 20-ті рр.), але чому "народ Ізраїлю" (саме так у М. Пруста, який і сам належав до того народу) у перекладі має звучати як "жиди"? Можливо, останнє слово до певних історичних подій і могло вживатися як нейтральне, але відтоді набуло надто негативної і надто болючої конотації, аби так "удосконалювати" український переклад. У передмові до українського перекладу "Гаргантюа та Пантагрюеля" А. Перепада захоплюється "відкриттям": "ширінька", даруйте, у якійсь місцевості називається "кріслом". Наводиться і глосарій слів, які, на думку перекладача, має зробити переклад "смішнішим" для читача (до речі, серед тих слів багато кальок із французької мови, до яких українська має прямі відповідники). Чи стануть смішнішими лайки і вульгаризми, невідомо. Тут теж слід не перегнути палку, бо не в "кріслі-ширіньці" суть, а в глибокій закодованій філософії і т. ін. На нашу думку, у такому перекладі слід було спиратися на реалії української цивілізації, чудово описані у М. Гоголя, Г. Квітки-Оснот'яненка, І. Котляревського, Тимченка.

Все ж чомусь в описі вбрання в розділі про Телемський монастир в українському перекладі вдаються до його "реформи", хоча в "Пані Халевському", та й у Гоголя швидше вдалися б до ревізії...

Загалом, звісно, показово, що про старе не забувають, але ж де нове? Воно не варте уваги? Бракує вульгаризмів, чи не дадуть за нього премію, щоб потім у передмові до Рабле згадувати, як перекладач фотографувався під його пам'ятником? Чи, можливо, той, хто перекладає сучасників, не такий "великий"? Однак сучасники мають знати сучасників, особливо молоді.

Чим приваблюють твори А. Гавальди? Чому проблеми Рабле мають бути ближчими? Бо він висміював церкву? Але ж зараз відбувається відродження релігії і релігійного виховання українських дітей! Невже їм допоможе лайка з нарешті "повного" українського перекладу роману Фр. Рабле "Гаргантюа і Пантагрюель"? А якщо переклад здійснено для вузького кола фахівців, то чому він фінансується з програми, яка могла допомогти познайомитися із сучаснішим твором, наприклад, 2000 р.?

На матеріалі роману молодшої французької письменниці Анни Гавальди (нар. 1970 р.) "L'échappée belle" (2002) свого часу ми досліджували особливості еволюції мови сучасної французької молоді.

Твір А. Гавальди – помітне явище в сучасній французькій літературі.

Письменниця, що належить до наймолодшого покоління, у невеликому за обсягом романі (126 стор.) відтворює мовну картину світу французької молоді початку XXI ст., творі тісно перегукується з усталеними "Речима" Ж. Перека, хоча в останніх зображені лише "підступи", початки "суспільства споживання", яке повною мірою розквітло у Франції через сорок років після написання Ж. Переком його роману [8]. У Перека покоління 60-х рр. минулого сторіччя лише мріє про добробут, у якому заживе, тому й мовні, стильотворчі засоби підкорені мріям героїв і вагомим елементом, який формують контекст, виступають часи абстрактні, переважають форми на -ait (Imparfait, Plus-que-Parfait de l'Indicatif, Conditionnel, Subjonctif), особливого значення набуває Passé Simple, як маркер відірваної дії від реальності, подекуди її ірреальності, на тлі сухих одноманітних суб-

стантивних перерахувань "речей": "Ainsi rêvaient-ils, les imbéciles heureux: d'héritages, de gros lot, de tiercé. La banque de Monte – Carlo s'élevait; dans un wagon d'asile, une sacoche oubliée dans un filet; des liasses de gros billets; dans une douzaine d'huîtres, un collier de perles. Ou bien une paire de fauteuils, Boule chez un paysan illettré de Poitou" [7, p. 94].

У Гавальди "суспільство споживання" вже реальність, тому й часи цілком реальні, Présent de l'Indicatif, Passé Composé та все, чого вимагає узгодження часів. Синтаксис надзвичайно простий, переважають паралельні конструкції, повтори:

"Simon est comme nous. Il n'aime pas les engueulades de fin de banquets. Il n'aime pas se frotter aux gens. Il dit que c'est de l'énergie mal employée, il dit qu'il faut garder ses forces pour des combats plus intéressants et ajoute que les gens comme son beau-père sont des batailles perdues d'avance..."

Il pense aux cabanes de Théo.

Il pense au moment où il prendra son petit garçon par la main et s'enfoncera avec lui dans les sous-bois silencieux..." [5, p. 28–29].

З безконечного простору і часу Гавальда фіксує крихітний відтинок, здається, геть не дбаючи про те, чи зрозуміють її роман роки через тридцять. Бо організуючим елементом у творі виступають, перш за все, імпліцитні іменникові синтагми – відображення речей, притаманних лише французькому суспільству кінця ХХ, початку ХХІ ст., це повсякденне життя, з його безконечними телеіграми, які традиційним призом мають "Voyage au soleil", схоже до телефільмів, де 70% часу герої зчитують "вельми цікаву" для них інформацію з екранів комп'ютерів, хоча при перекладі фільмів великого значення набуває "картинка", зображення, яка може замінити лакуни при перекладі. Отож, у Гавальди ми маємо "dépositaire Clinique et revendeuse Guerlain" [5, p. 13], "exploitant double générateur d'azote à la vitamine B 12 de chez Estée Lauder" (p. 15), "la pochette Biotherm et le sac Lancel" [5, p. 17], "salle de bains Kaufman and Broad" [5, p. 12], "autocollant Nigloland", "des caleçons Célio", "les prix du Casto et du Leroy-Merlin" [5, p. 23] тощо.

Як тут бути перекладачеві? Давати окреме тлумачення наприкінці? Замінити відомими фірмами в Україні? Випустити, повністю нейтралізувати?

Якщо з контексту досить легко здогадатися, що "ses Persol" – окуляри:

– On peut savoir combien ? demanda-t-elle en ajustant ses Persol [5, p. 12] – те ж, що й "demi-lunes" зі сторінки 16, бо далі, на сторінці 18, вона "range ses lunettes dans leur étui, l'étui dans la pochette Biotherm et la pochette Biotherm dans le sac Lancel". Зрозуміло, що окуляри покладено до футляра, а ось куди футляр?

"Salle de bains Kaufman&Broad" теж можна було б замінити на "джакузі", за контекстом:

"Elle est allée boudier dans sa salle de bains Kaufman&Broad (je me souviens de notre première visite... Elle, une espèce d'échange en mousseline blanche autour du cou, virevoltant entre ses plantes vertes et commentant son Petit Trianon (у перекладі можна замінити звичнішою, теж імпліцитною, синтагмою – символом розкоші – "Версаль") avec des glouglous dans la gorge: "Ici la salle à manger conviviale. Ici le salon confortable..." [5, p. 21].

Для сучасного українця звичними стали вже такі реалії "західного життя" як автомат для кави (machine à café), toboggan, plateaux McDonald's, échange des cartes Pokémon [5, p. 25], хоча, зокрема, студентам магістерської групи перекладацького відділення довелося пояснювати, що то за освіжаючі (дезінфікуючі) серветки можна діставати з косметички ("elle a sorti une lingette d'alcool de son vanity" [5, p. 24]). Так само з контексту зрозуміли

"l'ampadaire Art déco et sa 607" ("шістсотсімки", – шістки тощо увійшли й до української розмовної мови).

Складніше зі спогадами дитинства героїні. Зрештою, і в 60-х, у Перека, надибуємо довжелезні перерахування географічних назв, міст, вулиць, тогочасних паризьких кінотеатрів, фільмів, музичних творів чи витворів мистецтва, з якими у перекладача жодних проблем не виникло, бо, зрештою, давно увійшли ті назви до загальнолюдського надбання, і цілком зрозуміло, що саме герої в мріях збираються викрасти:

"Ils sauraient où trouver la petite vierge du douzième, le panneau ovale de Sebastiane del Piombo, le lavas de Fragonard, les deux petits Renoirs, le petit Boudin, l'Atlas, le Max Ernst, le de Staël... les faïences de Delf" [7, p. 96]. Тут маємо звичну і для української мови метонімію, яка, однак, може бути й пояснена в перекладі: дві невеличкі картини Ренуара тощо.

В А. Гавальди маємо: "Notre enfance, nos solitudes, nos premiers ba-ris et nos projets d'avenir. Les dessins d'Hugo Pratt. La scène où Clint Eastwood se frotte les yeux, – алюзії на речі, мало кому відомі в Україні, хоча, звичайно, Хуго Пратта можна було б і замінити Уолтом Діснеєм, або ж уточнити, чим уславився той Пратт, хоча, звичайно, це не відтворить картину світу ровесників А. Гавальди, – Les bals du 14 Juillet à Villiers. L'odeur des coings dans la cave. Nos grands – parents, nos rêves de Mobyette et nos veilles d'examen. Les Jonathan, L'Espace bleu entre les nuages et Kate, surtout... La découverte des Monsieur Jean. Sylvia d'Howard Fast et Marcello Mastroianni dans Les Yeux noirs" [5, p. 32].

І наостачу, наприкінці, найулюбленіше, найважливіше для героїні-оповідачки:

"Sitôt la guitonne du péage franchise, j'ai enfoncé ma cassette dans l'autoradio.

Anna's song de Marvin Gaye, Goldman, Les filles faciles, Burn on down de Ben Harper, Sheila, Comme les Rois mages en Galilée, Keith Jarrett, Gloria Gaynor, I will survive, Maceo Parker, Paolo Conte, Joe le taxi, Ismaël Lo, Oryema, les volutes de Bashung, sa façon de dire: j'cloue des clous sur les nuages, cââârrrrramels, bonbons et chocolats avec Dalida, Curtis Mayfield, Bruce Springsteen, The River et Hungry Heart, T'es plus jolie que jamais de Boby Lapointe, sauf le coeur, ton coeur n'a plus la chaleur que j'ai-mais et la maman des poissons et celle d'Eddy Mitchell, M'man, j'viens tout juste d'avoir mes quatorze ans... Mexicooooo roucoulé par Luis Mariano, Jeanne Moreau dans le tourbillon de la vie et le pouh pouh ni douh de Marilyn, La javanaise et puis j'aime les filles. Si vous êtes comme ci, téléphonez-mi, si vous êtes comme ça, téléphonez-moi, Post de Björk, Je danse le miiiya d'J AM, Kathleen Ferrier pour Mahler, Glenn Gould pour Bach et Rostropovich les suites pour violoncelle seul, le poulailler d'Alain Souchon, son ultra moderne solitude, Alpha, Come from Heaven, la chanson douce d'Henri Salvador, celle-là même que me chantait ma maman, et qu'en suçant mon pon-ceau, j'écoutais en m'en-dormant, Kent, on fait c'qu'on peut avec c'qu'on a, Dalida encore, Il venait d'avoir dix-huit ans, il était bôôô comme un enfant, Bob Marley bien sûr, Marvin toujours et Ferré" [5, p. 124].

Ці перерахування дуже важливі для структури твору. Це ніби звукове обрамлення. А. Гавальда продовжує традицію таких письменників як Р. Роллан, у творях якого звучить музика Бетховена, Б. Біан з апогеєм джазу, А. Мішо з новаторськими пошуками "музичного словотвору", елементи якого зауважуємо й у Гавальди, у наведеному вище уривку (по 4–5 "à", "ô", "i", слова, зумисне написані по складах, відтворення специфічної мови). Це теж специфічний світ, що звучить, доступний для розуміння лише автору і вузькому колу реципієнтів, пов'язаних з автором певними часовими та просторовими категоріями. Твір цей теж живе за своєю

внутрішню логікою, за законами "закритого коду", відомого лише авторів [6, с. 48]. Гавальда перелічує лише де авторів, де назви, які, як, знову ж таки, у теле-грі французького телебачення "Facile à chanter", де пісню треба вгадати за першими нотами, мають викликати тільки їй (чи її героїні) відомі спогади, емоції, почуття, вони наділені тільки їй відомими конотаціями, які розгадати перекладач практично неспроможний. Можна, звичайно, деякі назви перекласти, імена та прізвища транскрибувати, відправити реципієнта перекладу прослухати відповідні твори, але від цього імпліцитне не стане експліцитним. Тут усе набагато складніше, ніж коли у своєму перекладі французькою мовою професор Сорбонни Мішель Окутюм'є гоголівські "леса, полные мрака", пропахчусь м'ятою:

"Недвижно, вдохновенно стали леса, полные мрака, и кинули огромную тень от себя" ("Майская ночь").

"Immobiles, inspirée les forêts figent, gorgées de menthe, et projettent au loin une ombre gigantesque" [6, p. 81].

Зрештою, простий французький читач, знайомий з М. Гоголем (й українською ніччю) лише з перекладу, сприйме духмяність лісів тільки як екзотику, хоча морок лісів у Гоголя семантично далеко небайдужий і готус читача не до веселої розваги в духмяному лісі, а до страшної романтичної оповіді.

Для героїні А. Гавальди вся та музика така важлива, що розчулює її до сліз. Увесь твір будується як емоційне, музичне ціле, коротенькі, дуже ємкі діалоги структурують навіть монологічні роздуми героїні. Особливе місце відводиться субстантивному стилю. Коли емоції переповнюють, фрази стають уривчасті, номінальні, одночленні:

"La prochaine fois, je me stabiliserai, tu sais, j'en trouverai un. Un bon garçon. Un gentil. Un Blanc. Un fils unique. Un courageux. Si c'est vrai. Un qui a le permis et la Golf!...

Un non-fumeur. Un avec l'autocollant Nigloland sur le pare-brise arrière... Un fiancé à qui j'irai acheter des caleçons Célio pendant ma pause déjeuner... Oui, un bon bougre, un gars simple. Carré. Fourni avec les piles et le livret de Caisse d'Epargne..." [5, p. 23]

Легкий для вираження, бездоганний для сприйняття ритм, структурований ще й наскрізним повтором носових. Українською, звичайно, можна відтворити синтаксичне членування періоду, проте ритм та музика будуть змінені, перш за все, внаслідок різної довжини слів, відсутності носових в українській мові, але у французькому тексті короткі означення до ідеального чоловіка (якого героїня ні за що не хотіла б мати) звучать ще і як назви престижних фірм і несуть те ж семантичне навантаження, бо то має бути престижний "chouchounou des PTT".

До речі, прагматично маркована молодіжна лексика, як та, що стала предметом численних досліджень на матеріалі оригіналу та перекладів роману Р. Мерля "За склом" [8, с. 49], для твору А. Гавальди не є такою характерною, як, скажімо, для сучасних молодіжних чи детективних телевізійних серіалів про молодь (наприклад, "Cordier, juge et flic").

Можливо, через те, що героїня вже вийшла з учнівського віку і зараз займає дещо інше життєве становище, щоб на все вигукувати, як деякі французькі ліцеїсти на дводенних іграх у Європарламенті в 1995 р. "bordel" (очевидно, універсальне слово, яке замінило "ліцеїстський набір" 70-х ХХ ст. "merde", "mec" ("type"), "boîte").

А. Гавальда знаходить інші, як не дивно, нормативні й виразніші засоби для передачі емоцій в оповіді від першої особи. Так, розмовна лексика присутня, бо інакше ніяк не передати емоції, які переповнюють молоду героїню, але вона аж ніяк не робить мову персонажів вульгарною (варту лише порівняти її з тим, що звучить з екранів наших телевізорів у мало не всіх перекладних фільмах, де перекладачі прагнуть якомога точніше й повніше відтворити всілякий сленг, або й не перекладачі,

а самі автори діалогів, особливо у фільмах російських, які, здається, поставили собі за мету усе населення пострадянського простору навчити якнайдосконаліше "богати по фені"), молоду героїню, як і героїв попередніх поколінь, хвилюють споконвічні мирські проблеми, їй нестерпні обмеженість, егоїзм, міщанство зовиці:

"Là, le plus difficile c'est de garder notre sang-froid jusqu'à la cuisine, mais quand enfin on y est, on se met à glousser comme des bécasses. Si maman passe par là, elle dit: "Ce que vous êtes mesquines toutes les deux..." Lola répond offusquée: "Euh, pardon, ça m'a quand même coûté plus de six cents balles, cette connerie! Et nous pouffons de nouveau en nous tenant les côtes au-dessus de lave-vaisselle" [5, p. 17–18].

Просторічне порівняння "glousser comme des bécasses" чи "cette connerie", яка коштувала "cents balles" швидше сприймається як продовження традиції Фр. Рабле та Р. Роллана.

Найгрубшу лексику чуємо з вуст батька Наталі (але це вже далеко не молодий чоловік), який ненавидить іногородців, які заповнили Францію (зокрема, арабів), і слова якого болісно неприємні героїні:

"D'ailleurs, dans la famille de Nathalie, on a vite fait de se déboutonner au milieu du repas et de parler des Arabes.

Le père de Nathalie, il dit "les crouilles".

Il dit: "Je paye des impôts pour que les crouilles fassent dix gamins".

Il dit: "J'te fouterai ça dans un bateau et je te torpillerais toute cette vermine, moi!"

Il aime bien dire aussi: "La France est un pays d'assistés et de bons à rien. Les Français sont tous des cons".

Et souvent il conclut comme ça: "Moi, je travaille les six premiers mois de l'année pour l'Etat alors qu'on ne vienne pas me parler des pauvres et des chômeurs, hein! moi je travaille sur deux pour que Mouloud ait de quoi se payer les Nike pour aller faire chier le bon peuple alors qu'on me fasse pas de leçon de morale!"

У цитованому вище уривку не лише відверто вульгарна лексика, а й просторічні конструкції (J'te fouterai ça dans un bateau et je te torpillerais toute cette vermine, moi! тощо), але це мова чоловіка недалекого і некультурного:

"Son père est gérant d'un Casino (les petits pois, pas le terrain de jeux) et c'est en le voyant, au bout de son allée dallée, entre son lampadaire Art déco et sa 607, que j'ai vraiment compris le sens du mot fat. Ce mélange de force tranquille et de suffisance. Cet inébranlable contentement de soi-même. Ce gilet bleu ciel tendu sur ce gros ventre et cette façon étrange de vous tendre la main sans jamais vous voir vraiment.

J'ai honte en pensant à ce déjeuner. J'ai honte et je ne suis pas la seule. Lola et Vincent ne sont pas fiers non plus, j'imagine...

Simon n'était pas là quand la conversation a dégénéré. Il était au fond du jardin. Il construisait une cabane à son fils.

Il doit avoir l'habitude, lui. Il doit savoir qu'il vaut mieux s'éloigner du père Molinoux quand il se débraguette..." [1, p. 27–28].

Як бачимо, Гавальда особливо не коментує сказане батьком зовиці, вводячи його мову сухим "Il dit...". Від цього ще виразнішою стає огидність сказаного. Собі оповідачка дозволяє лише одне сильне, але, зрештою, нормативне дієслово (il se débraguette), якому, щоправда, передує дієслово "dégénérer" стосовно розмови, яке ніби в стилістичному прийомі градації приводить до остаточного визначення поведінки Муліну, – ніби найсильніший акорд, який обривається трьома крапками.

І в цитованому уривку фрази дуже короткі, будуються з повторенням ненаголошеного займенника чоловічого роду третьої особи однини "il", але від того багатократного повторення з дієсловом у Présent de l'Indicatif

абзаци оформлюються ніби рядки віршу з наскрізним повтором – римою "il".

Гавальда показує себе і віртуозним майстром портрета, хоча вони не позбавлені "кодової лексики для втаємничених".

Періодам, оформленим здебільшого фразами, конструйованими із займенником третьої особи однини, протиставляється період, що оформлюється фразами з ненаголошеним займенником першої особи множини "nous":

"Oui, c'est ainsi que nous nous réconfortons. En nous rappelant que nous sommes jeunes et déjà trop lucides. Que nous nous tenons à mille coudées au-dessus de la fourmière et que la bêtise ne nous atteint pas tant que ça. Nous nous en moquons. Nous avons autre chose. Nous avons nous. Nous sommes riches autrement" (по суті, це маніфест молодого покоління)...

А далі фрази з безособовим займенником "il":

"Il suffit de se pencher à l'intérieur..."

Il y a plein de choses dans notre tête. Plein de choses très éloignées de ces borborygmes racistes. Il y a des musiques de films, des poèmes récopiés dans de vieux agendas, des pages arrachées, des souvenirs heureux, des souvenirs affreux, des chansons et des refrains sur le bout de nos langues. Des cassettes mille fois rembobinées et des disques rayés. Notre enfance, nos solitudes, nos premiers baisers et nos projets d'avenir" [5, p. 31–32].

Останній абзац саме і свідчить про виокремлення своєї, особливої картини світу молодого покоління, від-

мінної навіть від картини світу інших поколінь самих французів, того світу, до якого доступ є лише посвяченим, зі своїми реаліями, алюзіями, своєю мовою, своїми конотаціями, що ще раз підтверджує тенденції, уже давно помічені етнологами [7], як ніби й до зближення, так і до виокремлення, усамітнення, віддалення народів певних ареалів і їхніх культур. Можливо, ці тенденції мають спонукати і до пошуків нових підходів, нових шляхів у вирішенні перекладацьких проблем, до вироблення якоїсь зовсім іншої методології їх вирішення.

Дана публікація лише порушує проблему, але аж ніяк не претендує на вичерпність, тому ми виключили із цього вже здійснений аналіз книги французького автора П. Бордажа (пер. 1965 р.) "Євангеліє від змія" (2001).

1. Венгерівська М.А. Процеси виокремлення, специфікації комунікації за загальної тенденції глобалізації та питання перекладності // Питання семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К., 2004. – Вип. 5. 2. Венгерівська М.А. Специфіка мовного прочитання світу // Провідні лінгвістичні концепції кінця XX століття, тези Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 26–27 листопада 1996). – Л., 1996. 3. Bordage P. L'Evangile du Serpent. – P. 2001. 4. Cuisenier J. Europeas a Cultural Area. – The Hague; P.; N.-Y., 1979. 5. Gavalda Anna. L'échappée belle. – P., 2002. 6. Gogol. Les Soirées du hameau. – P., 1989. 7. Perec G. Les choses. – P., 1970, Lederer M. La traduction aujourd'hui. – P., 2001. 8. Vengrenovska G.F. Le temps du verbe comme actualisateur du contexte (Глагольная форма в роли организующего контекста фактора, на матеріалі Романа Ж. Перека "Вещи") / Вісн. Київ. ун-ту. Іноземна філологія. – К., 1974. – № 8.

Надійшла до редколегії 16.05.06

I. Орлова, канд. філол. наук

ПРИНЦИПИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ МІЖДЕРЖАВНИХ УГОД

Досліджено лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості перекладу текстів міждержавних угод. Визначено основні принципи перекладу для створення рівноавтентичних текстів міждержавних угод іспанською та українською мовами.

The article focuses upon the study of cognitive and communicative peculiarities of translation of bilateral treaties. The main principles of translation from Spanish into Ukrainian in search to create equally authentic texts are established.

Із самого початку теоретичного вивчення перекладацької діяльності в центрі уваги дослідників знаходився процес перекладу, який розумівся як сукупність дій перекладача для створення тексту перекладу. У контексті сучасної когнітивної науки розробляється нова модель перекладу, основою якої є інтерпретація процесу перекладу як різновиду когнітивної діяльності людини, що передбачає взаємодію когнітивних та мовних структур індивіда.

Метою дослідження є визначення методів встановлення еквівалентності та адекватності у перекладі текстів міждержавних угод (ТМУ).

Об'єктом дослідження є тексти двосторонніх міжнародних угод між Україною, Іспанією та країнами Латинської Америки.

Обидва варіанти ТМУ мають рівну юридичну вагу, тобто є рівноправними, рівноавтентичними. Автентичність текстів передбачає, що кожний з них є самостійним відображенням предмету, умов, усіх положень угоди і в той же час повністю еквівалентний іншим за правовою дією. Отже, предметом нашого аналізу є визначення принципів створення рівноавтентичних ТМУ іспанською та українською мовами.

Новизна статті полягає в тому, що в ній уперше пропонується новий підхід встановлення еквівалентності перекладу, який поєднує лінгвокогнітивний та комунікативний підходи. Ця методика розроблялася у працях Снелл-Хорнбі [21], Д. Медсен [21], В. Хіл [18], А. Лефевр [19], В. Базилев [1, с. 179–182], А. Мухтаруліна [11, с. 14–19], Н. Семенова [16], М. Лук'яненко [9].

У процесі створення ТМУ різними мовами постає проблема перекладності, підґрунтям якої є теза про відмін-

ність картин світу та неможливість компенсувати ці відмінності засобами перекладу [10, с. 8]. Існує твердження, що кожна мова обслуговує свою правову систему, яка не схожа на інші, і відповідно, не може обслуговувати інші правові системи [6, с. 34]. Із залученням досягнень когнітивної лінгвістики проблема перекладності отримує нове вирішення. Ідеться про відтворення в тексті перекладу (ТП) концептів, тобто тих складних структурних елементів глибинного рівня ТМУ, які відображають зміст результатів усієї людської діяльності та процесів пізнання світу загалом [8, с. 56]. Теза про можливість втілення концептів у різномовних ТМУ ґрунтується на твердженні про існування певної кількості спільних для різних народів артефактів, що дає підстави говорити про наявність "світової концептосфери" [7, с. 44] і вроджену природу фундаментальних людських концептів, які, на думку вчених, є частиною генетичної спадковості людини [3; 4].

У процесі мовлення ми відтворюємо не тільки концепти, але і закріплені за ними лінгвістичні контексти, або, кажучи словами М. Бахтіна, ми "відливаємо" своє мовлення в готові форми стійких стереотипних мовних формул та "ритуалів". Ми вносимо в ці готові форми певні корективи, що вимагає ситуація спілкування, однак самі форми – основні "будівельні блоки" комунікації – зберігають свою ключову роль у її вербальному оформленні [2, с. 255].

Окрім присутності у ТМУ інтернаціоналізованих концептів, які виражаються клішованими мовними формулами, міжнародне право володіє накопиченим упродовж століть загальноприйнятим фондом понять та реалій, у процесі передачі яких національні мови користуються усталеними виразами. Зростаюча міждержавна співпраця постійно збільшує кількість міжнародно-

правових понять і реалій, спільних для багатьох юридичних і, відповідно, мовних систем.

Побудова фреймових моделей та аналіз їхнього мовного оформлення у ТМУ іспанською та українською мовами дозволяє визначити ступінь адекватності та еквівалентності відтвореної в перекладі інформації. Положення когнітивної лінгвістики дозволяють уточнити поняття еквівалентності та адекватності перекладу. Беручи до уваги здобутки сучасної теорії перекладу, еквівалентність визначається як семантична відповідність, а адекватність, як функціональна. Поняття еквівалентності та адекватності застосовуються не до всього тексту, а до конкретного типу інформації та способу її вираження у мові. У процесі трансформації смислового навантаження тексту оригінала (ТО) перекладач звертається до концептуальної системи ТО, представленої у вигляді фрейму, який передає інформацію концептуального, референційного, комунікативного і текстового характеру та має мовне вираження. Таким чином, ТМУ є еквівалентними на рівні концептуальної та референційної інформації, а текстова та комунікативна інформація має адекватне відтворення.

ТМУ поєднують риси предметно-центричного та акціонального фреймів. Договір може бути процесом, референційною ситуацією якого є *домовлятися*, та результатом, документом, у якому перелічені зобов'язання, що взяли на себе держави. Аналіз фреймової моделі ТО та ТП підтверджує універсальність концептуальних категорій ТМУ в іспанській та українській мовах. Відповідно, у ТО та ТП зберігається повна еквівалентність концептуальних моделей [13, с. 116–120].

Еквівалентність референційної ситуації ТМУ мовою оригіналу (МО) та мовою перекладу (МП) забезпечується перш за все тотожністю фреймової структури – однаковою кількістю слотів, їхніх характеристик та однаковим типом зв'язку між ними. Референційна інформація слоту реалізується в семантиці та граматиці висловлення. Вилучення та додавання у перекладі спричиняють порушення передачі референційної інформації.

Для встановлення адекватності перекладу слід відтворювати всі фактори комунікативної ситуації ТО. У ТМУ адресант та адресат спільні, мають спільну пресупозицію та мету висловлення, а самі тексти виконують одну функцію. На переклад впливають відмінності мовленнєвої норми оформлення комунікативної інформації в іспанській та українській мові. Перекладацькі трансформації такі як транспозиція граматичних категорій, транспозиція частин мови, актантні трансформації та трансформація засобів зв'язку, компенсують відмінності МО та МП у процесі активізації певного фрейму. У перекладі встановлюються відношення адекватності – різноманітності мовних утілень за умови змістової еквівалентності [12, с. 52–59].

З метою досягнення адекватності ТП слід зберігати особливості об'ємно-прагматичного членування, яке є засобом реалізації когнітивно-комунікативної настанови комунікантів. Аналіз об'ємно-прагматичної структури ТМУ виявив такі параметри, як топікальна, комунікативна, логічна та координативна єдності.

Топікальна єдність ТМУ полягає у тематичній послідовності формально-смилових частин тексту, яка підтримується маркерами та індикаторами зв'язку. Маркерами єдності називаються мовні одиниці адитивного, детермінуючого та відсылного значення. У ТМУ МО та МП їхню роль виконують слова-зв'язки (*así – так; también – також; a continuación – згодом; entonces – тоді*), вказівні та відносні займенники (*este, ese, aquel – цей, той; de la que, que – хто, що, який, чий, скільки, котрий*), присвійні займенники (*su, sus – їхні*) та дієприкметники, що не називають об'єкт, але вказують на нього (*dicho, mencionado, citado, expresado, indicado, referido, aludido, даний, наступний, згаданий, вказаний,*

той же). Займенник *mismo, той самий* використовується для підсилення значення: *En ese mismo día se presentó... – У той самий день...* Таку ж функцію виконує займенник *esta: ...por esta nuestra resolución de fecha...* Як правило, у перекладі цей займенник вилучається: *...згідно з рішенням від ...числа...*

У ролі індикаторів єдності, як у ТО, так і в ТП, виступають іменники та номінативні словосполучення, що називають суб'єктів угоди (*Partes Contratantes – Договірні Сторони*), саму угоду та її частини (*Acuerdo – Договір, Artículo – Стаття*). Усі мовні одиниці належать до концепту ТМУ.

Sin perjuicio al párrafo (1) de este Artículo, a los inversionistas de una Parte Contratante quienes, en cualquiera de las situaciones referidas en ese párrafo, sufren pérdidas en el territorio de la otra Parte Contratante [27, art. 4].

Не порушуючи умов пункту 1 цієї Статті, інвесторам однієї Договірної Сторони, які під час будь-яких подій, згаданих у цьому пункті, зазнають втрат на території іншої Договірної Сторони [24, ст. 4].

Внутрішньофразова єдність у МО та МП забезпечується вживанням відносного займенника *quienes – які*. Міжфразова єдність – співвіднесеність з іншими частинами угоди, реалізується за допомогою вказівних займенників *este – ця, ese – цьому*, та дієприкметника *referido – згаданий*, які вказують на інші статті та параграфи. В іспанській мові є три види вказівних займенників: *este, ese, aquel* на відміну від української, де їх всього два: *цей, той*, тому, у перекладі відбувається нейтралізація цієї різниці: *este – ця, ese – цьому*. У ролі індикаторів єдності виступають іменники *párrafo 1 – пункт 1, Artículo – Стаття, Parte Contratante – Договірна Сторона*, які називають інші частини угоди.

Комунікативна єдність забезпечується в ТМУ одним комунікативним ядром, до якого належить макротема та макрорема. Тема-рематична макроструктура ТМУ повністю збігається в ТО і ТП. У ТМУ ця структура утворюється в цілісному змісті тексту, коли інформація в одній частині тексту виступає в узагальнюючій формі як вихідний момент для викладу подальшого змісту. Макроремою та макротемою у ТМУ є формула:

El Reino de España y Ucrania, en adelante denominadas las Partes Contratantes... (T) Han acordado lo siguiente... (R) Королівство Іспанія і Україна (надалі Договірні Сторони)... (Т) погодилися про таке... (Р)

Тема-рематична структура ТМУ повністю зберігається у перекладі.

Для мови ТМУ найхарактернішими є такі типи суб'єктно-предикативної структури як імплікація та кон'юнкція. Логічна єдність ТМУ забезпечується однаковими прийомом у МО та МП, що пояснюється, по-перше, універсальністю категорій логіки, а також інтернаціональністю принципів укладання ТМУ.

Просторова єдність встановлюється за допомогою нумерації – членування тексту на пронумеровані частини, статті та параграфи. Структура ТМУ є універсальною та стандартизованою для ТМУ МО та МП. До неї входять такі частини: заголовок, преамбула, основна та заключна частини.

Відмінності мовного оформлення фреймів в іспанській та українській мовах можуть бути викликані граматичними, лексичними, синтаксичними особливостями мови та відмінністю вживання мовних одиниць у мовленні. Відмінності мовного вираження у ТМУ долаються шляхом трансформації та перифрази [14, с. 185–194].

Основні принципи перекладу ТМУ можна проілюструвати на прикладі однієї одиниці перекладу ТМУ, яка є мінімальною одиницею смислу ТО, що відтворюється у ТП. Вона є носієм інформації та має структурну організа-

цію. Одиниця перекладу є одиницею орієнтації перекладу, на її основі перекладач обирає стратегію перекладу.

Las Partes (СУБ'ЄКТИ) *Сторони* (СУБ'ЄКТИ) *realizarán* (ДІЯ) *el intercambio de la información del carácter confidencial* (ПРЕДМЕТ) *solo después de suscribir el Convenio interestatal sobre la protección mutua de los secretos estatales* (УМОВА) [26, art. 5].

Тип фрейму – акціональний; слоти та термінали фрейму – СУБ'ЄКТИ, ДІЯ, ПРЕДМЕТ, УМОВА;

комунікативні характеристики – перформативний комунікативний акт, колективний адресант (*Partes – Sторони*) [15, с. 50];

тактики спільного висловлення (*las Partes realizarán – Sторони зобов'язуються*) та наказу (вживання майбутнього часу у модальному значенні);

членування тексту на статті та пункти (абзаци);

імплікація, як засіб логічного зв'язку;

просте речення;

ядерні концепти: СПРАВЕДЛИВІСТЬ, БЕЗПЕКА, ВЗАЄМОДІЯ периферійні концепти: РЕЖИМ ТАЄМНОСТІ.

У перекладі відтворюються всі концептуальні та комунікативні характеристики ТО. Хоча на мовному рівні відбуваються трансформації номіналізації (*con el fin de asegurar – з метою забезпечення; después de suscribir – після укладання*), трансформація частин мови: неузгоджене означення, виражене іменником – узгоджене означення, виражене прикметником (*información del carácter confidencial – секретна інформація*), трансформація засобів зв'язку: означальне речення – означення (*información que se transmite recíprocamente – взаємно передана інформація; lá que se acumule – отриманої*), експлікації (*de acuerdo con las reglas de la protección de los secretos estatales de la legislación de cada país – згідно з діючими на їх території законодавчими і нормативними актами із захисту державних таємниць*). Незважаючи на всі трансформації, викликані відмінністю систем іспанської та української мов, зберігається семантична еквівалентність та функціональна адекватність.

Отже, особливості перекладу міждержавних угод та його відмінності від перекладу інших типів текстів є орієнтація ТМУ на зміст, форму й адресативність. Усі три аспекти є рівнозначними, на відміну від інших типів текстів, де домінує один з них, переклад стає можливим завдяки наявності універсальних концептів свідомості, які виражаються клішо-

ваними мовними формулами. ТМУ іспанською та українською мовами є рівноавтентичними текстами, у перекладі яких слід зберігати еквівалентність концептуальної й референційної інформації та адекватність – у процесі відтворення текстової та комунікативної інформації.

1. Базилев В.Н. Хаотические когнитивные процессы или можно ли говорить о переводе, ориентированном на теорию речевой деятельности? // Когнитивное моделирование переговорного процесса. – М., 1998.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
3. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. – М., 1996.
4. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языков. – М., 1999.
5. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Л. Безугла, Є. Бондаренко, П. Донець, А. Мартинюк, О. Морозова, В. Пасинок, Л. Піхтовнікова, Л. Солощук, І. Фролова, С. Швачко, І. Шевченко; За заг. ред. І. Шевченко. – Х., 2005.
6. Евинтов В.И. Многоязычные договоры в современном международном праве / В. Евинтов. – Киев, 1981.
7. Жукова М.Т., Величко Л.В. К вопросу о культурной адаптации текста перевода // Перевод: язык и культура. Мат. междунар. науч. конф. – Воронеж, 2001. – Вып. 4.
8. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкраст Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов // Когнитивные исследования в языкознании и зарубежной психологии. – Барнаул, 2001.
9. Лук'яненко М.Л. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах (на мат. творів А. Камю і Ж.-П. Сартра) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2006.
10. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М., 1985.
11. Мухтаруллина А.Р. Когнитивный аспект представления модальности в переводе : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, 1999.
12. Орлова І.С. Комунікативно-прагматичні особливості текстів міжнародних угод та їх переклад (на мат. паралельних текстів міжнарод. угод ісп. та укр. мовами) // Мова і культура: Науковий щорічний журнал. – К., 2004. – Вип. 7. – Т. VIII.
13. Орлова І.С. Концептуальна структура міжнародної угоди (на мат. паралельн. текстів міжнарод. угод ісп. та укр. мовами) // Мовні і концептуальні картини світу : 36. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 12. – 4.2.
14. Орлова І.С. Переклад міжнародних договорів у світлі когнітивної лінгвістики // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : 36. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 6.
15. Остин Дж.Л. Слово как действие / Пер. с англ. А. Медниковой // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 17.
16. Семенова Н.В. Когнитивный аспект представления подтекстовой информации в переводе : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, 2000.
17. Тарасова Е.В. Когнитивные основания системной организации речи // Висн. ХДУ. Сер. Романо-германська філологія. – Х., 1999. – № 424.
18. Gile D. Basic concepts and models for interpreter and translator training. – Amsterdam; Philadelphia, 1995.
19. Lefevere A. Traducción, reescritura y la manipulación del canon literario. – Salamanca, 1997.
20. Lvóvskaya Z. Problemas actuales de la traducción. – Granada, 1997.
21. Madsen D. A model for translation of legal texts // EST Congress Translation as intercultural communication: selected papers. Edited by Snell-Hornby. – Amsterdam; Philadelphia, 1997.
22. Seleskovitch D. Interpretation, a Psychological Approach to Translating // Translation, Application and Research. – N.-Y., 1978.
23. Snell-Hornby M. Estudios de traducción hacia una perspectiva integradora. – Salamanca; Almar, 1999.
24. Угода між Україною та Республікою Панама про сприяння та взаємний захист інвестицій. – www.rada.kiev.ua 25. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Перу про військово-технічне співробітництво. – www.rada.kiev.ua 26. Acuerdo entre el Gobierno de la República del Perú y el Gobierno de Ucrania para la cooperación técnico-militar. – www.congreso.gov.pe 27. Convenio entre la República de Panamá y Ucrania sobre la promoción y protección recíproca de inversiones // www.asamblea.gov.pa.

Надійшла до редколегії 15.05.06

М. Білан, здобувач

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ВІЙСЬКОВИХ СТРАТЕГІЧНИХ ДОКТРИН ЗБРОЙНИХ СИЛ ФРАНЦІЇ

Розглянуто лексико-семантичні трансформації при перекладі текстів військових стратегічних доктрин Збройних сил Франції. До найпоширеніших лексико-семантичних трансформацій таких текстів відносимо генералізацію, конкретизацію та модуляцію.

The article deals with the problems of lexico-semantic transformations while translation of the texts of French Armed Forces service regulations of strategic level. The most common lexico-semantic transformations are: generalization, concretization and modulation.

На сучасному етапі інтенсифікації співпраці між військовими інституціями України та Франції значно зросли обсяги перекладу доктрин, як різновиду статутних документів стратегічного рівня Збройних сил Франції. Це зумовило потребу у вивченні французьких військових текстів в оригіналі та перекладі, зокрема необхідність дослідження трансформаційних процесів при перекладі військової документації. Наразі питання перекладу військових документів представлені лише в окремих роботах Г. Стрелковського [13 ;14], Л. Нелюбіна [9], С. Петрова [11], Н. Климович [4], Р. Міньяра-Белоручева [7] та ін. Водночас особливості перекладу французького військового

статутного документа українською мовою залишилися поза увагою дослідників.

Зазначені вище чинники визначають актуальність дослідження проблем перекладу статутних документів стратегічного рівня.

Статутна документація стратегічного рівня визначає загальний алгоритм дій збройних сил і держави в цілому під час проведення будь-яких заходів за їх участю. Статутна документація стратегічного рівня – це документи, що використовуються на стратегічному рівні військової структури. Стратегічний рівень або стратегія – це "...складова частина воєнного мистецтва, його найвищий рівень, що

© М. Білан, 2007

охоплює теорію і практику підготовки країни та її збройних сил до війни, планування та ведення операцій стратегічного масштабу і війни в цілому" [2, с. 769].

У нашому дослідженні документацію стратегічного рівня поділяємо на військово-політичну документацію та військову документацію стратегічного рівня.

Військово-політична документація стратегічного рівня визначає засади загальної стратегії, тобто рівень, на якому держава або група держав визначає цілі безпеки на національному або багатонаціональному рівні і використовує військові національні ресурси для їх досягнення.

Військова статутна документація стратегічного рівня – це такий тип документів, у якому визначається загальне керівництво військовими операціями, розгортанням сил (засобів) у чіткій відповідності до визначених цілей на військово-політичному рівні [2, с. 711]. Виконаний аналіз текстів французьких статутних документів стратегічного рівня та їх перекладів українською мовою дав можливість визначити найпоширеніші типи військових статутних документів стратегічного рівня, а саме: концепцію та доктрину.

Метою нашого дослідження є вивчення закономірних лексико-семантичних трансформацій при перекладі військових доктрин стратегічного рівня.

Доктрина (doctrine) – це такий тип документа, у якому формулюються фундаментальні принципи, які визначають, як мають діяти збройні сили для досягнення цілі [15, с. 10]. Такі принципи мають імперативний характер, однак їх застосування вимагає уточнення. Доктрина визначає головні напрями розвитку операції та її можливі варіанти. У доктрині визначається, яким чином кожний рівень командування має розробляти та проводити військові операції, урахувавши цілі, поставлені вищим командуванням, засоби, які є в наявності, та загальну кон'юнктуру обстановки. Отже, доктрина – це сукупність загальних понять, виходячи з яких проводяться операції. За своїм ієрархічним положенням доктрина знаходиться відразу після концепції, тобто доктрина розробляється на основі концепції.

Проаналізувавши зміст військових доктрин, ми поділили їх на загальновійськові доктрини (*doctrines interarmées*) та доктрини застосування сил (*doctrines d'emploi*). Загальновійськова доктрина охоплює загальні питання життєдіяльності збройних сил (загальновійськова доктрина з попередження криз, загальновійськова доктрина застосування сил (військ) при проведенні операції, загальновійськова доктрина з організації управління під час операції тощо).

Доктрина застосування сил визначає загальні принципи, згідно з якими мають діяти окремі види збройних сил під час проведення різних типів операцій. Доктрина не має чітко визначеної структури. Зазвичай вона складається зі вступу, кількох розділів та висновків. В окремих випадках до такого документа можуть додаватися схеми, малюнки та інші наочні матеріали.

Аналізуючи проблеми перекладу військових стратегічних доктрин, зупинимося на лексико-семантичних трансформаціях.

Питанням дослідження перекладацьких трансформацій у різні роки займалися як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти (Л. Бархударов, Н. Іртенева, Т. Казакова, В. Карабан, В. Коптілов, В. Комісаров, Л. Латишев, Т. Левицька, Л. Нелюбін, Я. Рецкер, А. Фітерман, К. Клауді, П. Ньюмарк, Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне). Однак на сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення перекладацького поняття *трансформація*, так і не існує і їх чітко визначеної класифікації.

Проаналізувавши різні підходи до вирішення проблеми сутності перекладацьких трансформацій, ми поділяємо думку Л. Нелюбіна [10, с. 193], який у "Толковом переводческом словаре" дає шість визначень поняття трансформація: 1) Один з методів породження вторин-

них мовних структур, що полягає в закономірній зміні основних моделей. 2) Закономірна зміна основної мовної моделі, що призводить до створення вторинної мовної структури. 3) Інтерпретація вербальних знаків іншими знаками тієї ж мови. 4) Заміна одних фраз іншими, при цьому смисл залишається незмінним. 5) Основа більшості прийомів перекладу. Полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що призначена для передачі. 6) Спосіб перекладу, для якого характерний відхід від семантико-структурного паралелізму між оригіналом та перекладом.

На нашу думку, усі трансформації для військового статутного тексту слід поділити на такі групи: 1) формальні, 2) лексико-семантичні, 3) граматичні та 4) комплексні. До формальних трансформацій при перекладі військового статутного тексту ми відносимо такі різновиди, як транскодування та калькування. До лексико-семантичних трансформацій входять: конкретизація, генералізація та модуляція. Граматичні трансформації поділяються на: рекатегоризацію частин мови та частин речення, зміну типу речення, поділ та об'єднання речень. Трансформації можуть поєднуватися один з одним, набуваючи характеру складних комплексних трансформацій. З. Львовська [6] вважає, що між різними типами трансформацій немає глухої стіни, одні і ті ж трансформації можуть іноді бути спірним випадком, їх можна віднести до різних типів. Отже, це пояснює наявність комплексних трансформацій (антонімічний переклад, описовий та компенсація).

Розглянувши доктрину як різновид військового статутного документа стратегічного рівня, ми можемо констатувати, що при відтворенні текстів українською мовою характерним є використання лексико-семантичних, граматичних та комплексних трансформацій. У даній статті ми зупинимося на лексико-семантичних трансформаціях при перекладі доктрин стратегічного рівня сухопутних військ Збройних сил Франції. Лексико-семантичні трансформації виникають при відтворенні французьких лексичних одиниць шляхом використання українських слів та словосполучень у разі, коли їхні українські відповідники за формою та змістом не збігаються за своїм значенням з вихідною одиницею. Однією з причин наявності лексико-семантичних способів перекладу у французькій військовій мові є, на нашу думку, велика кількість слів із широкою семантикою, яким немає прямих відповідників в українській мові.

Погоджуючись, в основному, з визначенням типів лексико-семантичних трансформацій В. Комісарова [5, с. 167], вважаємо за потрібне уточнити їх щодо перекладу текстів військових стратегічних доктрин. Ідеться, зокрема, про такі типи:

- проста конкретизація (без додавання лексичних елементів);
- конкретизація з декомпресією;
- генералізація з вилученням зайвих компонентів;
- модуляція.

Переклад шляхом *простої конкретизації* маркується заміною слова або словосполучення із ширшим значенням на транслят зі значно вузьчим значенням, однак одна лексична одиниця оригіналу відповідає одній лексичній одиниці трансляту. У випадку *конкретизації з декомпресією* одній семі оригіналу в перекладі може відповідати декілька сем. Подібні трансформації відбуваються в тому випадку, коли французьке слово або словосполучення має два або більше словникових відповідників в українській мові. Наведемо приклади різних видів конкретизації:

L'évaluation des capacités adverses permet d'apprécier la validité des options entreprises, d'adapter la constitution et l'équipement des forces, de confirmer les choix

stratégiques, opératifs et tactiques et d'orienter la préparation des unités [19, с. 98].

Оцінка бойових можливостей противника дозволяє оцінити надійність обраних варіантів, пристосувати склад та озброєння сил, остаточно визначити стратегічні, оперативні та тактичні варіанти розгортання операції та відповідним чином організувати підготовку підрозділів.

У наведеному прикладі іменник *capacités* перекладається за допомогою словосполучення іменник + прикметник *бойових можливостей*, шляхом звуження значення вихідного слова та разом з декомпресією граматичної будови, іменнику оригіналу *capacités* відповідає словосполучення іменник + прикметник *бойових можливостей*. У словнику [3, с. 161] французькому іменнику *capacité* відповідає 6 відповідників української мови. Однак жоден із словникових відповідників не використаний для перекладу цього іменника й у даному випадку використовується транслат *бойові можливості* і відбувається так звана контекстуальна конкретизація разом з декомпресією. Випадки простої конкретизації ми спостерігаємо й при перекладі іменників *constitution* та *l'équipement*. У цьому випадку одному іменнику оригіналу відповідає один іменник транслату, що є прикладом простої конкретизації. Дієслово *confirmer* у транслаті замінено на словосполучення дієприкметник + дієслово *остаточно визначити*. У цьому випадку також відбувається конкретизація з декомпресією вихідного значення шляхом додавання означення *остаточно*. При подальшому аналізі оригіналу та перекладу ми спостерігаємо заміну французького іменника *choix* на український іменник *варіанти*. У цьому випадку простежується проста конкретизація змістового поля французького іменника разом з використанням контексту. Цікавим прикладом конкретизації з декомпресією, на нашу думку, є відповідник, знайдений перекладачем для дієслова *orienter*. Іменник був замінений трикомпонентним словосполученням *відповідним чином організувати*. У цьому випадку відбувся процес конкретизації разом з декомпресією смислового поля дієслова *orienter* з урахуванням контексту. Наведемо інший приклад:

Une telle évolution sera d'autant mieux assurée que sera reconnue sans ambigüité la légitimité de la construction européenne par tous les acteurs sur le continent, y compris la Russie [17, с. 17].

Подібний розвиток подій буде краще забезпечений, якщо буде визнано без будь-яких умов легітимність побудови європейської системи оборони всіма державами на континенті, включаючи і Росію.

У даному реченні французький іменник *évolution* замінений у транслаті на словосполучення *розвиток подій*, тобто здійснена контекстуальна конкретизація лексичної одиниці з декомпресією. Звертає на себе увагу відтворення в перекладі французького іменника *acteur* за допомогою номінатива *держава*, що є прикладом простої конкретизації.

Наведені приклади яскраво свідчать про те, що проста конкретизація та конкретизація з декомпресією є досить розповсюдженими у перекладах військових доктрин стратегічного рівня. Ми це пояснюємо досить великою частотністю вживання загальнозжовжених багатозначних слів. Слід зазначити, що конкретизуються в перекладі різні частини мови: іменник, прикметник, дієслово тощо. Головним фактором у виборі відповідника при конкретизації слугує контекст.

Генералізація, як спосіб перекладацьких трансформацій, прямо протилежний за своїм визначенням конкретизації. Під генералізацією ми розуміємо заміну одиниць французької мови, що мають вужче значення, одиницею української мови із ширшим значенням. При перекладі військових доктрин стратегічного рівня цей прийом застосовується значно рідше, ніж конкретиза-

ція. На нашу думку, це пояснюється особливостями французької термінології, одиниці якої мають більш абстрактне значення порівняно з їх українськими відповідниками. Наприклад:

En revanche, des risques nouveaux peuvent affecter sa sécurité et sa défense [18, с. 7].

З іншого боку нові загрози можуть впливати на її безпеку.

У наведеному прикладі два французьких іменники *sécurité et défense* були при перекладі замінені одним українським іменником *безпеку*, оскільки в українській військовій термінології термін безпека є ширшим за своїм семантичним полем, ніж французький *sécurité* та *défense*. Отже, з метою уникнення надмірності речення та дублювання понять у даному випадку був використаний спосіб генералізації.

Головним поясненням відсутності значної кількості лексичних одиниць, перекладених за допомогою генералізації, та наявності великої кількості лексичних одиниць, перекладених за допомогою конкретизації, є використання в доктринах стратегічного рівня загальнозжовжаної лексики з яскраво вираженим контекстуальним термінологічним значенням.

Під модуляцією (смісловим розвитком поняття) розуміємо заміну слова або словосполучення у французькій мові одиницею української мови, значення якої логічно виводиться зі значення вихідної одиниці. Прийом смислового розвитку полягає в заміні словникового відповідника при перекладі контекстуальним, логічно пов'язаним з ним. Сюди можуть належати різні метафоричні й метонімічні заміни. Якщо врахувати, що всі частини мови діляться на три категорії: предмети, процеси й ознаки, то предмет може бути замінений його ознакою, процес предметом, ознака предметом або процесом тощо. Наведемо приклад:

Conformément à l'instruction n°10100/SGDN/MPS/CD du 3 février 1993, le gouvernement fait procéder, en permanence, à l'analyse des situations internationales et européennes et à l'évaluation des risques et des éventuelles menaces pesant sur notre territoire (métropole et DOM/TOM) [18, с. 67]

Відповідно до інструкції n°10100/SGDN/MPS/CD від 3 лютого 1993 року, уряд у постійному режимі аналізує міжнародну та європейську ситуацію та оцінює ризики та можливі загрози, що можуть існувати для нашої території (континентальної частини та за морських департаментів та територій).

При перекладі цього мікроконтексту у словнику [3] для дієслова *peser* знаходимо наступні еквіваленти: 1) зважувати, 2) обдумувати, 3) натискати, давити, 4) здійснювати вплив, впливати. Для перекладу цього дієслова був використаний спосіб модуляції. Перекладач відштовхувався від словникового відповідника *здійснювати, мати вплив*. Однак ризики та загрози не можуть впливати на територію. Таким чином перекладач інтерпретує поняття і знаходить контекстуальний відповідник *існувати*.

Наведемо інший приклад:

L'extrémisme islamiste représente sans doute la menace la plus inquiétante. Il se nourrit des crises économiques et sociales comme de la pression démographique dans les pays où il se développe [17, с. 51].

Ісламський екстремізм представляє собою безперечно найбільшу загрозу. Джерелом його існування є економічні та соціальні кризи як негативні наслідки демографічного буму в країнах, де він розвивається.

У наведеному вище прикладі дієслово *se nourrir* перекладається за допомогою модуляції смислового поля. Перекладач відштовхується від словникового значення цього дієслова, яке у переносному своєму значенні означає *живитися*. Отже, перекладач знаходить варіант перекладу, який найбільше розкриває значення дієслова *se nourrir* у даному контексті й знаходить варі-

ант *джерелом його існування* є. Словосполучення *la pression démographique* інтерпретується перекладачем за допомогою виразу *негативні наслідки демографічного буму*. У даному випадку також був використаний прийом смислового розвитку поняття. Іменник *pression* інтерпретується за допомогою словосполучення *негативні наслідки*, оскільки сам іменник *pression* має негативну конотацію. Базуючись на словниковому значенні цього іменника, який має відповідники *вплив, натиск, пригнічення*, перекладач бере лише негативну конотацію, а в змістове поняття вкладає інше значення.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що дослідження питання лексико-семантичних трансформацій при перекладі військових стратегічних доктрин, як різновиду статутних документів стратегічного рівня, є досить актуальним на сьогоднішній день. Серед лексико-семантичних трансформацій, які відбуваються при перекладі військових стратегічних доктрин, виділяємо: просту конкретизацію, конкретизацію з декомпресією, генералізацію та модуляцію.

Французьким військовим доктринам притаманне використання досить великої кількості багатозначних слів та словосполучень і, як наслідок, при перекладі військових стратегічних доктрин найпоширенішим способом перекладацьких трансформацій стає конкретизація з декомпресією французького широкозначного іменника, прикметника, дієслова.

Подальше дослідження перекладацьких трансформацій саме для військових статутних текстів є дуже важливим, оскільки це дасть змогу детальніше описати та дослідити можливі перекладацькі рішення та відпрацювати алгоритм дій перекладача при здійсненні різноманітних трансформацій.

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М., 1975.
2. Военный энциклопедический словарь / С.Ф. Ахромеев. – М., 1986.
3. Гак В.Г., Ганшина К.А. Новый французско-русский словарь. – М., 1998.
4. Климович Н.И. Сопоставительное статистическое и семантическое моделирование военного текста : Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1987.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Курс лекций. – М., 1999.
6. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М., 1985.
7. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. – М., 1980.
8. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М., 1996.
9. Нелюбин Л.Л. Перевод боевых документов армии США. – М., 1989.
10. Нелюбин Л.Л. Переводоведческий словарь. – М., 2001.
11. Петров С.И. Особенности современного немецкого военного текста : Автореф. дис. канд. филол. наук. – Калинин, 1980.
12. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: Очерк лингвистической теории перевода. – М., 1974.
13. Стрелковский Г.М. Перевод боевых документов бундесвера. – М., 1970.
14. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода. – М., 1979.
15. AAP-6 Glossaire OTAN de termes et définitions français et anglais. – P., 2001.
16. Concept de soutien logistique, approuvé sous le n° 1489/DEF/EMAT/LOG/EOE. – P., 2000.
17. Doctrine Interarmées sur la prévention, approuvé sous le n° 556 /DEF/EMA/EMP.1/NP. – P., 2002.
18. Doctrine Interarmées du commandement en opération, approuvé sous le n° 000681/DEF/EMA/EMP.1/NP. – P., 2001.
19. Doctrine Interarmées d'emploi des forces en opération, approuvé sous le n° 0641/DEF/EMA/EMP. – P., 2001.

Надійшла до редколегії 09.02.06

О. Юндіна, викл.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ

Проведено комплексний аналіз надбань вітчизняного перекладознавства в галузі військового перекладу.

There were analyzed comprehensively the achievements of native translation studies in the realm of military translation.

Українське перекладознавство розвивається у декількох напрямках, які можуть належати до різних сфер людської діяльності. Зокрема, однією з актуальних тем для вивчення ми вважаємо спеціальний переклад, а саме, військовий, адже військова співпраця України здійснюється з багатьма країнами світу. Одним із важливих напрямів міжнародного співробітництва Міністерства оборони України є інтеграція України до європейських структур безпеки та оборони, а також співпраця у воєнно-політичній, військовій та військово-технічній сферах зі збройними силами країн-членів та кандидатів на вступ до Євросоюзу. Україна продовжує процес створення відповідної правової бази з країнами Європейської спільноти на двосторонньому рівні та вже має в цьому відношенні позитивні досягнення. Укладені міжурядові угоди з військово-технічної співпраці з Францією, Німеччиною, Туреччиною та Грецією. Ведеться робота щодо підписання подібних угод з Італією, Іспанією та Великобританією. Ситуація сприяє практиці іншомовно-українського військового перекладу, а також розвитку окремих спеціальних теорій перекладу. Таким чином, на даному етапі розвитку практики та теорії військового перекладу, огляд стану справ у цій сфері є доцільним, актуальним і відповідає вимогам часу. За доволі короткий час використання української мови, як державної, уже можна зробити комплексний аналіз досягнень у військовому перекладі. Метою нашої розвідки є загальний огляд теорії та практики військового перекладу в Україні, місце військового перекладу у загальній класифікації видів перекладу, а також виявлення деяких напрямів подальшого просування досліджень. Теоретична та практична цінність роботи полягає у проведенні комплексного аналізу практики та теорії військового перекладу в Україні, результати якого можуть бути корисними для розвитку теорії військового перекладу та для викладання військового перекладу.

Військовий переклад складає відокремлену галузь перекладацької діяльності, і, звичайно, має своєрідні ознаки та характеристики. Відмінною рисою військового перекладу постає велика термінологічність і якомога чіткіше і точніше викладення матеріалу, при цьому образно-емоційні виразні засоби майже відсутні [13, с. 32]. Місце військового перекладу більшість науковців визначає у ланці спеціального перекладу. Однак послідовний розвиток практики перекладу спричиняє появу нововведень, змін та елімінацію застарілих положень у загальній класифікації видів перекладу. В. Комісаров у праці "Теория перевода" зазначає, що будь-який вид перекладу залишається перш за все перекладом з усіма його особливостями, що визначаються співвідношенням мов [6, с. 94]. "Поряд із загальними рисами, що зумовлені єдиним лінгвістичним механізмом перекладацької діяльності, окремі види перекладу можуть мати специфічні особливості [...] Ці особливості спричиняють необхідність наукової класифікації видів перекладацької діяльності (видів перекладу) та детального вивчення специфіки кожного виду" [6, с. 94].

Класифікація видів перекладу в Україні та колишньому СРСР, зазвичай, спирається на розподіл перекладу за характером тексту, що перекладається, та характером дій перекладача в процесі перекладу. У відповідності до жанрово-стилістичної класифікації перекладу прийнято виділяти два функціональні види: художній та інформаційний (спеціальний). Художнім перекладом називають переклад художньої літератури, основне завдання якого полягає у створенні такого тексту, що спроможний здійснити художньо-естетичний вплив на адресата перекладу. Відповідно, інформаційним перекладом називають переклад спеціальних текстів, провідна функція яких полягає у повідомленні будь-яких фактів [19, с. 97]. Далі в інформаційному перекладі відокремлюють різні підвиди залежно від функціонального стилю тексту оригінала (суспільно-політичний,

офіційно-діловий, науково-технічний, військовий тощо). Отже, як уже зазначалося, військовий переклад, є складовою інформаційного або спеціального перекладу. Зважаючи на те, що галузь військового перекладу є дуже об'ємною та різноманітною, з'являється необхідність здійснення подальшої деталізації. Автор праці "Теория и практика военного перевода" Г. Стрелковский також відносить військовий переклад до інформаційного типу, відокремлюючи при цьому декілька військових жанрів: військово-технічний, військово-інформаційний, військово-публіцистичний тощо [21, с. 100]. О. Солодяк у статті "Ознаки військово-політичного стилю та жанру" визначає військово-політичний стиль як утворення, яке ґрунтується на закріпленні певних якісних характеристик за текстами, що функціонують у військово-політичній сфері людської діяльності. У її роботі запропоновані для використання такі жанри зазначеного стилю як інформаційний (виступи, доклади, заяви, повідомлення), аналітичний (щорічники, програми-огляди) та регламентуючий (акти, пакти, договори, директиви) [20, с. 338]. Аналіз критеріїв виділення та опису будь-яких стилів та жанрів видається доцільним для вивчення зазначеної проблематики в різних парах мов.

Наведена вище класифікація систематизує переклад за стилем і жанром тексту, що перекладається, але існує, як відомо, і розподіл за характером дій перекладача в процесі перекладу. Така класифікація отримала назву психолінгвістичної, адже вона враховує спосіб сприйняття тексту оригіналу та спосіб створення тексту перекладу й розподіляє перекладацьку діяльність на письмовий та усний переклад.

Кожний із цих видів перекладу відрізняється багатьма параметрами. Однак причини спроби виділити будь-які види військового перекладу у військовій літературі чи то за ознакою жанру, чи за характером дій перекладача в процесі перекладу, полягають у тому, що перекладач враховує відповідні параметри тексту й орієнтується у виборі відповідних мовних засобів, що характерні для окремого виду перекладу. У теоретичному відношенні виділення окремих видів перекладу пов'язане із розробкою спеціальних теорій перекладу, що розкривають специфіку кожного виду або підвиду перекладу. У практичному плані класифікація видів перекладу надає основу для спеціалізації перекладачів відповідно до типів перекладацької діяльності. Залежно від значущості їх специфічних ознак різні види перекладу потребують більш або менш детального теоретичного аналізу [6, с. 102].

У той самий час сфера використання військового перекладу є дуже специфічною та вузькоспеціальною. У процесі перекладу інформаційна та термінологічна насиченість текстів потребує від адресата та адресанта перекладу професійних знань у військовій сфері. У свою чергу військовий перекладач має не лише вільно володіти іноземною мовою, а й чітко розуміти і знати рідну та іноземну термінологію, військову справу, особливості організації армій відповідних іноземних держав, їх стратегії, оперативне мистецтво й тактику, озброєння та бойову техніку [14, с. 11]. З цього випливає необхідність підготовки фахівців спеціального призначення, тобто не просто перекладачів, а військових перекладачів. Практична діяльність перекладача в сучасних Збройних силах України вимагає багатьох знань та умінь. Вона охоплює всі види перекладу: від письмового перекладу статутів та документів до усного перекладу під час радіообміну, включаючи двосторонній та синхронний переклад під час бесіди на військову тематику, а також роботу з військовою кореспонденцією тощо [14, с. 10].

Для підготовки спеціалістів зазначеного фаху в Україні необхідно було здійснити ряд дій щодо підготовки й переходу навчально-матеріальної бази на іншомовно-українську. Розробка сучасних матеріалів з вій-

ськового перекладу стала одним із завдань Військового інституту Київського національного університету, що готує військових перекладачів. На даний час курсанти мовних та немовних спеціальностей вивчають іноземні мови за сучасними підручниками, що були укладені викладачами та співробітниками факультету іноземних мов та військового перекладу. Уже опубліковані і застосовуються на заняттях з військового перекладу два підручники з основ військового перекладу для курсантів-перекладачів (англійська мова) [3, с. 26] та підручники практичного курсу з вивчення іноземної мови для курсантів немовних спеціальностей (англійська мова) [5; 7; 17; 15; 24; 16; 18; 25]. Вийшло друком перше видання "Українсько-французько-англійського словника зовнішніх зв'язків, стратегії та безпеки". "Ця книга є результатом спільної роботи українсько-французької робочої групи з військової термінології. Словарні статті та їх визначення відображають бурхливий розвиток сучасної теорії та практики міжнародних відносин між Україною, Францією, а також партнерами Атлантичного Альянсу та іншими країнами" [22, с. 4].

Отже, заснована навчально-матеріальна база є щойно створеною й необхідно розвивати її у різних парах мов. У зв'язку зі збільшенням обсягів практики перекладу і розвитку теорії вималюється необхідність створення в майбутньому "школи військового перекладу в Україні, яка б гармонійно інтегрувала найкращі досягнення сучасних філологічних та інших гуманітарних наук, оперативно впроваджувала їх у навчально-виховний процес. Така школа має будуватися на міцному фундаменті перекладознавчих шкіл Києва, Львова, Сімферополя, які очолюють відомі не тільки в Україні, а й далеко за її кордонами вчені-перекладознавці". Вважаємо, що подібна структура стала б спроможною виконувати великий обсяг наукових робіт та досліджень в українському перекладознавстві [1, с. 22].

Практика перекладу ставить також на порядок денний теоретичне осмислення перекладацьких стратегій у наукових статтях, дисертаціях та монографіях. Уже захищена В. Балабінін перша кандидатська дисертація з військового перекладу на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему "Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу" та опублікована однойменна монографія. Актуальність праці зумовлена необхідністю і водночас відсутністю комплексного аналізу сучасного американського та українського військового сленгу. У перспективі проведення дослідження її автор вбачає укладання першого англо-українського словника військових сленгізмів, а також можливість використання результатів дослідження у курсах лексикології, лексикографії, перекладознавства та практичних заняттях з військового перекладу [2, с. 7]. Під час усного спілкування вільне орієнтування у сфері професійного жаргону значно спрощує процес перекладу. Володіння жаргонною лексикою, розуміння її змісту, а також знання відповідників її перекладу в рідній мові є важливою частиною знань, умінь та навичок військового перекладача в будь-якій парі мов.

Тема військового перекладу знаходить відображення у статтях аспіранта Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка для пари мов іспанська – українська К. Кошарного в межах перекладу іспанської військової термінології. Дослідження проводиться у трьох статтях на рівні окремих лексичних одиниць, тобто, термінів, тексту та корпусу текстів військової тематики. Під час дослідження та порівняння термінологічних систем іспанської та української мов автор зазначає таку особливість термінологічної системи української мови, на відміну від іспанської, як незавершеність етапу її формування, оскільки донедавна українська мова взаємодіяла з іншими мовами виключно крізь "призму російської мови" [9, с. 139]. Розвідка на рівні тексту показала, що іспанські

військові тексти до сьогодні не вивчалися і не досліджувалися українськими фахівцями з погляду їх стильової та жанрової приналежності, тому викладене в зазначеній статті можна вважати першою спробою представити жанрові особливості корпусу іспанських військових текстів як з огляду на їх мовно-стильові характеристики, так і з огляду на перекладознавство [9, с. 184]. Завершальна стаття висвітлює переклад як поліспрямований мовний процес, який ґрунтується на спробі ототожнення двох мовних систем, як спосіб трансляції образів свідомості однієї культури на іншу [8, с. 131].

Дослідження невеликих конкретних проблем є накопиченням досвіду в іспансько-українській теорії перекладу і послідовне надбання таких розвідок у різних парах мов стане матеріалом для подальших узагальнень, тобто індуктивного розвитку теорії військового перекладу в цілому. Подібні дослідження в парі з іншими мовами у сфері термінології сприятимуть не лише розвитку теорії та практики іншомовно-українського перекладу, а й водночас розвиватимуть функції самої української мови, її терміносистеми тощо.

Варто привернути увагу до специфічної важливості у дослідженні такого компоненту як емпіричний матеріал. Якщо в перші роки незалежності людям складно було миттєво перейти на державну мову, то в останній час українська мова дедалі більше практикується під час офіційних та неофіційних переговорів, зустрічей тощо. Однак часто робочі матеріали залишаються усередині силових структур, адже письмові документи, нотатки, записи переговорів можуть бути не призначені для вивчення широкою спільнотою. У цьому випадку факт практики військового перекладу залишиться відомим лише вузькому колу людей, у першу чергу, перекладачам.

Підсумовуючи, можна зазначити, що загальний огляд становища в українській теорії та практиці військового перекладу дає можливість висвітлити існуючі досягнення та виявити напрями для подальшого вивчення. Історично склалося так, що практика іншомовно-українського перекладу отримала суттєвий поштовх до розвитку й значно активізувалася у різних напрямках, у тому числі й у військово-перекладі. За короткий час існування української мови у статусі державної, зроблено чимало не лише для іншомовно-української практики та теорії перекладу у військовій сфері, але й розвинуті функції самої української мови, а саме її терміносистеми. Опубліковані вузькогалузеві іншомовно-українські військові словники, чисельні підручники та посібники з теорії та практики перекладу, що стало основою сучасної навчально-матеріальної бази вищих навчальних закладів України. Накопичений практичний досвід з військового перекладу українські перекладознавці оформлюють у наукових та навчально-методичних працях. Однак сучасність ставить перед

спеціалістами у цій сфері нові питання, що вимагає й пошуку шляхів їх розв'язання. Варто зауважити, що не у всіх парах мов спостерігається однакова інтенсивність розвитку теорії перекладу, що обумовлено обсягом використання на практиці іншомовно-українського перекладу. Окрім створення двомовної лексикографічної бази для всіх пар мов, також існує необхідність у подальшому дослідженні жанрово-стилістичних проблем військового перекладу.

1. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача // Мовні та концептуальні картини світу. – 2002. – № 7. 2. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. – К., 2002. 3. Балабін В.В. Основи військового перекладу. – К., 2004. – Ч. 1. 4. Гуць М.В., Олійник І.Г., Ющук І.П. Українська мова у професійному спілкуванні. – К., 2004. 5. Златніков В.Г. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної підготовки) для курсантів (студентів) 4 курсу за спеціальністю "радіоелектронні пристрої, системи та комплекси" (англ. мова). – К., 2006. 6. Комисаров В.Н. Теория перевода. – М., 1990. 7. Коржова О.М. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної підготовки) для курсантів (студентів) 4 курсу за спеціальністю "психологія" (англ. мова). – К., 2006. 8. Кошарний К.О. Симетрія/асиметрія трансляції термінів при перекладі іспанських військових термінів українською мовою // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2006. – № 9. 9. Кошарний К.О. Способи творення іспанських військових термінів та їх переклад українською мовою // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2005. – № 6. 10. Кошарний К.О. Мовно-стильові характеристики іспанських військових текстів та їх відтворення українською мовою // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики – 2005. – № 13. 11. Курс письмового перекладу / О.М. Калустова, І.М. Шиянова, К.А. Танич та ін. – Granada, 2001. 12. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М., 1985. 13. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. – М., 2003. 14. Нелюбин Л.Л., Дормидонтов А.А., Васильченко А.А. Учебник военного перевода. – М., 1981. 15. Робак О.О., Коржова О.М., Білан М.Б. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної мовної підготовки) для курсантів (студентів) 2 курсу (англійська мова). – К., 2006. 16. Робак О.О. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної підготовки) для курсантів (студентів) 4 курсу за спеціальністю "фінанси" (англійська мова). – К., 2006. 17. Сеистунова С.С., Златніков В.Г., Білан М.Б. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної мовної підготовки) для курсантів (студентів) 1 курсу (англійська мова). – К., 2006. 18. Сеистунова С.С. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної підготовки) для курсантів (студентів) 4 курсу за спеціальністю "правознавство" (англ. мова). – К., 2006. 19. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. – М., 2006. 20. Солодяк О.Ю. Ознаки військово-політичного стилю та жанру // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики – 2006. – № 10. 21. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода. – М., 1979. 22. Українсько-французько-англійський словник зовнішніх зв'язків, стратегії та безпеки / Ж. Безасьє, М. Науменка. – К., 2006. 23. Фокін С.Б. Перекладна література з іспанської та з української мов як корпус перекладознавчих досліджень // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2002. – № 1. 24. Хакімова Ю.О., Білан М.Б. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної мовної підготовки) для курсантів (студентів) 3 курсу (англійська мова). – К., 2006. 25. Хакімова Ю.О. Практичний курс з вивчення іноземної мови (військово-спеціальної підготовки) для курсантів (студентів) 4 курсу за спеціальністю "політологія" (англійська мова). – К., 2006. 26. Чернишов О.О. Основи військового перекладу. – К., 2004. – Ч. 2. 27. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. (Газетно-информационный и военно-публицистический перевод). – М., 1973. 28. Швейцер А.Д. Теория перевода. – М., 1988.

Надійшла до редколегії 03.05.06

Т. Сосніна, викл.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ ОКАЗІОНАЛЬНОЇ НОМІНАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ

Розглянуто okazіональні слова в англійській мові та особливості їх перекладу українською мовою у творі Ентоні Берджеса "Механічний апельсин" з погляду стилістичної маркованості лексики. Зокрема, аналізується специфіка перекладу українською мовою okazіоналізмів, утворених на основі узуальної лексики російської мови.

In this article the occasional words are researched as stylistically marked ones in the English text and their peculiarities in the Ukrainian translation of the novel "A Clockwork Orange" by Anthony Burgess. Also the specification of occasional words in the Ukrainian translation which are formed on the base of usual Russian words is analyzed.

XX ст., особливо його останні десятиліття й початок XXI ст. – час досить активного збагачення словникового складу мов. Це також час культурного і мовного проникнення. Дедалі частіше й частіше в процесі комунікації присутня двозначність висловлювання, що не завжди

вловлюється або може бути подвійно витлумачена реципієнтом. У лінгвістиці це явище має назву *метамова*.

У "Словнику" Маккері поняття *метамови* розшифровується як "мова, що приховує справжній зміст, висловлюваний звичайною мовою" [10]. "Метамова (префікс мета- з грецької – після, за, через) – це знакова

© Т. Сосніна, 2007

система, розроблена для пояснення іншої знакової системи як змісту або ж мова вищого рівня, яка пояснює іншу мову (мова – об'єкт)" [6, с. 292].

Метаслова створюються на основі існуючих елементів у мові або ж шляхом розширення змісту звичайних слів, адже у повсякденному спілкуванні ми так само використовуємо мову металінгвістично, щоб акцентувати увагу на певному висловлюванні: зупинитися на правильності вимови, узяти під сумнів діалектне слово, відзначити двозначність слова тощо. Проте в художніх творах складається авторська метамова. При цьому в кожного наступного покоління виникають нові метаслова, а старі виходять з ужитку.

Одним із проявів метамови в мовленні є системне вживання okazіональної лексики. Поняття *оказіоналізм* у широкому значенні містить у собі семантичні, словотворчі, граматичні, синтаксичні новотвори; okazіоналізм – це будь-яке нове мовне явище. Як правило, реципієнт не знає значення okazіонального слова й перше враження, яке воно справляє – це абсурдність. І тільки з контексту й первинної номінації стає зрозумілим зміст, закладений у новотворі.

Оказіональні слова – важлива частина мови й культури. Оказіоналізми, які пов'язані з "мовною грою" або деякою "абсурдністю", є невід'ємною частиною індивідуально-авторського стилю. Усе ж, з іншого боку, вони вбирають у себе особливості культури, історії й менталітету носіїв даної мови.

При перекладі таких текстів (тобто текстів із порушенням граматичних та смислових зв'язків) відтворення всіх граматичних, семантичних і функціональних особливостей вихідного тексту одночасно практично неможливе. Іноді прямий переклад зберігає імпліцитну інтенцію автора, але в більшості випадків проблема вираження пресупозиційних знань автора та зв'язку їх із текстом перекладу також актуальна; залишається необхідність підшукати варіант інтенції мовою перекладу, який підходить для даного випадку і не обтяжений пресупозиціями вихідного тексту.

Ми розглянемо okazіоналізми з погляду стилістичного аспекту номінації – експресивного вираження й емоційного впливу – у творі Ентоні Берджеса "Заводний апельсин". Унікальною властивістю природної людської мови є здатність дворазової репрезентації, подвійного означування об'єктів навколишньої дійсності (у мовній системі й у мовленні). Саме ця властивість є основою її здатності формувати нескінченну множинність висловлювань. "Безсумнівно, – писав Л. Щерба, – при говорінні ми часто вживаємо форми, яких ніколи не чули від даних слів, утворюємо слова, не передбачені жодними словниками, і, що головне, сполучаємо слова, хоча за певними законами їхнього сполучення, але найчастіше найнесподіванішим чином..." [3, с. 24].

"Специфічний характер okazіональних номінацій створюється тією властивістю лексичної одиниці, яка кваліфікується у сучасній лінгвістиці як асиметрія словесного знака" [4, с. 89].

Іншою важливою властивістю мови, яка також пояснює "механізми" okazіональних номінацій, є те, що вона як засіб спілкування містить у собі категорії як абстрактного, так і конкретного порядку.

Відомо, що створення актуального мовного знака визначається певним функціональним завданням. Природно, що прагматичний аспект знакової репрезентації простежується і в акті стилістично маркованої okazіональної номінації. За функціональним принципом можна розмежувати два основних види okazіональних номінацій: як джерело створення експресивно-образних стилістичних змістів і як джерело створення емоційно-оцінних стилістичних змістів (під змістом у даній роботі розуміємо той зміст слова, якого воно набуває в контексті.) Для термінологічного розмежування цих явищ будуть вико-

ристані терміни: у першому випадку – "вторинна okazіональна номінація" або "вторинне okazіональне перейменування", у другому випадку – "оказіональна номінація" або "ускладнена okazіональна номінація" [4, с. 90].

Другий тип okazіонального найменування, що набуває в контексті стилістично маркованої репрезентації, пов'язаний з утворенням нової функції позначення, прагматична спрямованість якої – створення емоційно-оцінних стилістичних змістів. Саме на цьому типі ми зупинимось детальніше, тому що саме він відображений у досліджуваному тексті та його перекладі. Найбільш чітко зазначений тип стилістично маркованої знакової репрезентації спостерігається у випадках стилістичної актуалізації нейтральної лексичної одиниці (нейтральний іменник *ptitsa*, *rot* виступає у функції лайки у контексті твору). Розглянемо послідовно семантичний, номінативний і функціонально-прагматичний аспекти описуваного типу okazіонального найменування. Сигналом приглушення первинного номінативного значення іменника є включення його як "кульмінаційного" компонента в систему стилістичних прийомів. У розглянутому тексті стилістична несумісність нейтрального іменника *ptitsa* і емоційно забарвлених okazіональних слів визначається тим, що вона "займає місце" кульмінації в прийомі наростання, де логічно має бути слово з найбільшою інтенсивністю негативно-емоційного заряду. Лінійна дистрибуція "сильного" вульгаризму та "нейтральної лайки" сигналізує про порушення стилістичної валентності й незвичне слововживання, мета якого визначається підтекстовою ситуацією. Таким чином, в основі стилістично маркованої okazіональної репрезентації слова виявляються такі семантичні процеси: приглушення номінативного значення слова й індукування okazіональних сем негативно-емоційної спрямованості. Ця okazіонально "приписувана" ознака стимулює формування негативно-емоційного стилістичного змісту й поява в узуального денотата референційної співвіднесеності з кваліфікативними сферами емоційно-оцінної діяльності людини. Лінгвістичною підставою ускладнення описуваного типу є контекстуальні умови актуалізації лексичної одиниці.

У випадку ж даного типу номінації відбувається індукування, введення, "приписування" нової ознаки, що відрізняється насамперед тим, що він не має жодних спільних семантичних характеристик з ознакою, яка "впадає в очі", за якою відбулося первинне означування. Діапазон вибору загальної ознаки, на основі якої відбувається акт okazіонального означування будь-якого типу, надзвичайно широкий.

Інша особливість описуваного типу okazіональної номінації полягає в тому, що денотат і референт предмета позначення представлені тим самим звуковим і графічним комплексом (*rot*), що "повертається" до суб'єкта різними боками. У першому випадку це узуально-закріпленою ознакою, у другому ж провідною стає okazіональна ознака – різко негативно-емоційна оцінка предмета позначення, що "приписується" макроконтекстом і мовною ситуацією. Актуалізація "приписаної" ознаки кваліфікативного характеру призводить до okazіонального індукування емоційно-оцінних сем і приглушення основного номінативного значення слова. Референційна співвіднесеність "накладається" на первинну денотативну співвіднесеність словесного знака і сприймається комунікантом як єдине нерозчленоване поняття, тому описаний тип okazіональної номінації, на відміну від "перейменування", ми кваліфікуємо як ускладнену okazіональну номінацію.

Переклад, орієнтований на реципієнта, має здійснити на читача вплив, максимально близький до впливу на читачів оригіналу. Такий підхід характерний для прихильників школи Ю. Найди, Дж. Ферса, Лейпцігської школи [6].

З погляду стилістичного аспекту номінації – експресивного вираження й емоційного впливу – привертає увагу твір Ентоні Берджеса "Механічний апельсин". Будучи не тільки письменником, але також лінгвістом і перекладачем, Берджес створює індивідуальну метамову. Творча особистість, якою, безумовно, є автор, у процесі практичної діяльності завжди відчуває потребу в небуденному, оригінальному вираженні думки. А okazіональний словотвір є ідеальним способом реалізації індивідуально-авторського задуму як у номінації нових реалій дійсності, так і в переномінації вже названих у мові предметів, явищ, понять. Берджес створює так звану "nadsat-мову", від російського *-надцать* (підлітки від одинадцяти до дев'ятнадцяти років), основою якої є узуальна лексика російської мови (приблизно 200 слів, які повторюються протягом усього тексту, утворюючи таким чином близько 4 тис. сполучень). Здебільшого це літературна лексика (*viddy, malchick, rot* та ін.), але зустрічаються і жаргонні слова (*rozz, ptitsa* – у значенні *людина*). Крім російських слів, автор використовує англо-американський сленг: *a sharp* (a well-dressed woman), *a cancer* (a cigarette); шкільні трансформації: *appu polly loggy* (apology), *baddiwad* (bad), *eggiweg* (egg), *skolliwoll* (school); скорочення слів: *guff* (guffaw), *pee and em* (pop and mom), *sarky* (sarcastic), *sinny* (cinema); слова-гібриди: *chumble* (chatter-mumble), *mounch* (mouth-munch), *shive* (shiv-shave), *skirking* (striking-scratching); кокні: *a clock-work orange*; циганські: *crark* (to yowl), *cutter* (money), *filly* (to fool with).

Ми зупинимось на okazіоналізмах російського походження і проаналізуємо їхнє функціонування в мові-джерелі та адекватність їх відтворення мовою перекладу з погляду стилістичної маркованості. Насамперед, виникає питання, чому вибір автора припадає саме на російську мову і яким принципом керується він при виборі лексики. Берджес, захоплюючись англійським сленгом, арго, неологізмами, виявляє інтерес і до нового тінейджерівського вокабуляру, але не бере його за основу для створення "nadsat-мови". Завдання автора – показати підлітка майбутнього, а кожне покоління тінейджерів має свою мову. Використовуючи сленг підлітків кінця 50–60-х рр. XX ст., автору не вдалося б передати атмосферу майбутнього, атмосферу жорстокості, брутальності, насильства. На вибір автора вплинуло і вивчення російської мови в юності й реанімація її в 1961 р. перед поїздом до Ленінграду, і початок холодної війни та, як наслідок, сприйняття західним світом усього російського як ворожого і жорстокого. При читанні твору в не-російськомовного читача має виникнути нерозуміння основної маси слів "nadsat-мови", що створює ефект абсурдності тексту: *"you could peet it with vellochet or synthemec or drencrom or one or two other veshches"*. Перше видання книги було супроводжене глосарієм, але автор це не схвалював. Задача, яку поставив Берджес перед читачем, – зрозуміти самостійно значення російських слів: *"to tolchok some old veck in an alley and viddy him swim in his blood"*. Відомо, що при сприйнятті okazіонального слова важливу роль відіграє контекст – мінімум мовних зусиль, необхідних для розуміння слова. Інший прийом, що використовує автор для розуміння okazіоналізму, – дублювання його англійським еквівалентом: *"...and cracked him with a few good horrorshow tolchocks"*, або *"It was Berti Laski rasping a real starry oldie"*, або *"The starry old baboochkas were still there"*. Однак навіть за відсутності досить повного контексту і дублювання okazіональне слово піддається інтерпретації. У потенційній можливості інтерпретації взагалі й полягає одна з найдивовижніших особливостей okazіональних слів. Навряд чи можна сказати, що в okazіонального слова немає лексичного значення. Навіть якщо воно незрозуміле, ця незрозумілість запрограмована, а це, на думку деяких дослідників, ніщо інше, як

специфічно виражене значення. Так, за образним висловлюванням А. Ликова, значення okazіоналізму є "розгорнутим віялом можливостей" [6]. М. Панов говорить про "мерехтіння змістів" [11] okazіональних слів тощо.

Вибір Берджесом російських слів для "nadsat-мови" не механічний. Він виявив особливу винахідливість. Більшість слів мають подібні за написанням або звучанням англійські варіанти, що, як правило, сприяють створенню негативного сприйняття тексту. Алекс, головний герой, і його друзі думають і говорять "nadsat-мовою". І те, як говорить, а не що говорить головний герой Алекс, викликає в читача негативні емоції. Як правило, ця лексика вживається для опису зовнішності людей, наприклад *rot, rooker, glazzies, litso* та ін.; дієслова загальноновживаної лексики: *govoreeting, viddy, creeched, slooshy* тощо. Берджес творчо оформлює слова при перенесенні з російської мови в англійський текст, особливо їх написання, тобто спелінг. Замість написання *khorocho* (good or well) автор пише *horrorshow, ludi* (people) передає як *lewdies* (від *lewd*); *militia* (militia or police) як *millicents* (від *malice*), *drug* (a friend) як *droog* і т.д. Деякі okazіональні слова мають однакове написання з англійським узусом (*rot, brat, shoot, pony, rabbit, dim, horrorshow, lovedom*). При цьому автор зберігає традиційні правила граматики англійської мови. Якщо це дієслово в минулому часі, то він додає закінчення *-ed*, при утворенні продовженого часу додає *-ing*, якщо це іменник у множині – *-(e)s*, присвійний відмінок – *'s*, дотримується зміни *-u* на *-i* при додаванні закінчень *-ed* і *-es*. Однак дієслова теперішнього часу мають закінчення *-u*, що суперечить нормам англійської мови. Також він використовує англійські словотвірні префікси, наприклад префікс *un-* із дієсловом *plattied* – виходить *unplattied*. Іноді автор порушує не тільки закон транслітерації: *cheenas*, але й ламає граматичні *deng, chasso* і фонетичні *shlapa, rozz, smeck, kleb* структури слів. У спелінгу не простежується загальної закономірності передачі звуків, властивих англійській мові, наприклад, іноді автор для передачі російського звуку *у* вживає буквосполучення *-oo-* (*rooker*), а іноді *-u-* (*Luna*), для передачі звуку *і* використовує *-ee-*, *-e-* або *-i-* (*cheenas, lovedom, dim*). Берджес також використовує усикання російських слів при переносі в англійську мову (*deng, veck*), кілька разів використовує аббревіатуру англійських слів, які набувають російської транслітерації – *staja* (state jail). Деякі слова, перенесені з російської мови, внаслідок транслітерації мають подвійне значення, як okazіональне, так й узуальне (*horrorshow, rot*). Крім цього, автор використовує англійське словоскладання (*rookerfuls*) та післялоги (*itty back*).

Автор вводить okazіональну лексику поступово і так, щоб читач зрозумів або здогадався, що означає okazіональне слово. Берджес використовує контекст, тобто з контексту можна здогадатися, про що йде мова. Також він застосовує повтори, використовуючи англійське узуальне слово поруч з okazіональним (*God, Bog*) чи замінює у зв'язному словосполученні одне узуальне слово okazіональним (*sweet zoobies, pretty polly замість pretty penny, slooshy music*).

Таким чином, єдино можливої інтерпретації okazіонального слова немає. З першого погляду це може виглядати як абсурд, але у процесі читання з'являються відповідні асоціації. Більше того, інтерпретація пов'язана із суто суб'єктивними асоціаціями реципієнта. Так, слово *rabbit*, вживане стосовно Алекса, головного героя-підлітка, яке має писатися як *rabotat*, для одного читача може стати співзвучним з англійським *robot*, для іншого – *to rob*, для третього – від російського слова *раб*, якщо він спробує знайти його в російському словнику.

Okazіональне слово сплетене з найтонших асоціацій, тому, можливо, варто говорити не так про переклад як інтерпретацію okazіонального слова, як про переклад

як інтерпретацію асоціацій. Отже, з проблемою інтерпретації okazіonalіnіx слів пов'язана проблема їхнього перекладу іншою мовою. Повертаючись до okazіonalіnіx слів Берджеса, зазначимо, що завдання перекладача полягає в тому, щоб передати слово мовою перекладу, спорідненою з тією, з якої воно було взяте для створення okazіonalіnіx слова (російська-англійська-українська), з тим емоційно-стилістичним навантаженням, яке воно мало в мові оригіналу. Іншими словами, повернути його в те культурне середовище, з якого його було взято, але вже з іншим емоційним навантаженням.

Ми розглянули, як автор створює емоційний ефект за допомогою okazіonalіnіx слів. Тепер простежимо відтворення okazіonalіnіx слів перекладачем. Для цього візьмемо найчастіше вживані в тексті okazіonalіzми, що належать до різних частин мови, і спробуємо проаналізувати їхній переклад.

Слово *droog* перекладають жаргонним словом *кент*, якщо Алекс говорить про своїх друзів, або ж *боець*, якщо мова йде про підлітків з іншої групи, з якою головні герої часто зіштовхуються. Змінюючи написання okazіonalіzму, автор змінює його частину мови: *droogie*, і перекладач передає його як *по-дружньому*. Переклад okazіonalіzму залежить від контексту, і перекладач використовує не тільки жаргонні, але й літературні слова: *skorry* – перекладається і як прислівник *дуже бистро*, *мігом*, і як іменник *зі швидкістю*; *reet* – перекладається в більшості випадків як *пити*, але також зустрічаються емоційно забарвлені переклади *дудлять*, *хлебтали*. При перекладі *horrorshow* розкривається найширший спектр варіантів перекладу: *кльовиє*, *отлично*, *класной*, *достоту*, *на взводе*, *железно*, *настоящий*. Ми бачимо, що перекладач дуже широко використовує синонімію, перемижуючи розмовний і літературний варіанти мови. Крім синонімічного перекладу, перекладач залучає суржик. Однак у більшості випадків це okazіonalіne слово має вплив на сусідні слова, тобто на контекст: *chelloveck* – як правило перекладається словом-суржи́ком *человек*, але також *чоловік*. Багато випадків, коли okazіonalіzм вживається у словосполученні, і слова, що входять до словосполучення, впливають на пе-

реклад okazіonalіnіx слова, наприклад: *"stupid comic chelloveck"* – *комік*.

Скорочене okazіonalіne слово *veck* від *chelloveck* використовується в поєднанні зі словом *old* чи з okazіonalіzмом *starry* та перекладається як *старого хрена*, *старпюра*, *розваліна*, *старий*. Іноді воно доповнюється другорядним реченням, наприклад *this veck who was sitting next to me* і перекладається як *сусід*. *Viddy* – будучи дієсловом, має граматичну форму часу *viddied*. Воно перекладається як *дивитися*, *розрізнути*, *бачив*, *позиримо*, *відно*, *збагнув*, *запримітили*, *посмотреть*, *помітили*. Знову при перекладі на вибір перекладача впливає контекст. *Rot* – перекладається як *ротик*, *пасть*, *коробочка*, *макітра*, *рот*.

Як бачимо, окрім дослівного перекладу okazіonalіzмів, перекладач транслітерує російські слова в українські (*жена*), вживає жаргонні або брутальні слова (*граблі*, *клішня*), використовує українські емоційно не забарвлені слова (*у руці*), замінює іншим словом (*друг*, *кент*, *боец*, *друже*) чи зовсім пропускає okazіonalіne слова. При перекладі того самого слова можна зустріти всі вищезазначені способи.

На наш погляд, у перекладі втрачається авторська специфіка мови, стає менш відчутною своєрідність, okazіonalіnіst "nadsat-мови", двоякість сенсу яких надає цьому роману особливої експресивності та емоційного напруження. Перекладач лише перетворює цю мову на узуальну лексику.

1. Берджес Ентоні. Механічний апельсин / Переклав Олександр Бученко. – Л., 2003.
2. Убоженко І.В. Современное переводоведение в Великобритании. Уч. пособ. по теории перевода. – М., 2000.
3. Щерба Л.В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974.
4. Языковая номинация (виды наименований). – М., 1977.
5. Burgess Anthony. A Clockwork Orange. – Л., 1972.
6. Wales Katie. A Dictionary of Stylistics. – Л.; N.-Y., 1990.
7. <http://www.geocities.com/malcolmtribute/burgess.html>.
8. <http://www.geocities.com/malcolmtribute/aco/21stchapter.html>.
9. <http://www.teenink.com/Past/2003/March/Books/AClockwork.html>.
10. <http://tests.antworld.ru/library/books/06A.phtml>.
11. www.levin.ninet.ru/ABOUT/Aksanova2.html - 165k.

Надійшла до редколегії 11.04.06

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

В. Єфименко, канд. філол. наук

ВІЗУАЛЬНА ПРОЗА РЕЙМОНДА ФЕДЕРМАНА (на матеріалі повісті "Удвічі більше або нічого")

Розглянуто концепцію просторового зміщення слів, запропоновану американським письменником-постмодерністом Р. Федерманом, зокрема, такі її компоненти, як графічне відображення змісту тексту (т. зв. конкретна проза), використан-ня нетрадиційного синтаксису тощо.

The article examines the notion of spatial displacement of words introduced by R. Federman, American postmodernist writer, in particular, such strategies as turning the page into an iconic sign of its content (the so-called concrete prose), use of a new paginal syntax etc.

Одним з визначних представників американської літератури постмодернізму є Реймонд Федерман. Уже на початку своєї творчості письменник поставив перед собою досить революційну мету – змінити усталений порядок прочитання літературних творів шляхом зміни синтаксису тексту та його особливого розміщення на сторінці. У своїх творах автор головну увагу приділяв кожній окремій сторінці, її простору, формі та дизайну. Простір сторінки розглядався ним як поле для експериментування з різноманітними друкарськими прийомами, що покликано було відображати складний і запутаний хід думки у процесі розгортання оповіді.

Р. Федерман відмовляється від таких основоположних принципів літератури реалізму, як сюжет, точна передача навколишнього світу, послідовність та зв'язність оповіді. Він проводить чітке розмежування між поняттями сюжет та історія: сюжет залишається схематичним і позбавленим динаміки, тоді як історія збігається з процесом розгортання розповіді і передбачає певні переломні моменти та незвичайні повороти. Арсенал засобів, спрямованих на відхід від традиційних форм зображення навколишньої дійсності і поступового розгортання подій, які використовує Р. Федерман у своїх творах, включає відхилення від теми, фрагментацію, коментарі на полях,

надмірне використання повторів. Його повісті нагадують гру з відкритим закінченням, яка будується на принципах вільного руху уяви та польоту фантазії. В одному з інтерв'ю Р. Федерман сказав: *"Jazz establishes a rhythm for the day ... The language of my novels just goes on and on, improvising as it goes along ... It's Jazz"* [5, с. 165].

Особливістю творів Р. Федермана є їх автобіографічний характер. Багато письменників-постмодерністів використовували певні події свого життя при створенні літературних творів, але в той же час вони піддають сумніву достовірність цих фактів шляхом використання іронії, авторського втручання, свідомих протиріч і відхилень від теми. Таким чином стирається межа між фактами та вигадкою, реальністю та художнім твором. Оповіді у творах Р. Федермана розгортаються навколо певних ключових епізодів у його власній історії. Можна виділити принаймні три подібні епізоди: переховування в шафі, що врятувало його від відправлення до концтабору, де загинула вся його сім'я, "стрибок" через Атлантику до Нового світу та підкорення Америки. Крім того, у ньому постійно боролися дві мови (рідна французька та англійська, яка стала йому другою рідною) і дві культури. Ось що писав про це сам Р. Федерман [1, с. 76, 81]:

A voice within a voice speaks in me, double-talks in me bilingually, in French and in English, separately or, at times, simultaneously. ... to be a bilingual writer ... means that one is constantly displaced from one language (and one culture) into the other. And yet, at the same time, it means that one can never step outside of the languages inside of us, whatever these languages may be.

Зупинимось докладніше на повісті Р. Федермана "Удвічі більше або нічого" (*"Double or Nothing"*). У творі можна виділити чотири рівні оповіді і, відповідно, чотири персонажа. Перший (*recorder*) – чоловік середнього віку, що вирішив записати історію іншого чоловіка, який є другою діючою особою. Цей другий персонаж (*inventor*) мав намір усамітнитися в кімнаті на 365 днів та написати історію третього персонажа (*protagonist*) – молодого людини, яка прибула до Сполучених Штатів з Франції після другої світової війни. Четвертою діючою особою виступає автор, *"someone ... hidden somewhere in the background omnipresent omnipotent and omniscient to control direct dictate a behavior to the three other unfortunate beings"* [2]. Відповідно, ці персонажі представляють чотири рівні оповіді – від найнижчого до найвищого. Коли ж персонаж з нижчого рівня реагує якимось чином на репліки чи дії персонажа вищого рівня, відбувається порушення кордону між рівнями (*frame breaking*). Наприклад, це трапляється, коли третій персонаж (головний герой) відповідає на запитання другого персонажу та скаржиться на те, як той перекинує його історію. Можливе також порушення кордону не між сусідніми рівнями, а через рівень (як у випадку розмови третього персонажу з першим).

Формальним індикатором існування певних протиріч між героями є вживання займенника другої особи *you*. У повісті "Удвічі більше або нічого" даний займенник сигналізує про діалогічне розщеплення плану оповіді, підкреслюючи конфліктуючі відносини між головним героєм та оповідачем, як це відбувається в наступному прикладі:

You've got to invent something more credible more reliable. Even potatoes would not work. And then when you get the guy convinced but you start mentioning the toilet paper for sure the guy will throw you out of his place [2, с. 105].

В інших ситуаціях розповідь другого персонажа (оповідача) перебивається коментарями першого персонажа (фіксатора подій), який намагається взяти в свої руки контроль над процесом розгортання оповіді і спрямувати її в певне русло.

Оповідь повісті ведеться із самого початку в умовному способі і базується на певній передумові, а саме, що кімната, яку збирається зняти другий персонаж, коштуватиме вісім доларів на день. Саме ця цифра є відправною точкою для всіх подальших розрахунків (скільки і чого можна придбати на суму, що залишиться після сплати за квартиру). І тому, коли в кінці повісті висуватиметься припущення, що кімната може коштувати не вісім, а сім доларів, то це в буквальному розумінні перекреслює всі попередні розрахунки й оповідь у цілому, а з іншого боку, подібний прийом відкриває можливості для безкінечного продовження оповіді по колу.

Як уже згадувалося вище, другий персонаж має намір усамітнитися в кімнаті на 365 днів, щоб написати історію третього персонажа. Певні обмеження та незручності, пов'язані з постійним перебуванням у чотирьох стінах кімнати (до речі, розгортання дії в чотирьох стінах і пов'язані з цим мотиви ув'язнення та відгородження від світу є одними з найчастіше повторюваних мотивів у творчості Р. Федермана), покликані відтворити непрості випробовування, через які пройшов третій персонаж. Однак історія третього персонажу так і не буде написана, а другий персонаж не просунеться далі підготовчих робіт, а саме складання списків та скрупульозних підрахунків вартості речей, необхідних йому в його добровільному ув'язненні. Одне найменування з цього списку – 365 пачок макаронів, – перетворюється просто в нав'язливу ідею, стає своєрідним фетишем, на який спрямовується вся енергія другого персонажу, яка натомість повинна була б використовуватися для написання історії. Він ретельно підраховує, скільки знадобиться походів до магазину (і, відповідно, підйомів сходами до квартири), щоб закупити ці самі 365 пачок, малює графіки. Герой також придумує можливі сценарії розвитку подій, одним з яких є його погребіння під горою коробок, і сенсаційні газетні заголовки (*"Young Man Dies In Room Suffocated Under Noodle Boxes"*, *"Posthumous Masterpiece Found In Noodles"* [2, с. 53]).

Р. Федерман висунув концепцію так званого просторового зміщення слів (*spatial displacement of words*), тобто такого розташування слів на сторінці, яке суперечить загальноприйнятим правилам, й успішно втілював її у своїх творах. К. Малгрєн [4, с. 180] виділяє дві основні стратегії просторового оформлення сторінки у творах Р. Федермана. Перша стратегія полягає в тому, щоб зовнішній вигляд сторінки відповідав її змісту. Б. МакХейл [6, с. 184] називає цей прийом конкретною прозою. Наприклад, на сторінці 137.1, яку умовно можна назвати "Поклик океану", слова розміщені таким чином, що нагадують корабель: його нижня частина утворена словом OCEAN, яке повторюється, а верхня – словом-монстром, що включає в себе назви океанів (*AtlanticPacificIndianArcticAntarcticOceanAtlanticPacificIndianArcticAntarctic*). Баратократне повторення словосполучення *noodle water* кількома хвилястими лініями утворює хвилі. Особливістю сторінки 10 є форма, якої набуває текст і яка відображає його зміст, – форма, що нагадує спіральні макарони. Таким чином, завдяки зміщенню слів на сторінці досягається графічне відображення змісту тексту.

Іншою стратегією Р. Федермана є використання нетрадиційного синтаксису. Слова на сторінках його творів розташовуються таким чином, щоб підкреслити їх невідповідність усталеним нормам. Автор може примушувати читача читати певні фрагменти тексту знизу вгору зліва направо [2, с. 163] або ж справа наліво [2, с. 183], слова можуть бути розкидані по всій сторінці (як це відбувається на сторінках 56–57, де близько 170 фрагментів майбутніх оповідей розташовані вертикально та горизонтально) або згруповані у колонки,

розташовані по вертикалі [2, с. 37, 125] або по горизонталі [2, с. 77]. Слова також можуть розміщуватися у формі геометричних фігур: кола [2, с. 84], квадрата [2, с. 142], прямокутника [2, с. 1], ромба [2, с. 162].

Текст в повісті подекуди розміщується на одній половині сторінки, при цьому друга половина залишається порожньою (це може бути як ліва, так і права половина сторінки). Він також може розміщуватися по діагоналі сторінки [2, с. 137], у східчастому або шаховому

порядку [2, с. 164, 172]. Наведемо приклад східчастого розташування тексту:

*That's closer to what
he feels at
the beginning
during the first
five years
though it usually takes ten
to get rid of that feeling* [2, с. 138].

У наступному прикладі кожне слово треба читати вертикально зверху вниз зліва направо [2, с. 196]:

m	b	o	a	t	s	t	i	a	m	a	t	s	i	t	c	l	f	r	n	f	a	l	i	a
u	e	n	b	h	i	h	s	l	i	b	h	i	n	h	r	i	u	o	e	a	t	e	n	l
s		e	o	e	n	e		w		r	o	e	n		o	u	t	r	o	v	i	a		l
t			v		k	r		a		r	v		k		s	m	t	n	m	e	l		s	
			e			e		y		o	e				e	m	l	i	s	r	s		t	
								s		r						y	e	s						
																	h							
																	e							
																	d							

Експерименти з просторовим оформленням сторінки не обмежувалися двома головними стратегіями. Р. Федерман експериментує з полями сторінки, із заповненими текстом та порожніми частинами сторінки. Наприклад, текст на сторінці без номеру (яка іде слідом за сторінкою 00000000.0) складається з механічного повторення слова *noodles* по всій сторінці, крім центру, де розташований вільний від тексту простір у вигляді геометричних фігур. Таким чином досягається досить своєрідний ефект: друкований текст стає тлом, а вільний від слів простір сторінки стає її центральним еле-

ментом. До речі, тло на обкладинці також створюється багаторазовим повторенням фрази "DOUBLE or NOTHING". Слова, що повторюються, можуть слугувати не тільки тлом, вони можуть використовуватися як рамка, у середині якої може розміщуватися текст [2, с. 38–39], або ж виступати своєрідною розподільчальною смугою в центрі сторінки, по обидва боки якої розташовується текст [2, с. 186–187].

Края тексту можуть бути вирівняні по діагоналі (текст у вигляді трапеції [2, с. 243–235], а також можуть мати хвилясту [2, с. 170–171], зубчасту форму [2, с. 191–192] тощо.

У наступному прикладі [2, с. 120] фрагмент тексту має вигляд стрілки, розташованої на правій половині сторінки, яка вказує на наступну сторінку (текст складається із прикметників, які характеризують прозовий твір):

p	l	a	i	n																				
n	o	r	m	a	l																			
r	e	g	u	l	a	r																		
r	e	a	d	a	b	l	e																	
r	e	a	l	i	s	t	i	c																
l	e	f	t	o	r	i	g	h	t															
u	n	e	q	u	i	v	o	c	a	l														
c	o	n	v	e	n	t	i	o	n	a	l													
u	n	i	m	a	g	i	n	a	t	i	v	e												
w	e	l	l	p	u	n	c	t	u	a	t	e	d											
u	n	d	e	r	s	t	a	n	d	a	b	l	e											
u	n	i	n	t	e	r	e	s	t	i	n	g												
s	a	f	e	t	o	d	i	g	e	s	t													
p	a	r	a	g	r	a	p	h	e	d														
c	o	m	p	u	l	s	i	v	e															
a	n	e	c	d	o	t	a	l																
s	a	l	u	t	o	r	y																	
t	e	x	t	u	a	l																		
b	o	r	i	n	g																			
p	l	a	i	n																				

Особливістю сторінки 14 повісті є те, що слова витісняються із центру на поля сторінки, так що в центрі залишається порожній проміжок. Можливість переміщення слів із центру сторінки на її поля свідчить про те, що простір сторінки, який оточує друкований шрифт, є повноцінним простором, що має потенційну можливість заповнюватися словами й, у свою чергу, перетворюватися на текст.

На думку дослідника творчості Р. Федермана Дж. Кутніка, незвичайний дизайн та друкарське оформлення кожної сторінки повісті є спробою відобразити хвилясту траєкторію заплутаних думок другого персонажа, який фіксує події, а також страшну правду мину-

лого, яку не завжди можна передати словами. "... by making readers suffer the agony of reading the text backward, upward, and in any number of other, even more twisted ways, the recorder allows them to experience the agony of a mind trying to communicate an experience beyond comprehension and description" [3, с. 185].

Серед інших особливостей повісті "Удвічі більше або нічого" можна виділити такі:

- змішення жанрів, часті зміни стилю письма;
- перестрибування через дві або більше лінії оповіді (*leap-frog technique*);

- діалогізація, яка передбачає розподіл наративних функцій між декількома персонажами та встановлення конкуруючих відносин між ними;

- паралельне існування текстових фрагментів англійською та французькою мовами;

- використання різноманітних видів шрифту (жирний, курсив, різний розмір літер);

- нетрадиційна пунктуація (від вживання маленьких літер після крапок до повної відсутності будь-яких розділових знаків в окремих уривках, використання трьох крапок та косої риски для передачі фрагментарних думок);

- нестандартна нумерація сторінок (сторінки першого розділу пронумеровані від 0 до 000000000.0, зустрічаються сторінки з номерами 11.1, 50.0, 68.1, 89.0 або взагалі без номерів);

- наявність порожніх сторінок, прогалів, пустот, – усього того, що символізує незакінчене та недоказане;

- широкий арсенал засобів друкарського оформлення: списки, зноски, символи (знак долара, скрипковий ключ, серце, що займають цілу сторінку), математичні знаки, діаграми тощо.

Графічні прийоми включають, зокрема, написання декількох слів разом, як у наступному прикладі, де перераховуються види макаронних виробів та їх форми:

Macaronispaghettibowsmenicottishellspearsspiralsfl atroundcurlysquare [2, с. 7].

На сторінці 91 повісті знаходимо цілий абзац, у якому усі слова написані разом. Серед інших графічних

приймів можна згадати графічний опис моря значками ~~~~, а хмарочосів Нью-Йорку – ^^^.

У повісті, як і в інших творах літератури постмодернізму, велика увага приділяється читачеві. Читачу доводиться брати активнішу роль у процесі роботи з текстом, створюючи власний порядок прочитання тексту (де це можливо) або реконструюючи фрагменти оповіді в єдине ціле, заповнюючи прогалини між ними необхідними на його думку конекторами. Згідно з авторським задумом, читач має взаємодіяти з текстом таким чином, щоб самому виробляти значення (а не повторювати готові авторські сентенції).

Підсумовуючи, слід зазначити, що повість Р. Федермана "Удвічі більше або нічого" належить до кращих зразків американської літератури постмодернізму, у першу чергу, завдяки особливостям просторового оформлення та дизайну її сторінок. Новаторський підхід автора до простору сторінки, нетрадиційне розташування друкованого тексту, використання нестандартного синтаксису та інших засобів друкарського оформлення зробило Р. Федермана неперевершеним майстром візуальної прози.

1. Federman R. Critifiction: Postmodern Essays. – N.-Y., 1993.
2. Federman R. Double or Nothing. – Boulder, 1992.
3. Kutnik J. The Novel as Performance. – Carbondale; Edwardsville, 1986.
4. Malmgren C. Fictional Space in the Modernist and Postmodernist American Novel. – L.; Toronto, 1985.
5. McCaffery L., Hartl T., Rice D. (ed.) Federman: A to X-X-X-X. – San Diego, 1998.
6. McHale B. Postmodernist Fiction. – N.-Y.; L., 1987.

Надійшла до редакції 19.06.06

Д. Капінус, асп.

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В РАННІХ П'ЄСАХ АРТУРА ШНІЦЛЕРА

Проаналізовано жіночі образи у драмах Артура Шніцлера. Встановлено, що героїні ранніх творів мають усталені, типові риси, зумовлені особливостями їх середовища, тяжінням над ними соціальних норм. Зроблено висновок, що в ранніх драмах автора жіночі образи функціонують у межах суспільно-психологічних ролей і ці ролі конституують життя героїні, формують модель поведінки, що її дотримується жінка, і з якою вона асоціюється в чоловіків. Досліджено й особливості розвитку жіночих характерів у зрілих драмах Шніцлера й зроблено висновок, що вирішальним фактором для формування глибокого психологічного характеру є вихід із наві'язаної ролі.

The analysis of female characters in Schnitzler's dramas has been carried out. The conclusion was made that the heroines possess common typical features. The absence of individuality is due to the peculiarities of the social milieu and the pressure of conventions. These factors influence the behavior of the woman, which she is associated with by the man. The socially-psychological role is constructed that determines the life of the character. The refusal to play the role leads to psychological destruction and death.

Жіночі образи Артура Шніцлера – найяскравіші в контексті віденського модерну. Літературознавчий аналіз цих оригінальних образів є актуальним у межах дослідження теми Еросу-Танатосу в драматургії письменника, оскільки він дозволяє повніше розкрити психологію кохання в текстах автора.

Світоглядний дискурс в Європі кінця XIX – початку XX ст. не можна уявити без опозиції понять *чоловік* і *жінка*. Центром же дуалістичного світосприйняття став Відень – культурна метрополія Австро-Угорщини. Відкриття З. Фройдом механізмів несвідомого і лібідо поставили жінку в центр психіатрії, образотворчого мистецтва і літератури. Досить скоро саме жінка проголошується символом віденського модерну, кодом сучасного дискурсу. Жінка – це втілення природного й інстинктивного начал, жінка – це загадка й "невідомий континент" (З. Фройд), проте її не уникнути.

Віденський сексуальний та еротичний дискурс суміщає два протилежні напрями. На рівні санкціонованих консервативним суспільством уявлень про мораль і порядок спостерігаються намагання "защитувати жінку в корсет бюргерських ролей: "дівчина – дружина – мати – повія" [4, с. 146]. З іншого боку, саме кінець XIX ст. засвідчує зародки емансипаційного руху в Австро-Угорщині. "В нашу епоху, – пише Лео Берг, автор есе "Романтика модерну", – добре знайомий образ мужності був послаблений зсувом

убік фемінізму". Так, проблему "чоловіка як ідола" в есе "Щодо критики жіночості" (1905) порушує письменниця Роза Майредер. Марі Герцфельд іронічно називає один зі своїх творів "Емансипація чоловіка" (1891).

Зміну парадигми статевих ролей реєструють не лише письменниці, а й літератори чоловічої статі. Тексти літературної групи "Молодий Відень" – Г. Бара, Г. фон Гофманстала, П. Альтенберга й Р. Беер-Гофмана – багаті на жіночу тематику. Джерелом натхнення для митців була французька література декадансу. Звідти походять й образи фатальної жінки (*femme fatale*), привабливої й жахливої водночас, *femme fragile* – образ дівчини тендітної, хворобливої, й образ легковажної жінки-дитини (*femme infant*). Так, безіменні *femme fragile* стають героїнями оповідання Р. Беер-Гофмана "Смерть Георга" (1900). Образ *femme fatale* часто трапляється в п'єсах Гуго фон Гофманстала. Під пером цього драматурга жіночі образи набували глибокої психологізації й душевної інструменталізації. Достатньо згадати таких героїнь, як Електра ("Електра", 1903), Зобеїда ("Весілля Зобеїди", 1899), Відьма ("Король і відьма", 1900).

Культурний діалог з історією – характерна ознака австрійського модерну. Епоха Відродження як доба визначних історичних подій і духовно вільних "людей учинку", чужих згубному стану рефлексії, особливо вабила митців своєю неподібністю до сучасності. У дра-

© Д. Капінус, 2007

матичних колізіях творів проблематика сучасності щільно поєднана з історичною. У драматургії Артура Шніцлера зустрічаємо лише два образи, які наслідують французькі моделі. Паола (жінка-вамп) і Беатріче (жінка-дитина) – персонажі ренесансних драм Шніцлера "Жінка з кинджалом" (1899) і "Покривало Беатріче" (1900). Ренесансні драми митця збагачені міфологічною метафорикою, сюжет їх вибудовується на фрейдівських прийомах тлумачення сновидінь, на тісному переплетінні сну й реальної дійсності Паола і Беатріче одягнуті в костюми тієї епохи, проте вони мислять і діють як сучасні жінки. Стилізація під минулі епохи було формальним засобом осмислення проблематики свого часу. "Під пурпуром доби Відродження проглядало фіолетове саяво fin de siecle" [3, с. 89].

Розвиток жіночих образів – від схематичних постатей до дійсно життєвих багатограних характерів – вирізняє творчість А. Шніцлера. У подальших драматичних творах на сучасну тематику жіночі характери автора виявляють глибоку трансформацію французьких літературних моделей. Найвідомішими драматичними персонажами його п'єс стають "солodka дівчина" (süßes Mädel) і "світська пані" (Mondaine). Наївність першої й гордовитість другої – ось і всі рудиментарні риси, які видають походження цих образів від "жінки-дитини" та "жінки-вамп".

Шніцлер знаходився в постійному пошуку морально-психологічної автентичності своїх персонажів. Так, на ранньому етапі творчості письменник, зображуючи жінок, не виходить з поля кругозору персонажів чоловічої статі. Ніби-то різноманітні жіночі образи, по суті, є лише проєкціями чоловічих фантазій (трагікомедії "Анатоль", 1889–90; "Хоровод", 1900). Характерною рисою жінок є *типовість*: у їх характерах повторюється комплекс усталених якостей, основою якого є приналежність жінки до певного соціального кола.

Тенденція типізувати жінок, немов вкладати їх у певні межі та схеми, зумовлена двома факторами. З одного боку, це психологія героя чоловічої статі, яка є прихованим мотором розвитку дії у драмах Шніцлера. З іншого, до типізації призводила панівна в суспільстві вікторіанська мораль. На ранньому етапі творчості характерною ознакою жіночих образів письменника є їх яскраво виявлене конкретно-соціальне начало. Від Півії ("Хоровод") до маркізи ("Зелений папуга", 1898) героїні репрезентують усі верстви віденського суспільства. Саме соціальна приналежність жінки визначає її характер та поведінку. Необхідність дотримуватися соціальних умовностей зумовлює реакцію на певні ситуації. Так, від одруженої світської пані очікується, що в стосунках із кавалером вона не перетинатиме меж кокетства (Габрієла, "Анатоль"), від солodкої дівчини – що вона не чекатиме від свого коханця тривалої вірності (Міці, "Забавки", 1894). Вихід з повсякденного життя зумовлюють вільні вчинки персонажів, такі, що не відповідають нормованій поведінці. Гра, ігровий принцип координує розвиток конфліктів у трагікомедіях Шніцлера й визначає нестандартну поведінку персонажів. Так, у найтеатральнішій п'єсі "Зелений папуга" гра доведена майже до абсурду. Жоржета, яка переконливо вдає із себе кокетку, є "найвірнішою дружиною в Парижі". Натомість аристократку маркізу Северину небезпідставно сприймають за повію: вона дійсно неодноразово зраджувала чоловікові. Насолоджуючись зміною масок ("Я в дуже приємному збудженому настрої"), Северина приєднується до народного натовпу з вигуками: "Хай живе свобода!" [1, с. 220]. Одружена Молода Пані, незважаючи на можливі небезпечні наслідки, дає згоду на зв'язок із коханцем ("Хоровод"). У новелі "Маленька комедія" геро-

їня приймає чужу модель структурування дійсності, щоб утекти від набридлої реальності. З утриманки багатія Жозефіна перетворюється на бідну "солodka дівчину".

Носіями лицемірних суспільних заповідей у п'єсах Шніцлера неодмінно виступають чоловіки. "Легковажним меланхолікам" й "іпохондрикам кохання" була вигідна типізація жіноцтва, вона полегшувала їм сприйняття дійсності й виправдовувала їх егоцентризм. Правила флірту з представницями різних типів були різними. Наприклад, Фріц ("Забавки") поділяє жіноцтво на "янголів" і "демонів". "Янголі" – бідні дівчата з передмістя, в уявленнях Фріца, заслуговували на меншу частку уваги, ніж "демони" – світські пані. До світської пані слід було проявляти ніжність і повагу, спілкування з нею потребувало певних емоційних витрат з боку чоловіка. Та зрештою, лейтмотивом будь-яких стосунків із жінками для героїв Шніцлера є відсутність щирої людської прив'язаності.

На сторінках драматичного циклу "Анатоль" протагоніст, виходячи з приналежності своєї подруги до того чи іншого соціального кола, розгортає справжню філософію кохання. Цикл "Анатоль" складають сім мініатюр. П'єса не має наскрізного сюжету й небагата на події. Присутність у всіх мініатюрах щоразу нової коханки героя є тим елементом, що надає незалежним мініатюрам циклу драматичну цілісність. Композиційно мініатюри циклу розбиті на дві частини. У першій Анатоль філософує з приводу свого зв'язку з подругою. У другій з'являється сама жінка і своєю поведінкою розвінчує ілюзорні уявлення Анатолья щодо неї й кохання між ними. Типізовані жіночі постаті щоразу розкривають нову грань характеру протагоніста – "героя нового часу" естета по натурі, чия особистість немає центру, так само, як і його життя, яке розпадається на тисячі фрагментів.

Соціальну приналежність героя експлікує його жіноче оточення. Серед подруг Анатолья "зла світська пані" Габрієла ("Різдвяні подарунки"), циркова актриса Біанка ("Епізод"), куртизанка Емілія ("Діаманти на згадку") та навіть одружена світська пані Ельза ("Агонія"). І, звичайно, "солodka дівчата": Кора ("Питання долі"), Анні ("Прощальна вечеря"), не названа по імені закадрова героїня ("Різдвяні подарунки"), а також безліч інших, чії кучери, зів'ялі квіти й листи Анатоль перебирає в мініатюрі "Епізод". Отже, протагоніст є представником заможної буржуазії, віденським фланером, єдине заняття якого – кохатися.

Особистість кожної жінки Анатоль піднімає комплексом понять про неї. Показовою в цьому плані є друга мініатюра циклу "Різдвяні подарунки". У констеляції персонажів "юнак – світська дама – закадрова малосвітська пані" жіночі персонажі отримують ідентичність у контрасті один до одного. Габрієла (світська пані) просить Анатолья описати їй його коханку з передмістя. Анатоль перелічує відсутні в дівчини якості, притаманні Габрієлі: "Вона не бозна-яка красуня, не вирізняється вона якоюсь особливою елегантністю, не дуже багата вона й духовно". "Але ж я не хочу знати, чим вона не є", – заперечує молода жінка. Тоді Анатоль називає справжні якості своєї милої, яких, на його думку, бракує Габрієлі: "Але в неї чарівність весняного вечора ... граціозність зачарованої принцеси ... і душа дівчини, яка вміє кохати!" [1, с. 45–46].

Жінка, опоетизована Анатолем на противагу світській пані – це є *люба* або так звана *солodka дівчина*. Уперше цей образ з'явився в народних драмах А. Нестроя, та саме Шніцлер уславив його. Своєрідність персонажа в тому, що він є водночас і літературною фікцією й автентичним соціальним характером. "Люба дівчина" як соціальний характер детально описана в книзі Р. Янца й К. Лерманна "Артур Шніцлер. До діагнозу віденської буржуазії кінця сторіччя". Донька бідних батьків, найчастіше ремісників або робітників,

вона мешкає в передмісті разом із родиною або ж сама, працює модисткою, театральною статисткою, швачкою чи допомагає вдома по господарству. Дійсно, "для заможних віденських молодиків, які не ще не могли або не бажали одружитися, солодкі дівчата були ідеальними коханками" [3, с. 44]. Адже дівчата не належали до добропорядного товариства, де незаміжня дівчина, закохавшись, не могла переступити межі кокетства. У той же час вони не були повіями, що знижувало ризик заразитися на статеву хворобу. Епітет *солодка* з'являється завдяки тим вимогам, що їх виставляють до ідеальної коханки чоловіки: дівчина має бути простою, невибагливою, щирою в почуттях і неодмінно щедрою в коханні.

Характеристика, яку герой надає своїй коханій, закреслює її індивідуальні риси. Солодка дівчина, яку описує Анатоль, є виключно проекцією його фантазії. Інтегральною часткою цієї фантазії в текстах Шніцлера обов'язково стають соціальні координати, які ідентичні географічним. Для багатих мешканців Відня передмістя є незнайомим середовищем, дивним і тому надзвичайно привабливим. Романтизація бідних районів викликана помилковим уявленням про відсутність там умовностей, які тяжили над мешканцями міста. Географічна відстань між містом і передмістям асоціюється з межею дозволеного і забороненого, перетин якої обіцяє приєднання до чогось прекрасного і привабливого. Так, герой новели "Маленька комедія" уявляє собі передмістя як царство простоти й щирості, серед милих мешканок якого можна бути знайти порятунок від віденських жінок, "які пахнуть фіалковими парфумами, і в яких уся гидота всередині". Так само й Анатолеві йдеться про зміну обставин, що надасть оновлення його почуттям. На протизаг своєму антуражу із різнокольорових ламп і персидських килимів Анатоль намагається створити новий. Помешкання дівчини чарує його не меншою мірою, ніж вона сама: "... уявіть собі невеличку затишну кімнату ..., неширокі стіни, на яких висить кілька старих гравюр зі стереми написами ... З вікна ... відкривається вигляд на дахи будинків, на димарі, що потопають у темряві. Коли настає весна, видно розквітлий сад напроти, що розливає п'яні пахощі" [1, с. 46].

Автор використовує соціальну різницю між мешканцями міста й передмістя для того, щоб посилити напругу в конфлікті статей. Кінець-кінцем Анатоль неспроможний знайти для солодкої дівчини жодного подарунку, що знов-таки підкреслює роз'єднаність їх світів. Такими ж безликими постають інші солодкі дівчата. Кора згодом стає дружиною теслі. "Так закінчують ці дівчата з поколотими пучками. У місті їх кохають, а в передмісті з ними одружуються..." [1, с. 53]. Навіть індивідуальна жіноча доля нівелюється, обмежується тривіальною *типовою* розв'язкою.

Зневагу до особистості Анатоль проявляє не лише до нижчої за статусом дівчини. "Ви всі такі типові!", звертається Анатоль до Габрієли. На питання, до якого ж вона належить типу, жінка отримує відповідь: "Дуже просто: світська пані!". Й Анатоль розвиває свою думку: "...У міщанському оточенні не буває якихось незвичайних випадків. По суті, їх немає і у великосвітському оточенні" [1, с. 46–47]. Ці репліки психологічно дискримінують як Габрієлу, так і не названу дівчину. Статус партнерки немає принципового значення, ставлення героя до всіх однакове. "Естет (схильний зневажати свою кохану, адже для нього презирство є частиною естетичної насолоди" [3, с. 20]. Естетство є ядром ставлення Анатоль до жінки в цілому: якщо подруга й має для нього якусь цінність, то лише тому, що *він* її коханець: "Вона лежала в моїх обіймах – вона свята" [1, с. 52].

Звичайно, солодкі дівчата заслуговували більшого презирства, ніж представниці вищого світу. Саме та риса, яка так притягувала чоловіків до солодких дівчат – їх досвідченість у коханні – водночас і відштовхувала їх. З. Фройд у праці "Про загальне приниження любовного життя" ("Über die allgemeinste Erniedrigung des Liebeslebens") пояснює причини дискримінації на сексуальному ґрунті поділом коханням на "земне" й "неземне". "Земного" кохання як породження низьких інстинктів слід було соромитися. Отже, жінка, яка не може встояти перед силами інстинктів, не варта поваги. Таке ставлення до фізичної сторони кохання вмотивовує поведінку Чоловіка в п'єсі "Хоровод". Надаючи дружині статусу святої, він схильний задовольняти сексуальні потреби на стороні з "продажними створіннями". Тему падіння жінки стає центральною в драмі "Казка" (1901), де герой кидає справді щиро кохану їм актрису Фанні лише через те, що до нього вона кохала іншого.

Однак чи страждає сама солодка дівчина від такого ставлення? Трагікомедії Шніцлера дають чітку відповідь – ні. Дівчата залюбки надягають на себе створену уявленнями молодого чоловіка маску. Вони абсолютно свідомі того, що їх зв'язок не триватиме довго й не увінчається шлюбом. Вступаючи у зв'язок з молодиком зі світського товариства, дівчина прагне того ж, що й він: перетнути соціальну межу й потрапити до невідомого їй світу. Для неї важлива матеріальна сторона: спільні походи в ресторани, можливість відвідати театр, хай вона й сидітиме в партері, а не в ложі, вишукані подарунки. Цей антураж створює ілюзію виходу з власного середовища, переходу на вищий рівень. Якщо ж молодий чоловік не надає дівчині можливості долучитися до світського життя, він ризикує втратити її прихильність. Таким чином, кохання між представниками різних соціальних кіл ставало чимось на зразок регламентованого суспільного інституту.

У мініатюрі "Прощальна вечеря" солодка дівчина Анні приходить на побачення з Анатолем востаннє. У цей останній вечір Анні їсть і п'є з великим апетитом. Наскрізьний мотив їжі й процесу поїдання в цій сцені підкреслює всю брехливість моменту. Анні сумуватиме не за коханням – вона сумуватиме за вишуканими стравами, які тепер будуть їй недоступні. Її репліки на кшталт: "Але любий ... я прощаюся водночас і з бордо" [1, с. 74] перетворюють прощання Анатоль з черговим коханням на фарс.

У сміховинне становище Анатоль потрапляє й у мініатюрі "Епізод". Він певний, що циркова актриса Біанка, з якою він мав нетривалий зв'язок, ніколи не забуде його – свого особливого й неповторного коханця. Натомість у його житті любов до неї є лише незначним "епізодом". Та Біанка, раптово зустрівши Анатоль, не може навіть пригадати його ім'я. Виявляється, це він був для дівчини "епізодом", а не навпаки. Ілюзії розвінчані й герой, як не дивно, страждає.

У фінальній мініатюрі "Манія величчя Анатоль" розчарований постарілий Анатоль резюмує: "І хто знає, можливо, що я колись і кохав цю жінку, яка мене справді розуміла і я міг би бути щасливий з нею ... але не наважився..." [1, с. 122]. Власне, це він міг сказати про багатьох колишніх коханих. На думку дослідника проблем жанру К. Гутке, непередбачуваність людської поведінки – це комедія, яка водночас є і трагедією [2, с. 277–280], тому Анатоль, який потрапив у переплетіння безкінечних одноманітних любовних зв'язків є трагікомічним характером.

Типові, безликі постаті є персонажами трагікомедії "Хоровод". Доведене до автоматизму кохання між героями циклу задає динаміку дії в циклі з десяти мініатюр. Шніцлер прошарок за прошарком відкриває віденське суспільство через призму любовного акту. Еротичні бажання стають мотором коловороту, а всі учасники його типізовані не

лише як представники соціуму, а і як особистості. Над ними тяжіють не тільки суспільні умовності, яким вони підкоряються, а й ті професійні й статеві ролі, у межах яких вони повинні залишатися. У комічних діалогах ролі розкриваються до самісінької своєї сутності: Покоївка забирає в Молодого Пана цигарки, Молода Пані не без задоволення перевіряє на коханцеві свою стратегію зваблення, Гризетка (солодка дівчина) обіграє свою наївність з найбільшою для себе вигодою. Поет й Акторка намагаються залишатися митцями й під час найінтимнішого акту: він опоетизовує красу місцевості, вона не з того не з сього падає на коліна й починає картинно молитися Богу. Навіть психологічна відмінність у поведінці жінок і чоловіків сприймається як компонент гри масок. Перед статевим актом жінки удають неприступність, чоловіки ж ніжно уподують за ними. Post coitum ситуація змінюється: тепер жінка вдає, що прагне емоційного співчуття, чоловік же поводить себе відсторонено. У зв'язку з цим цікава емоційна складова поведінки Акторки. (Акторка – це пародійний образ примадони віденської сцени Аделі Зандрок, з якою у драматурга були близькі стосунки). Вона однаково зневажливо поводить себе з партнерами як до, так і після любовного акту. Демонструючи свою зверхність й емоційне домінування, Акторка принижує партнерів зневажливими прізвиськами: "маленький філософ", "спокусник", "Казанова", "молодий дідусь", "стариган" (Граф); "цвіркунчик", "жабунчик", "божевільний", "спокусник" (Поет). Акторка повністю приймає на себе чоловічу стратегію. Потреба бути коханою заступає в цьому персонажі потреба відчувати себе господарем ситуації. Звісно, Акторка поводить себе так вимушено, зачерствілою її зробив професійний статус. Успіх у театрі залежав або від тієї суми, яку ти заплатила за роль, або від того, з ким ти маєш любовні стосунки. Так, герой драми Шніцлера "Дичина" (1896) закоханий у молоду починаючу акторку, прагне бачити її в іншому середовищі, в інших обставинах і серед інших людей. Чоловіча зневага вже встигла завдати героїні "Хороводу" болю. У психологічному плані вона нічого не виграє від своєї зверхності. "Цілую ручки, фройляйн", – глузує з неї Граф [1, с. 178]. Для своїх партнерів вона лише "ще одна".

Отже, своєрідність ранніх жіночих образів Шніцлера полягає в тому, що всі вони беруть участь у грі вдавання, яка конститує ранні драми письменника. Героїні

трагікомедій не мають індивідуальності, яку з них знімає наявність маски, вони легко сприймають гру в кохання. Вихід із ролі породжує трагедійний пафос. Неприйняття соціальних умовностей та відмова від гри за правилами суспільства стає деструктивною для героїнь Шніцлера. Шніцлер створює низку "правдоподібних" жіночих персонажів: красивих, талановитих жінок з нижчої суспільної верстви, які прагнуть вирватися зі свого оточення, з рамок соціальної детермінованості й стереотипів, і яких у фіналі спіткає крах кохання. Це дещо умовні, статичні образи Анни Рідль, Фанні й Тоні, героїнь програмних п'єс "Дичина", "Казка", "Заповіт" (1897). І, звичайно, героїня "Забавок" Христина – жінка, для якої рамки ролі солодкої дівчини виявилися завузкими. Саме цей яскравий індивідуалізований образ уславив свого автора. Христина не підпадає під створену її партнером "психологічну" класифікацію всього жіноцтва – вона ані "янгол", ані "демон". Вона не користується історичним репертуаром світської пані, але грати за правилами солодкої дівчини теж нездатна. Любовна й соціальна колізія в драмі "Забавки" розгортається виключно з *внутрішнього світу* героїні, яка, закохавшись, відмовилася грати в цьому суспільстві роль. На тлі внутрішньої порожнечі й зовнішнього позування решти персонажів гостро проявляється незвичність Христини. Уся поведінка дівчини сприймається як прорив із брехливого світу. Її кохання для неї все й, ображена в своєму чистому почутті, Христина не бачить іншого виходу, ніж самогубство.

"Забавки" – найдосконаліша драма А. Шніцлера. За нею він напише низку інших творів, де форма стане розгортуючою, характери й колізії поглиблюються, прозора легкість діалогів зміниться на меланхолійно-сумний тон ("Самотній шлях", 1903; "Далека країна", 1910). Пізня драматургія письменника відкриває широкі перспективи для аналізу жіночих характерів і статевої стосунків.

1. Шніцлер А. Передбачення долі // Молодий Буковинець. – Чернівці, 2001.
2. Guthke K. Geschichte und Poetik der deutschen Tagikomedie. – Göttingen, 1961.
3. Janz R./ Lauermann K. Zur Diagnose der Wiener Bürgertums im Fin de siècle. – Stuttgart, 1973.
4. Keller U. Böser Dinge hübsche Formel. Das Wien Arthur Schnitzlers. – Wien, 1984.
5. Perlmann M.L. Arthur Schnitzler. – Stuttgart, 1987.

Надійшла до редколегії 20.06.06

НАШІ ЮВІЛЯРИ

15 червня 2007 р. відзначає свій ювілей відомий фахівець у галузі мовознавства, романістики і перекладознавства, завідувач кафедри теорії і практики перекладу з романських мов ім. М. Зерова Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук Вищої школи України, доктор філологічних наук, професор Олександр Іванович Чередниченко.

Колектив кафедри, яку Олександр Іванович незмінно очолює понад 27 років, редакційна колегія Вісника КНУ (серія іноземної філології), головним редактором якого він є, колеги, учні сердечно вітають ювіляра із 60-річчям і щиро бажають йому міцного здоров'я, довголіття, високого творчого польоту, нових успіхів і звершень, щастя.

ЯСКРАВІ ГРАНІ ТАЛАНТУ ВЧЕНОГО

(до 60-річчя від дня народження професора О.І. Чередниченка)

Серед сучасних українських мовознавців, романістів і перекладознавців чільне місце належить неординарному вченому, академіку, завідувачеві кафедри теорії і практики перекладу з романських мов Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка, проф. Олександру Івановичу Чередниченку.

Олександр Іванович Чередниченко народився 15 червня 1947 р. у м. Києві. Ще змалку він прагнув оволодіти іноземними мовами, і це бажання привело юнака, після закінчення школи у 1965 р., до Київського державного університету ім. Т. Шевченка, у який він вступив на перекладацьке відділення факультету іноземних мов. Швидко минули студентські роки й у 1971 р. він закінчує навчання, отримує диплом з відзнакою за фахом "Іноземні мови". Із цього моменту бере свій початок науково-педагогічна діяльність талановитого випускника в стінах рідного університету спочатку на посаді асистента, потім старшого викладача, пізніше доцента і професора факультету. Чудові знання і практичне володіння французькою, англійською та італійською мовами, широка ерудиція відкрили молодому фахівцеві значні перспективи для викладацької, наукової і перекладацької роботи. Під час закордонного відрядження до Алжиру Олександр Іванович збирає матеріали для майбутнього дисертаційного дослідження. Повернувшись на батьківщину, О. Чередниченко вступає до аспірантури і невтомно працює над своєю дисертацією під керівництвом видатного українського мовознавця, проф. А. Білецького. У 1975 р., ще до закінчення аспірантури Олександр Іванович успішно захищає кандидатську дисертацію "Лексико-граматичні особливості французької мови в Алжирі" за спеціальністю 10.02.05 – романські мови і стає кандидатом філологічних наук.

Великий вплив на формування наукового світогляду молодого вченого мали наукові погляди та ідеї визначних мовознавців, професорів Київського державного університету О. Андрієвської, А. Білецького, Ю. Жлуктенка та С. Семчинського, які заклали фундамент для подальшої наукової роботи О. Чередниченка та сприяли підготовці його докторської дисертації.

У 1977 р. тридцятирічного кандидата філологічних наук, доцента О. Чередниченка вперше обирають деканом факультету романо-германської філології. У 1979 р. його призначають на посаду завідувача кафедри теорії і практики перекладу. Пізніше на її базі було утворено кафедру теорії і практики перекладу з романських мов. Перебуваючи на посаді завідувача кафедри, Олександр Іванович не зупиняється на досягнутому і продовжує свою наукову кар'єру. Закінчивши дворічну докторантуру, він захищає у 1984 р. докторську дисертацію на тему "Європейська літературна мова в країнах, що розвиваються: закономірності та типи варіювання" за спеціальностями 10.02.19 – загальне мовознавство та 10.02.05 – романські мови. Згодом на початку 1985 р. Олександр Іванович здобуває ступінь доктора філологічних наук та наукове звання професора. Однак це не означає, що Олександра Івановича більше не турбують і не цікавлять справи такого потужного навчального підрозділу у складі КНУ, яким був у ті роки факультет романо-германської філології. Кандидатура О. Чередниченка потрапляє до списку претендентів на посаду декана і на виборах нового керівника факультету у 1992 р. Олександр Іванович набирає найбільшу кількість голосів. Він удруге стає деканом факультету, який у тому році було перейменовано на факультет іноземної філології, а у 1997 р. знову переобирається на посаду декана, яку обіймає до листопада 2001 р.

Перша половина 90-х рр. виявилася надзвичайно складною як для життя країни, так і вищої освіти. Далися взнаки ці труднощі і для факультету іноземної філології: застарілі навчальні плани і методики викладання іноземних мов, слабка матеріально-технічна база, зuboжілий бібліотечний фонд, плінність кадрів, падіння престижу фаху "Іноземні мови і література" та "Переклад". Подолати труднощі і негативні явища, що накопичилися, вивести викладання іноземних мов, зарубіжної літератури і перекладу на належний рівень – таке завдання поставив перед собою і колективом факультету новий декан.

Першим рішучим кроком О. Чередниченка було реформування і наближення до європейських стандартів навчальних планів із фахових дисциплін. Уперше в Україні О. Чередниченку вдалося впровадити нові спеціалізації з усного та письмового видів перекладу, що дозволило домогтися визнання за рубежом дипломів випускників Київського національного університету ім. Тараса Шевченка зі спеціальностей "Іноземні мови і література" та "Переклад". Водночас Олександр Іванович очолив робочі групи з розробки освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм для підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів за профілем "Іноземна філологія" і "Переклад" у зв'язку з переходом на триступеневу систему підготовки фахівців. Ці документи сьогодні діють як стандарти в системі Міністерства освіти і науки України.

За ініціативою декана факультету іноземної філології О. Чередниченка в КНУ ім. Т. Шевченка було проведено реформування підготовки студентів з іноземних мов на немовних факультетах. Створено нові кафедри англійської мови фізико-математичних факультетів, іспанської та італійської філології, елліністики, затверджено нові спеціалізації з новогрецької мови (філологія і переклад), шведської мови, італійської мови (переклад), румунської мови (переклад).

За поданням Олександра Івановича, який очолював у ті роки вчену раду факультету іноземної філології, рада університету присвоїла кафедри теорії і практики перекладу з романських мов ім'я видатного українського поета-перекладача, колишнього професора університету Миколи Зерова, який став жертвою тоталітарного режиму.

О. Чередниченко особисто розробив програми нормативних курсів з перекладознавства, порівняльної лексикології, спецкурсів із соціолінгвістики та жанрових теорій перекладу, які, до речі, сам викладає на кафедрі протягом багатьох років. Прізвище Олександра Івановича стало добре відомим в університетах Парижа, Гренобля, Гранади, Флоренції, Монреаля, Лінойса, Белфаста, Белграда, Лейпцига, Братислави та інших міст, у яких він виступав з лекціями, а його наукові праці опубліковано у Франції, Росії, США, Іспанії, Італії, Німеччині, Нідерландах, Японії та в інших країнах.

За 12 років деканства Олександр Іванович доклав чимало зусиль для поліпшення викладання іноземних мов, зарубіжної літератури та перекладу, а також підвищення авторитету цих наук серед інших дисциплін, як у самому КНУ, так і в інших вузах України.

Із середини 90-х рр. значно зріс конкурс серед вступників на спеціальність "Переклад", який і зараз є одним з найвищих в університеті. Модернізовано робочі програми і навчальні плани кафедр, до яких увійшли десятки нових спецкурсів. Значно поліпшилася матеріально-технічна база факультету. Багато викладачів отримали можливість пройти мовне стажування за кордоном, результатом якого було створення та публікація підручників, посібників, словників, наукових статей.

Працюючи на посаді декана факультету іноземної філології, О. Чередниченко активно сприяв налагодженню плідної співпраці із зарубіжними партнерами. З 1994 до 2001 рр. він був українським координатором двох міжнародних освітніх проектів за програмою Темпус-Тасіс: "Методика усного і письмового перекладу" та "Розповсюдження досвіду в галузі викладання іноземних мов і перекладу". Завдяки залученню фінансування за вищезгаданою програмою на

факультеті іноземної філології КНУ було створено сучасні лабораторії інформатики та синхронного перекладу, встановлено систему супутникового телебачення з мережею відеотерміналів для прийняття програм усіма іноземними мовами, що вивчаються, обладнано устаткуванням для синхронного перекладу конференц-зал гуманітарного корпусу, забезпечено комп'ютерами та сучасною оргтехнікою кафедри факультету. Крім того, коштом програми було організовано стажування понад 130 викладачів, аспірантів і студентів у європейських університетах-партнерах, запрошено 20 зарубіжних лекторів для читання спецкурсів, проведено понад десять міжнародних конференцій і нарад, опубліковано понад 20 найменувань наукової і навчальної літератури, серед яких монографії, підручники, словники, збірки наукових і методичних праць на електронних носіях.

У 1999–2001 рр. О. Чередниченко був також співкоординатором двостороннього проекту з Лейпцизьким університетом "Румунська мова в Україні", де виступав експертом з питань взаємовідносин державної мови з мовами національних меншин. Він став одним з ініціаторів українсько-французької програми "Сковорода", мета якої полягає у здійсненні перекладів кращих творів французької літератури українською мовою, і протягом десяти років виконував обов'язки члена міжнародного журі цієї програми.

Як консультант-перекладач, Олександр Іванович неодноразово забезпечував міждержавні переговори на найвищому рівні. Він також є членом правління товариства Україна – Франція. 2004 р. його обрано віце-президентом Академії наук вищої школи України.

О. Чередниченко був ініціатором укладання двосторонніх угод та створення в КНУ ім. Т. Шевченка освітньо-інформаційних центрів англійської, французької, іспанської, німецької, італійської мов, еліністичних студій ім. А. Білецького. Це дозволило істотно розширити бібліотечний фонд іноземної літератури, залучити до викладацької та лекційної роботи представників зарубіжних країн, отримати допомогу у вигляді оргтехніки.

З 1992 до 2001 рр. О. Чередниченко був головою науково-методичної комісії з іноземної філології Міністерства освіти і науки України та членом експертної ради Державної акредитаційної комісії, брав дієву участь у роботі з ліцензування та акредитації державних і недержавних навчальних закладів.

Протягом кількох років проф. О. Чередниченко керував науковою держбюджетною темою "Європейські мови і культури в контексті глобалізації світових процесів". Виступав ініціатором й організатором проведення у КНУ ім. Т. Шевченка міжнародних конференцій, зокрема: "Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія" (1995), "Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія, методологія" (1997), "Мови, культури і переклад у контексті європейського співробітництва" (2001), "Мова і нація" (2003), "Григорій Кочур і український переклад" (2004), "Мови, культури і переклад у добу глобалізації (пам'яті проф. Юрія Жлуктенка)" (2006). З ініціативи О. Чередниченка було започатковано традицію проведення конференцій і наукових читань на вшанування пам'яті видатних учених факультету.

З 1992 р. проф. О. Чередниченко є головним редактором Вісника КНУ (серія іноземної філології) та збірки "Мовні і концептуальні картини світу", членом редколегії журналу НАН України "Мовознавство" та Вісника Київського національного лінгвістичного університету. Був редактором українського наукового збірника "Теорія і практика перекладу" з часу його заснування у 1979 р., а також очолював редколегії багатьох наукових збірок і колективних праць.

Сьогодні Олександр Іванович Чередниченко – відомий учений-мовознавець і перекладач, автор близько 250 праць з проблем загального і романського мовознавства, соціолінгвістики, контрастивної лінгвістики, історії і теорії перекладу. Саме він розробив теорію варіювання літературних мов при функціонуванні в позанаціональному контексті, істотно розвинув і доповнив теорію мовних контактів і перекладу. О. Чередниченко є автором і співавтором цілої низки наукових праць і навчально-методичної літератури. Серед опублікованих робіт – 10 монографій, 10 підручників та навчальних посібників, у тому числі 5 із грифом Міністерства України. Це, зокрема, такі монографії як: "Межъязыковые отношения и языковая политика" (1983), "Язык и общество в развивающихся странах Африки" (1983), "Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка" (1988), "Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія" (1995), "Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія, методологія" (1997), "Григорій Кочур і український переклад" (2004), "Про мову і переклад" (2007).

О. Чередниченко є автором і співавтором понад 10 підручників і навчальних посібників для вищої та середньої школи. Серед них виданий у співавторстві з його учнем, доц. Я. Ковалем перший в Україні підручник з теорії і практики перекладу для студентів, що вивчають французьку мову на базі української. Він є також співавтором французько-українського словника, який неодноразово перевидавався.

Олександра Івановича справедливо вважають фундатором української лінгвістичної та перекладацької школи. Під його керівництвом захищено дві докторські (З. Гетьман, М. Попович) і

14 кандидатських дисертацій. Протягом 14 років О. Чередниченко був головою спеціалізованої ради для захисту докторських дисертацій з германського, романського мовознавства та перекладознавства, членом спеціалізованої ради з загального мовознавства при КНУ ім. Т. Шевченка. виступав опонентом на захистах кандидатських і докторських дисертацій в Україні і за кордоном.

Олександр Іванович Чередниченко віддав більшу половину свого життя (36 років) науково-педагогічній діяльності і понад 27 років – роботі на посаді завідувача кафедри. У 1997 р. за вагомий внесок О. Чередниченка в розвиток вітчизняного мовознавства, романістики і перекладознавства йому було присвоєно звання заслуженого діяча науки і техніки України. У 1995 р. він став лауреатом премії ім. Т. Шевченка Київського національного університету, а у 2000 р. удостоєний нагороди імені Ярослава Мудрого АН ВШУ. За значний внесок у поширення і вивчення французької мови в Україні уряд Французької республіки нагородив проф. О. Чередниченка у 2001 р. орденом Академічних пальм. За заслуги у поширенні італійської мови і культури уряд Італії у 2003 р. нагородив О. Чередниченка орденом Зірки італійської солідарності.

Успіхи О. Чередниченка на ниві науково-педагогічної, адміністративної та перекладацької діяльності стали можливими лише завдяки особистим рисам його характеру. Не можна залишити поза увагою і те, що Олександр Іванович виховувався в родині військовослужбовців, простих і чесних трудівників, яким життя не видавалося легким. Саме тому батько Олександра Івановича – Іван Іванович і мати Ольга Трифонівна змогли виховати у свого сина любов до праці, наполегливість, принциповість, відвертість, доброзичливість, які у нього зберігаються протягом життя.

Олександр Іванович Чередниченко – патріот України, активний пропагандист вивчення та захисту рідної мови, адже мовна культура українських перекладачів не завжди досить висока і в цьому плані нашим перекладачам необхідно ще багато повчитися, щоб досконало володіти українською мовою, знати її багаті стилістичні можливості.

Олександр Іванович закоханий в українську пісню. Він із задоволенням виконує класичні твори, народні і сучасні українські пісні під власний акомпанемент на роялі. У свої 60 років він має струнку спортивну статуру, зберігає оптимізм та високу працездатність.

Олександр Іванович виростив і чудово виховав доньку Олю, яка у 2000 р. закінчила з відзнакою інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка і стала фахівцем з міжнародного права. Його дружина, Наталя Петрівна, кандидат економічних наук, доцент, викладає основи економічних теорій та менеджменту.

У ювілярів часто запитують про їх улюблені заняття, хобі. Так от, якщо ви поцікавитесь в Олександра Івановича Чередниченка, чим він найбільше захоплюється в житті, то неодмінно почуєте від нього таку відповідь: "Моїм найбільшим захопленням у житті була і залишається моя робота".

*Від імені колективу
кафедри теорії і практики перекладу з романських мов
ім. Миколи Зерова
матеріал підготував доцент, канд. філол. наук А. Гнатюк*

Наукове видання

ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 41

Редактор Т.Гуз

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Засновник та видавець – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Свідоцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію засобів масової інформації КІ № 251 від 31.10.97. Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", директор Г.Л. Новікова. Адреса ВПЦ: 01601, Київ, 6-р Тараса Шевченка, 14, кімн. 43. ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

Підписано до друку 25.12.07. Формат 60x84^{1/8}. Вид. № 353. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 500. Ум. друк. арк. 10. Зам. № 27-4218.

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, 6-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; (38044) 239 31 58; факс (38044) 239 31 28
E-mail: vydav_polygraph@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>